

Vilniaus universiteto
Komunikacijos fakulteto
Informacijos ir komunikacijos katedra

Giedrė Jokužytė,
Komunikacijos mokslų magistro studijų programos studentė

TELEVIZIJOS SERIALŲ POVEIKIS LYČIŲ SAVIVOKAI

Magistro darbas

Vadovas: lekt. dr. L. Stundžė

Vilnius, 2011

<i>Pildo bakalauro / magistro baigiamojo darbo autorius</i>	

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo autorius vardas, pavardė)	

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)	

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)	

Patvirtinu, kad bakalauro / magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas baigiamasis bakalauro / magistro darbas ar jo dalis nebuvo panaudoti kitose aukštosiose mokyklose.	

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo autorius parašas)	
Sutinku, kad bakalauro / magistro baigiamasis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 metus Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto studijų procese.	

(bakalauro / magistro baigiamojo darbo autorius parašas)	
<i>Pildo bakalauro / magistro baigiamojo darbo vadovas</i>	
Bakalauro / magistro baigiamąjį darbą ginti _____	
(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)	

(data) (bakalauro / magistro baigiamojo darbo vadovo parašas)	
<i>Pildo instituto / katedros, kuriojančios studijų programą, reikalų tvarkytoja</i>	
Bakalauro / magistro baigiamasis darbas įregistruotas	

(instituto / katedros, kuriojančios studijų programą, pavadinimas)	
_____	_____
(data)	(instituto / katedros reikalų tvarkytojos parašas)
<i>Pildo instituto / katedros, kuriojančios studijų programą, vadovas</i>	
Recenzentu skiriu _____	
(recenzento vardas, pavardė)	
_____	_____
(data)	(instituto / katedros vadovo parašas)
<i>Pildo recenzentas</i>	
Darbą recenzuoti gavau. _____	
(data)	(recenzento parašas)

Jokužytė, Giedrė

Jokuž – 129

Televizijos serialų poveikis lyčių savivokai: magistro darbas/ Giedrė Jokužytė; mokslinis vadovas: Lijana Stundžė; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Komunikacijos ir informacijos katedra. – Vilnius, 2011. 81 lap.: lent. – Mašinr. – Santr. angl. . Bibliogr.: 68 – 73 lap.

UDK indeksas: 316.6:396

Reikšminiai žodžiai: socialinė lytis, biologinė lytis, socializacijos procesas, stereotipai, lyčių vaidmenys, savivoka, identitetas, televizija, televizijos serialai.

Magistro darbo objektas - televizijos serialai kaip lyčių savivokos formavimo veiksniai. Darbo tikslas – išanalizuoti televizijos serialuose pateikiamų lyčių vaidmenų poveikį auditorijos lyčių savivokai. Siekiant įgyvendinti užsibrėžtą darbo tikslą, išsikeliama šie pagrindiniai uždaviniai: apibrėžti žmogaus savivokos sąvoką; atlikti procesų ir veiksnių, kurie formuoja lyčių vaidmenis analizę; išanalizuoti televizijos serialų paskirtį bei jų poveikį auditorijai; išanalizuoti televizijos serialuose pateikiamus lyčių vaidmenis; ištirti televizijos serialuose pateikiamų lyčių vaidmenų poveikį auditorijos savivokai.

Išanalizavus literatūrą, atlikus televizijos serialų turinio analizę bei apklausą, prieita prie šių pagrindinių išvadų. *Pirma*: savivoka yra žmogaus savęs suvokimas ir turimos žinios apie save. Savivoka gali kisti priklausomai nuo to, kiek naujų žinių individas įgaus ir ar jis tuos naujus dalykus identifikuos kaip būdingus sau. Visi nauji dalykai, kuriuos individas įvardija kaip mano, būdingi man, keičia jo savivoką. *Antra*: televizijos serialuose individai mato vyrus ir moteris mažiau stereotipinius negu socializacijos proceso metu veikiant įvairiems veiksniams. Televizijos serialuose daugelis jų veikėjų pasižymi bent viena priešingai lyčiai nei jis priskiriama savybe, būdo bruožu ar lyčių vaidmeniu. *Trečia*: televizijos serialai veikia dalies auditorijos lyčių savivoką. Kai kurie auditorijos nariai tapatinasi su serialų herojais priskirdami sau matytus elgesio modelius, problemų sprendimų būdus, savybes ar būdo bruožus. *Ketvirta*: Abi lytis televizijos serialus laiko vienodai svarbiais jų lyčių savivokos formavimo veiksniais.

TURINYS

ĮVADAS.....	5
1. SAVIVOKA IR KITOS ŽMOGAUS TAPATUMĄ APIBRĖŽIANČIOS SĄVOKOS	8
1.1 Socialinis ir savimonės identitetas	8
1.2 Individo savivaizdis.....	10
1.3 Savimonės formavimasis.....	11
1.4 Savivoka ir jos kitimas	13
2. LYČIŲ VAIDMENŲ FORMAVIMOSI PROCESAS	16
2.1 Biologinė ir socialinė lytis	16
2.2 Socializacijos procesas	19
2.3 Tradiciniai lyčių vaidmenys.....	27
3. TELEVIZIJA KASDIENINIAME GYVENIME	35
3.1 Televizijos serialai ir jų tipai	37
3.2 Televizijos serialų paskirtis	39
3.3 Serialų veikėjų lyčių vaizdavimo pokyčiai.....	40
4. LYČIŲ VAIDMENŲ ANALIZĖ TELEVIZIJOS SERIAUOSE IR JŲ POVEIKIS INDIVIDO LYČIŲ SAVIVOKAI	42
4.1 Lyčių vaidmenų analizė televizijos serialuose.....	42
4.2 Televizijos serialų poveikis auditorijos lyčių savivokai.....	51
4.3 Tyrimo išvados.....	63
IŠVADOS.....	65
LITERATŪROS SĄRAŠAS	68
TELEVISION SERIALS IMPACT ON GENDER SELF – PERCEPTION (SUMMARY)	74
PRIEDAI	75
1. Priedas Nr. 1: anketa	75

IVADAS

Keičiantis visuomenei be abejo keičiasi ir vyrų bei moterų padėtis joje. Pagal anksčiau susidariusią tvarką, kiekvienoje visuomenėje ir kultūroje moteris ir vyras turėjo aiškiai kiekvienai lyčiai priskirtus vaidmenis šeimoje, visuomenėje ir kitose sferose. Dauguma šių vaidmenų neretai yra tradiciniai, susiformavę kiekvienoje visuomenėje ir kultūroje dar nuo seniausių laikų, tačiau dabar, neišvengiamai vykstant įvairiems pokyčiams visose žmogaus gyvenimo srityse, keičiasi ir tradiciniai lyčių vaidmenys. Vis dažniau kalbama apie abiejų lyčių lygybę visose gyvenimo srityse, ko pasekoje kinta ir sustabarę tradiciniai lyčių vaidmenys šeimoje ir visuomenėje, o keičiantis šiems vaidmenims be abejonės keičiasi vyrų ir moterų savęs suvokimas.

Pirmieji tyrimai, kurie yra skirti lyčių vaidmenims tirti, buvo atlikti XX a. II pusėje. Šie tyrimai parodė, jog moteris yra suvokiama kaip užguita asmenybė, kurios pagrindinė veikla apsiriboja vaikų auklėjimu, priežiūra bei kitų buities darbų atlikimu. Buvo manoma, jog jos yra nepakankamai kompetetingos, kad galėtų išsiveržti iš namų į viešąją sferą ir siekti karjeros taip, kaip tai buvo įprasta vyrams. Pirmieji tyrimai atkreipė visuomenės dėmesį į nelygias vyrų ir moterų teises ir tai buvo paskatinimas atlikti kitus tyrimus, kurie padėtų geriau suprasti kintančią vyrų ir moterų padėtį tiek viešojoje, tiek privačioje sferose.

Mokslinėje literatūroje lyčių savivoka ir individo savęs suvokimas dažniausiai nagrinėjami siejant juos su tėvų ir vaikų santykiais šeimoje, tačiau vis labiau plintant įvairioms masinės komunikacijos priemonėms šeima neretai tampa antraeilium ir nebe tokia svarbiu kaip anksčiau veiksniumi žmogaus savivokos formavimosi procese. Šis darbas bus bandymas pažvelgti kaip viena iš masinės komunikacijos priemonių, t.y. televizija, o konkrečiai vienas iš jos žanrų - televizijos serialai, veikia lyčių savivoką. Darbe nagrinėjamas televizijos serialuose pateikiamų lyčių vaidmenų poveikis auditorijos lyčių savivokai.

Dauguma mokslininkų žmogaus savivoką nagrinėja kaip žmogaus savęs suvokimo procesą, kuris yra veikiamas kitų asmenų ar veiksnių. Anot jų, individo savivoka susiformuoja kaip rezultatas jų tarpusavio sąveikos. Savivoka kaip televizijos ar kitos masinės komunikacijos priemonių įtakos padarinys plačiau nagrinėta iki šio nebuvo, todėl konkrečios šiai temai skirtos istoriografijos nepavyko aptikti. Darbe naudojamos viešai prieinamos publikacijos, tyrimų duomenys bei elektroniniai šaltiniai lietuvių ir anglų kalbomis. Darbe naudojama medžiaga skirstoma šiuo principu:

1. Medžiaga, kurioje analizuojamas socializacijos procesas bei individo tapatybės formavimasis. A. Giddens¹ teigia, jog socializacijos procesas sudaro galimybę individams mokytis įvairių socialinių vaidmenų, tarp kurių patenka ir lyčių vaidmenys. B. Hansen Lamme² nagrinėjama tokių veiksmų kaip amžiaus, lyties, rasės ar tautybės įtaka žmogaus raida bei jo tapatybės formavimuisi. R. M. Berns³ nagrinėjo kaip socializacijos veiksniai prisideda prie socializacijos rezultatų.
2. Medžiaga, kurioje analizuojami lyčių vaidmenys. Daugelis autorių⁴ nagrinėjo biologinės ir socialinės lyties skirtumus bei visuomenėje egzistuojančius lyčių vaidmenis.
3. Medžiaga, kurios autoriai⁵ analizuoja televizijos serialus, jų atsiradimą bei tolimesnį plitimą ir jų populiarumo priežastis.

Pagrindinė darbo *hipotezė* - vis daugiau laiko prie televizoriaus ekrano praleidžiantys žmonės patiria vis didesnę jos įtaką savo kasdieniniam gyvenimui. Televizija turi poveikį daugeliui žmogaus gyvenimo sričių ir jo elgesiui, todėl ji turi įtaką ir lyčių vaidmenims. Kadangi lyčių vaidmenys yra susiję su vyrų ir moterų tarpusavio santykiais, įvairių sferų ir darbų pasidalijimu bei savybių ir bruožų priskyrimu vyrams arba moterims, jų tarpusavio bendravimams ir sąveikavimas televizijos serialuose turi poveikį televizijos serialus žiūrinčios auditorijos lyčių savivokai.

Remiantis šia išsikelta hipoteze, *darbo objektas* įvardijamas taip: televizijos serialai kaip lyčių savivokos formavimo veiksniai. *Darbo tikslas* – išanalizuoti televizijos serialuose pateikiamų lyčių vaidmenų poveikį auditorijos lyčių savivokai. Siekiant įgyvendinti užsibrėžtą darbo tikslą, išsikeliama šie pagrindiniai *uždaviniai*:

- Apibrėžti žmogaus savivokos sąvoką;
- Atlikti procesų ir veiksmų, kurie formuoja lyčių vaidmenis analizę;
- Išanalizuoti televizijos serialų paskirtį bei jų poveikį auditorijai;
- Išanalizuoti televizijos serialuose pateikiamus lyčių vaidmenis;
- Ištirti televizijos serialuose pateikiamų lyčių vaidmenų poveikį auditorijos savivokai.

¹ A. Giddens, Sociologija, Kaunas, 2005, 684 p.;

² B. Hansen Lamme, Suaugusiojo raida, Kaunas, 2003, 575 p.;

³ Roberta M. Berns, Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė, Kaunas, 2009, 592 p.;

⁴ R. O. Blood, M. D. Wolfe, Husbands & Wives. The Dynamics of Married Living, New York, 1965, 293 p.; F. Ivanauskienė, V. Šidlauskienė, Lytis. Ugdymas. Socialinė aplinka, Šiauliai, 2008, 119 p.; S. Kraniauskienė, Lyties tapatybės raiška XX a. lietuvių autobiografijose, Tiltai, 2005, 2, 73 – 81 p., [interaktyvus: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2005~ISSN_1392-3137.N_2_31.PG_73-82/DS.002.0.01.ARTIC]; A. Purvaneckas, G. Purvaneckienė, Moteris Lietuvos visuomenėje. Palyginamoji analizė, Vilnius, 2001, 146 p.;

⁵ Rosalinda C. Pearson, Fact or Fiction?: Narrative and Reality in the Mexican Telenovela// Television New Media 2005 6, 400 – 406 p. [interaktyvus: <http://tvn.sagepub.com/content/6/4/400>]; C. Slade, A. Beckenham, Introduction: Telenovelas & Soap Operas: Negotiating Reality// Television New Media 2005 6, 337 – 341 p. [interaktyvus: <http://tvn.sagepub.com/content/6/4/337>]; T. Lopez – Pumajero, Telenovelas and the Israeli Television Market// Television New Media 2007 8, 197 – 212 p. [interaktyvus: <http://tvn.sagepub.com/content/8/3/197>];

Siekiant išsiaiškinti televizijos serialuose pateikiamų lyčių vaidmenų poveikį auditorijos lyčių savivokai, buvo atliekamas tyrimas, kuris susidėjo iš dviejų dalių. Pirmiausiai buvo analizuojami trys televizijos serialai ir stebima, kokie juose yra pateikiami lyčių vaidmenys, o vėliau respondencijai pateikus anketą buvo siekiama išsiaiškinti televizijos serialuose pateikiamų lyčių vaidmenų poveikį auditorijos lyčių savivokai.

Įgyvendinant darbo tikslą ir uždavinius taikomi šie *tyrimo metodai*: mokslinės literatūros analizė, televizijos serialų turinio analizė, anketinė apklausa.

Darbą sudaro šios pagrindinės dalys:

Pirmojoje dalyje aptariama žmogaus savivoka, jos susiformavimą veikiantys veiksniai bei kitos individo tapatumą apibrėžiančios sąvokos.

Antrojoje dalyje analizuojamas socializacijos procesas, kurio metu veikiant įvairiems veiksniams formuojama individo socialinė lytis bei suvokimas apie lyčių vaidmenis. Taip pat aptariami tradiciškai vyrams ir moterims priskiriami lyčių vaidmenys.

Trečiojoje dalyje aptariama televizijos svarba auditorijai bei vieno iš televizijos žanrų – televizijos serialų atsiradimas, tolimesnė raida bei populiarumo priežastys.

Ketvirtojoje dalyje pateikiami tyrimo metu gauti duomenys: dažniausiai televizijos serialuose pateikiami vyrų ir moterų lyčių vaidmenys bei jų poveikis auditorijos lyčių savivokai.

1. SAVIVOKA IR KITOS ŽMOGAUS TAPATUMĄ APIBRĖŽIANČIOS SĄVOKOS

Kiekvienam žmogui yra svarbu suvokti ir suprasti save. Savęs suvokimo procesas prasideda vos tik individas pradeda gebėti mąstyti ir priskirti tam tikrus dalykus, elgesio modelius, savybes bei bruožus kaip būdingus sau, t.y. kai gali įvardinti jog tai yra būdinga *man* arba tai yra *mano*. Šis gilinimosi į save procesas tęsiasi visą gyvenimą palaipsniui vis labiau gilėjant ir plėtėjant suvokimo riboms.

Kalbant apie žmogaus savęs suvokimą svarbu aptarti kelias svarbias ir tarpusavyje susijusias sąvokas. Pirmiausiai tai būtų pati savivoka, tačiau greta jos minimos ir kitos panašios sąvokos, tokios kaip identitetas, savivaizdis, savimonė, savastis. Šie terminai vienas su kitu tarpusavyje yra susiję ir neretai tapatinami, todėl šio skyriaus tikslas yra išskirti šiuos terminus jungiančius ir skiriančius dalykus bei plačiau apibūdinti pačią žmogaus savivoką.

1.1 Socialinis ir savimonės identitetas

Identiteto sąvoka angliakalbėje socialinių mokslų literatūroje vartojama pačiomis įvairiausiomis prasmėmis ir dažnai lieka neaišku, ar teorijos, turinčios savo pavadinime žodžio junginį „Identity theory“ (pvz., Stryker (1987) Identity Theory, Tajfel (1978) Social Identity Theory, Marcia (1993) Ego Identity Theory – ir tai toli gražu ne visos „Identity theories“), turi tarp savęs ką nors bendro. Problema tampa dar sudėtingesnė verčiant „identiteto“ sąvoką į lietuvių kalbą. Lietuvių kalba leidžiamoje mokslinėje literatūroje ši sąvoka kartais vartojama tiesiogiai, neverčiant, tačiau dažniausiai verčiama kaip „tapatumas“, greta kurio vartojama ir savivokos sąvoka⁶. Dėl šios priežasties svarbu pirmiausiai aptarti pačią identiteto sąvoką, o vėliau pereiti prie jai giminingos savivokos ir kitų panašių sąvokų.

A Giddens teigia, jog socializacijos proceso metu kiekvienas iš mūsų susikuria identiteto jausmą ir gebėjimą savarankiškai mąstyti bei veikti⁷, tačiau tas susikurtas identitetas laikui bėgant ir veikiant įvairiems veiksniams gali keistis, t.y. kiekvienas individas socializacijos metu susikuria tarsi kažkokia savo siekiamą įsivaizduojamą tobulybę ir link jos eina, tačiau pakeliui susiduria su įvairiais veiksniais, kurie supratimą apie tą siekiamą tobulybę keičia ir tai, kas anksčiau atrodė tobula dabar gali taip nebeatrodyti.

⁶ V. Legkauskas, Tapatumas ir savimonė: jungtis tarp psichologijos ir sociologijos// Sociologija. Mintis ir veiksmas, Klaipėda, 2000, Nr. 3-4, P.62 – 63;

⁷ A. Giddens, Sociologija, Kaunas, 2005, P. 43;

V. Legkauskas identitetą apibūdina kaip dinaminę sąvoką, kuri paneigia „individo“ ir „grupės/visuomenės“ atskyrimo ir supriešinimo galimybę, tačiau drauge paneigianti ir jų susitapatinimo galimybę⁸. Reminatis šiuo identiteto apibūdinimu, jis suteikia galimybę individui priklausyti kažkokiai grupei ar bendruomenei, t.y. jaustis jos nariu, kuris turi visas priklausymui reikalingas savybes ar bruožus, tačiau kartu ir neleidžia su ja visiškai supanašėti.

Sociologai neretai išskiria dvi identiteto rūšis – socialinį ir savimonės (dar kitaip vadinamą asmeninį identitetą). Socialinis identitetas nurodo savybes, kurias individui priskiria kiti visuomenės nariai ir šios savybės parodo, koks yra šis individas kitų žmonių nuomone ir tuo pačiu jos apibrėžia šio asmens vietą tarp kitų individų, turinčių tokius pat bendrus bruožus. Taigi, socialinis identitetas rodo, kuo individai panašūs vienas į kitą, tuo tarpu savimonės (arba asmeninis) identitetas atitolina mus nuo kitų, kaip atskirus individus. Savimonės identitetas susijęs su savikūros procesu, kuriuo formuojame unikalų savimonės pojūtį ir savo santykį su aplinkiniu pasauliu. Nors kultūrinė bei socialinė aplinka priklauso veiksniams, padedantiems formuoti savo identitetą, tačiau svarbiausia yra individo veiksnumas ir pasirinkimas⁹. Socialinis identitetas leidžia žmogui tapatintis su kitais, tačiau kartu iš jų visų ir išsiskirti savo individualiu, būdingu tik jam, savimonės identitetu. Savimonės identitetas – tęstinis savikūros ir asmens identiteto apibrėžties procesas, kurio dėka formuojame unikalų savimonės pojūtį ir savo santykį su aplinkiniu pasauliu¹⁰. Šiandieninis modernus pasaulis kasdien verčia keistis, todėl žmonės, veikiami įvairių aplinkos veiksnių ar jausdami kitų poveikį nuolat kuria ir keičia savo identitetus.

Greta identiteto minėtina ir identifikacijos sąvoka, kuri apibrėžiama kaip nesąmoningas žmogaus susitapatinimas su kitu žmogumi, žmonių grupe, pirmavaizdžiu; savo identiteto formavimas ir suvokimas. Asmens identifikacija apima tris pagrindinius psichikos procesus: emociniais ryšiais pagrįstą savęs tapatinimą su kitu žmogumi arba žmonių grupe, tam tikros grupės normų, vertybių perėmimą: požiūrį į kitą žmogų kaip į savo paties tęsinį, savo bruožų, jausmų, norų priskyrimą jam; savęs įsivaizdavimą kito vietoje, įsigyvenimą į kito žmogaus pasaulį, kitam žmogui svarbių vertybių perėmimą¹¹. Iš dalies identifikacija sutampa su socialiniu identitetu.

Dažniausiai yra daroma prielaida, kad identitetas sujungia tai, ką žmogus priskiria sau, laiko savu [aš] ir tai, ką žmogus nuo savęs atskiria, laiko svetimu sau [kita]. Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta apie identitetą ir identifikaciją, galima teigti, jog tai yra individo savęs priskyrimas tam tikrai individų grupei pagal įvairius jai būdingus požymius, tačiau kartu tai yra ir savęs išskyrimas iš kitų.

⁸ V. Legkauskas, P. 62;

⁹ A. Giddens, Sociologija, P. 44;

¹⁰ Ten pat, P. 640;

¹¹ Visuotinė lietuvių enciklopedija, T. VII, Vilnius, 2005, P. 728

Savęs išskyrimas iš kitų yra ribotas, nes yra svarbu, kad liktų bendrų požymių, kurie leistų tapatintis su kitais grupės, kuriai save priskiria individas, nariais.

1.2 Individo savivaizdis

Jeigu ankstesniame paragrafe aptartas socialinis identitetas parodo tam tikrus individo panašumus su kitais, tai kaip priešingybė jam pateikiama savivaizdžio sąvoka, kuri apibūdina paties individo suvokimą, kuo jis skiriasi nuo kitų.

Augant vaikui įtaką savivaizdžiui - tapatumo jausmui - supratimui, kas ir koks jis yra bei kuo skiriasi nuo kitų bendruomenės narių, daro vaikui svarbūs žmonės¹². Bendraujant su kitais atsiranda savęs suvokimas, gebėjimas išskirti save iš kitų, atrasti tai kuo individas yra išskirtinis iš kitų grupėi priklausančių individų, bei save suvokti ir vertinti savo turimus pranašumus ar trūkumus lyginant save su kitais individais. Kitų savivaizdis yra apibūdinamas kaip savo išorės ir reikšmingumo vaizdinys, savęs vertinimo, supratimo rezultatas; savo minčių, požiūrių, nuostatų, jausmų, poelgių visumos pažinimo ir vertinimo tapatinimas su savo Aš, darantis poveikį savivertei ir elgesiui. Savivaizdis kinta išgyvenant savo vertingumą. Ugdymo metu pradedamas kurti objektyvus savivaizdis. Išskiriami šie savivaizdžio elementai: kognityvusis (žinojimo, supratimo); emocinis – afektinis (savimeilė, nepasitenkinimas sąmonėje esamu vaizdu); vertinamasis, valinis ir veikdinamasis (savivaizdžio vertinimas, apsisprendimas veikti). Savivaizdį sudaro realusis Aš, idealusis Aš, parodomasis Aš¹³. Taigi, individas formuodamas savo savivaizdį išskiria ir suvokia skirtumus, kuo jis skiriasi nuo kitų ir tai leidžia jam suformuoti savo savivaizdį, kuris yra žinomas tik jam pačiam, nes kitiems yra matomas idealus ar parodomasis savivaizdis, o tai, koks yra realusis savivaizdis žino tik pats individas.

Greta savivaizdžio sąvokos minėtina ir panaši savo prasme savasties sąvoka. Savastis – visos žinios, jausmai ir požiūriai į save kaip unikalų, funkcionuojantį asmenį. Ji reiškia žmogaus patiriamas mintis ir jausmus ir dėl tos piežasties negali būti traktuojama kaip asmenybės sinonimas, nes asmenybė ir asmenybės bruožai – tai kitų vertinimai ir išvados apie žmogų¹⁴. Kitaip tariant, savastis yra žmogaus viduje, o asmenybė atsispindi žmogaus išorėje. Taigi savastis, savivaizdis ir savimonės identitetas iš dalies sutampa, nes jų pagalba individas apibrėžia savo skirtumus ir panašumus su kitais ir išskiria save iš kitų kaip vienintelį tokį unikalų individą.

¹² Roberta M. Berns, P. 53;

¹³ L. Jovaiša, Enciklopedinis Edukologijos žodynas, Vilnius, 2007, P. 260;

¹⁴ B. Hansen Lemme, P. 103;

1.3 Savimonės formavimasis

Savimonė apibrėžiama kaip sąmonė apie save – prisiminimų apie save, savęs suvokimas dabar, savęs įsivaizdavimas ateityje, minčių ir vaizdų savo atžvilgiu visuma¹⁵, t.y. supratimas ir suvokimas koks aš buvau anksčiau, koks esu dabar ir koks aš norėčiau būti ateityje.

Taip pat teigiama, jog savimonė – individo sąmonės forma, pasireiškianti savijauta, savižina, savo santykių su aplinka supratimu, pasitikėjimu savimi, savo sąžine (savęs vertinimu pagal dorovės normas), savo orumo jautimu. Individo savimonė pradeda vystytis tuomet, kai vaikas išskiria save iš aplinkos daiktų ir žmonių (apie 2-3 gyvenimo metus) ir kai pradeda vartoti žodžius *aš*, *aš pats*. Šie žodžiai vaiko sąmonėje atsiranda tada, kai pradeda vystytis savarankiškumo užuomazgos, noras viską daryti pačiam. Paauglystėje savimonė dar labiau išryškėja, nes tada norint suprasti savo santykių su aplinka reikšmę sau ir kitiems yra susidomima savimi. Tada ryškesnis tampa ir savęs vertinimas, savarankiškumo siekimas, savivaizdis. Didelę reikšmę savimonei vystytis turi socialinių vaidmenų suvokimas. Be to, savimonė taip pat yra veiklos ir elgesio rinkimosi veiksnys. Savimonė – aukščiausia sąmonės išsivystymo pakopa, bet kartu tai yra ir sąmonės vystymosi sąlyga. Savimonės ir sąmonės sąveika brandina asmenybę, jos santykius su aplinka ir savimi. Socialinio vaidmens atlikimas daro poveikį individo sąmonei, o šioji - savimonei. Paauglio asmeninė savimonė daro poveikį jo visuomeninei savimonei, kuri giliau įprasmina jo vaidmenį visuomenėje. Savimonės ir sąmonės sąveika pasireiškia tuo, kad ji reguliuoja individo veiklą ir elgesį, o tai yra lemiamas asmenybės apsisprendimo, ką ir kaip daryti veiksnys. Savimonė ugdoma nuolat stebint save ir vertinant savo elgesį arba analizuojant ankstesnę patirtį¹⁶. Asmens tapatumas yra tai, „ką“ individas įsisažmonina įgydamas „savimonę“. Asmens tapatumas nėra savaiminis individo veiklos rezultatas, o yra tai, ką reikia nuolat kurti ir palaikyti refleksyvioje individo veikloje¹⁷. Vaikas suvokia save labai paviršutiniškai. Jo savimonė, t.y. suvokimas kas aš esu, plečiasi su patirtimi, į ją įtraukiant įvykius, kuriuose dalyvavo, socialinę padėtį ir pomėgius¹⁸. Taigi visos naujos individo įgyjamos žinios plečia jo savimonę ir suvokimą apie save patį – koks aš esu dabar ir koks buvau anksčiau iki naujų žinių įgijimo.

J. E. Marcia išskyrė ir aprašė keturias tapatumo būsenas (pateikiama hierarchine tvarka – nuo žemiausios iki aukščiausios). Pirmoji išskirtoji būsena - difuzijos, kurios metu individai gali jaustis išgyvenantys krizę, bet gali taip ir nesijausti. Jie neapmąsto savo asmeninių tikslų bei vertybių, nedaro jokių tvirtų sprendimų, kad įgyvendintų savo pasirinkimą. Antroji - išankstinio sprendimo būsena,

¹⁵ V. Legkauskas, P. 63;

¹⁶ L. Jovaiša, P. 257 – 258;

¹⁷ A. Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Vilnius, 2000, P. 73;

¹⁸ Kęstutis A. Trimakas, *Asmenybės raida gyvenime*, Kaunas, 2002, P. 219;

kurios metu individai įgyvendina tam tikrus tikslus ar vertybes neapmąstydami jų asmeniškai, o perima tėvų ar kitų autoritetinių asmenų tikslus bei vertybes. Individas siekia būti toks, kokį jį nori matyti aplinkiniai. Trečioji tapatumo būseną - moratoriumas. Šią būseną išgyvenantys individai tyrinėja alternatyvas bandydami rinktis kurią nors iš jų. Tai kritinis periodas, kai gyvenimas pateikia daug prieštarų klausimų, tačiau dar nereikalauja rezultato. Paskutinė išskiriama būseną - pasiekto tapatumo, kuri būdinga individams, patyrusiems kritinį periodą ir po tam tikrų apmąstymų bei tyrinėjimų tvirtai apsisprendusiems kokie jie nori būti. Jie turi savo susiformavusią asmeninę pasaulėžiūrą ir yra mažiau priklausomi nuo tėvų nuostatų¹⁹. Apibendrinant J.E.Marcia išskirtas tapatumo būsenas, galima teigti, jog vaikystėje perimdami kitų asmenų nuostatas, vertybės, elgesio modelius individai dažniausiai nemąsto ar jie jam tikrai yra būtini ir priimtini. Dažniausiai yra perimama dėl to, jog taip elgiasi, tokias nuostatas turi individui autoritetingi žmonės, pvz.: tėvai. Ir tik bręsdamas individas pats savarankiškai apmąsto visus galimus ir jam primtinus elgesio modelius, nuostatas ir vertybės ir taip suformuoja savo individualų tapatumą ir savimone.

Psichologai siūlo keletą žvilgsnių į savąjį „aš“: *suvoktasis* (savimone – taip, kaip asmuo suvokia ar įsivaizduoja save), *realusis* (toks, koks jis yra iš tikro), *idealusis* (toks, koks jis norėtų būti), *kitų suvoktasis* (toks, kokį kiti įsivaizduoja ar suvokia esant) ir pan. Savimone individas gali save visai realiai suvokti, bet gali daugiau ar mažiau įsivaizduoti, nors nebūtinai tai darytų sąmoningai²⁰.

Individas turi nemažai galimybių tapatintis (daugiau ar mažiau eksperimentuodamas) su įpročiais, bruožais, užsiėmimais ir siekiais, būdingais tikriems ar įsivaizduojamiems vienos ar kitos lyties asmenims. Tam tikromis lemtingomis savo gyvenimo akimirkomis vaikui tenka ryžtis esminiams pasirinkimams²¹. Palankiomis sąlygomis asmeninės tapatybės šerdį vaikai įgyja ankstyvuojų savo gyvenimo tarpsniu; jiems dažnai tenka ginti tą šerdį netgi nuo vidinės būtinybės pernelyg stipriai tapatintis su vienu arba abiem savo tėvais²². Paauglystėje individai susidurę su konkrečiomis suaugusiųjų gyvenimo užduotimis, visų pirma mėgina suvokti kokius juos mato kiti žmonės, palyginti su tuo, kokie jie atrodo patys sau ir šiuo amžiaus tarpsniu galutinai įsitvirtina vyraujanti tikroji žmogus *ego* tapatybė²³. Tai įvyksta baigiantis vaikystei (apie 12 gyvenimo metus), kai dauguma vaikų susiformuoja *savojo Aš sampratą* – savo tapatumo ir savivertės jausmą. Nuo savo atvaizdo atpažinimo veidrodyje vaiko savojo Aš samprata laipsniškai plėtojasi. Mokyklinio amžiaus vaikai pradeda save apibūdinti, nurodydami savo lytį, psichologinius bruožus bei savo priklausomybę tam tikrai grupei,

¹⁹ A. Vaičiulienė, Asmenybės tapatumo įvertinimas, Vilnius, 2001, P. 5 – 6;

²⁰ Kęstutis A. Trimakas, P. 220;

²¹ Erik E. Erikson, Vaikystė ir visuomenė, Vilnius, 2004, P. 280;

²² Ten pat, P. 282;

²³ Ten pat, P. 364;

lygina save su kitais vaikais. Jie pradeda suprasti kuriose srityse jiems sekasi geriau, kuriose prasčiau. Jie jau supranta, kokių bruožų norėtų turėti. Apie aštuntuosius ar dešimtuosius gyvenimo metus savojo Aš samprata tampa gana stabili²⁴. Asmens tapatumas nėra skiriamasis individo bruožas ar netgi jo turimų bruožų rinkinys. Tai yra Aš, kaip jį refleksyviai supranta asmuo savo biografijos pagrindu. Asmuo, turintis pakankamai stabilų savęs tapatumo jausmą, jaučia savo biografijos tęstinumą, sugeba jį suvokti refleksyviai ir daugiau ar mažiau perteikti kitiems žmonėms. Mes esame ne tokie, kokie esame, o tokie, kokius save padarome. Nebūtų teisinga sakyti, kad Aš suprantamas kaip visai neturiningas, nes egzistuoja psichologiniai savęs formavimo procesai ir psichologiniai poreikiai, lemiantys Aš reorganizavimo parametrus. Tačiau, kita vertus, tai, kuo tampa individas, priklauso nuo jo rekonstrukcinių pastangų²⁵. Taigi individui yra suteikiama pasirinkimo ir sprendimo priėmimo laisvė ir jis gali pats savarankiškai suformuoti savo tapatumą ir savimonę, kurie atspindėtų jo savivoką.

1.4 Savivoka ir jos kitimas

Individui išskiriant save iš aplinkos, suvokiant savo socialinį ir savimonės identitetą atsiranda savivoka. Savivoka reiškia mūsų turimas žinias apie save, tai, kaip mes patys save suvokiame ir apibūdinime²⁶. Psichologai norėdami išsiaiškinti kaip žmogus pats save suvokia ir koks įsivaizduoja esąs, pateikia klausimą „Kas aš esu?“, todėl savivoka dar gali būti įvardijama kaip žmogaus žinių apie save patį turėjimas, t.y. savęs pažinimas ir suvokimas koks aš esu.

Ši kognityvinė savivokos samprata remiasi J. Piaget darbais, kuris įvardijo tris pagrindinius psichinę žmogaus raidą lemiančius veiksnius: brendimas (genetiškai apibrėžtas smegenų ir nervų sistemos augimas, pažintinių procesų pagrindas); patirtis gaunama iš aplinkos ir objektų pasaulio; sąveika su kitais, ypač tokia, kuri meta iššūkį žmogaus turimai sampratai apie pasaulį²⁷. Dėl nuolatinės tarpusavio sąveikos visuomenėje, įgaunamos patirties bei aplinkos, kurioje gyvename ir veikiame, savivoka yra nuolatinio plėtojimosi ir kitimo būsenoje. Nuolat gaunama nauja informacija plėtoja žmogaus suvokimą apie tai, kas ir koks jis yra.

Formuojantis žmogaus savivokai vaikystėje pagrindinis veiksnys yra tėvai. Dažnai mergaitė trokšta tapti tuo, kuo mato esant savo motiną bei atkartoti šios veiksmus, tuo tarpu berniukas dažniausiai tapatinasi su savo tėvu, nors žinoma, pasitaiko ir tapatinimosi su priešingos lyties tėvu

²⁴ David G. Myers, *Psichologija*, Kaunas, 2008, P. 214;

²⁵ A. Giddens, *Modernybė...*, P. 73 - 100;

²⁶ B. Hansen Lemme, P. 104;

²⁷ Ten pat, P. 104;

atvejų. Vaiko savivokai patį pirminį pagrindą duoda tėvai atitinkamai su juo elgdami bei bendraudami, ko pasekoje vaikas su jais identifikuoja.

Įvairūs tyrimai parodė, jog informacija, kuri suvokiama kaip svarbi pačiam žmogui, apdorojama produktyviau ir saugoma ilgiau, negu nesvarbi informacija. Tai vadinama asmeninio ryšio efektu, kuris paaiškina, kodėl asmeninė patirtis įsimenama lengviau negu abstraktūs pavyzdžiai. Kitaip tariant, kai manome, kad informacija susijusi su mumis, labiau ja domimės, rūpestingiau ją tyrinėjame ir siekiame suprasti. Be to, kai kurie tyrimai rodo, jog nepaisant nuolat gaunamos naujos informacijos, kuri plėtoja žmogaus turimas žinias, suformuotą savivoką gali būti pakeisti sunku. Tai įvyksta dėl to, kad pradžioje žmogus linkęs domėtis ta informacija, kuri neatitinka jo jau turimų anksčiau sukauptų žinių. Tokią prieštaraujančią informaciją yra lengviau pastebėti ir įsiminti, tuo tarpu vėliau, kai yra sukaupta jau pakankamai daug žinių, žmogus linkęs nebekreipti dėmesio į įvairius prieštaravimus, nes lengviau prisiminti ir pastebėti tą informaciją, kuri atitinka jau jo turimas žinias²⁸, t.y. kuo mažiau informacijos turi sukaupęs individas, tuo lengviau yra priimama nauja informacija. Tačiau kuo daugiau yra sukaupta informacijos, tuo sunkiau vėliau yra išmokstama nauja. Kartais nauja informacija yra tiesiog atmetama.

Kiti mokslininkai (Kriglanski, Webster) siūlo teoriją, kuri aiškina savivokos pastovumą. Anot jų, kai kurie individai nuolat siekia pažintinio baigtumo, kuris reiškia apibrėžtas žinias apie tam tikrą dalyką, taip išvengiant painiavos ir prieštaravimų²⁹. Pagal šią teoriją individai atsiriboja nuo įvairių aplinkos ir kitų veiksnių ir nenori keisti savo jau suformuotos savivokos.

Tai, kaip kiekvienas individas save apibūdina, t.y. suvokia save, veikia ir jo socialinį elgesį. Visi žmogaus teiginiai, kuriuose yra įvardžiai *aš*, *man*, *mane*, *mano* reiškia tam tikrus savasties aspektus. Taigi individo savastį apibūdina tokie aspektai kaip nuostatos, ketinimai, įsitikinimai, normos, vaidmenys ir vertybės³⁰. Per šiuos aspektus susikurtas įvaizdis lemia atitinkamą individo elgesį.

Kiekvienam žmogui sunku, o galbūt ir neįmanoma vienu žodžiu atsakyti į klausimą „*Kas aš esu?*“. Juk neretai vienu metu individas gali atlikti kelis skirtingus vaidmenis, kurie pagal savo svarbą arba dažnumą yra išsidėstę tam tikra hierarchija. Vieni iš jų gali būti įvardijami kaip pagrindiniai, reikšmingesni ar pastovesni, tuo tarpu kiti labiau šalutiniai, trumpalaikiai, rečiau atliekami, tačiau taip pat yra teisingi atsakymai į klausimą „*Kas aš esu?*“. L. Geogre atsižvelgdama į tai pasiūlė savivokos įtakingumo lygmens ir savivokos lygmens sąvokas, kurios reiškia, kad kai kurie savivokos aspektai yra reikšmingesni ir svarbesni už kitus ir labiau veikia žmogaus savigarbą bei elgseną. Hierarchijos modelis padeda suprasti žmogaus savivokos erdvumą ir pastovumą, tuo pačiu pripažįstant, kad

²⁸ Ten pat, P. 106;

²⁹ Ten pat, P. 106;

³⁰ Ten pat, P. 107;

skirtingose situacijose ir skirtingu metu mes esame visiškai kitokie³¹, t.y. moteris sėkmingai gali atlikti mamos vaidmenį būdama namie ir priežiūrėdama savo vaiką, kai tuo tarpu būdama savo darbo vietoje ji taip pat sėkmingai atlieka ir vadovės vaidmenį.

Taigi savivoka (arba savivokos aspektai) atspindi turimas žinias arba įsitikinimus apie save patį. Tai pažintinė savasties sudedamoji dalis, savasties schema. Ji sudaro psichinius rėmus, kurių ribose apdorojame su mumis susijusią informaciją ir nuo kurių priklauso, kaip mes tą informaciją suvokiame. Savivoka yra sudėtinga hierarchinė sistema, ir manoma, kad nuo jos priklauso mūsų veikla. Ji nėra pastovi, o gana dinamiška; ją galima iš naujo įvertinti ir keisti³², tačiau galima ir atsiriboti nuo savivoką įtakančių veiksnių ir gyventi su pastovia, nekintančia savivoka. Tai yra kiekvieno individo apsisprendimas.

Suvokdamas save individas neišvengiamai susiduria su lyčių vaidmenimis. Būdamas vaiku ir matydamas kaip elgiasi pirmiausiai jo tėvas ar motina, o paskui ir kiti visuomenės nariai, vaikas susiformuoja vaizdą, koks turi būti tikras vyras ar moteris, kokius vaidmenis šeimoje ir visuomenėje jis ar ji turi atlikti. Tokia yra pati pirminė vaiko savivoka, tačiau individui augant ir gaunant vis daugiau žinių, ji kinta, todėl gali keistis ir pirminis suvokimas apie atliekamus lyčių vaidmenis bei tai, kokio elgesio iš atitinkamos lyties individo tikisi bendruomenė, kuriai jis priklauso. Plačiau apie tai, kaip formuojasi individo savivoka lyčių vaidmenų atžvilgiu bus kalbama tolimesniame darbo skyriuje.

³¹ Ten pat, P. 108;

³² Ten pat, P. 108;

2. LYČIŲ VAIDMENŲ FORMAVIMOSI PROCESAS

Kiekvienas individas per savo gyvenimą atlieką daug skirtingų vaidmenų. Tie vaidmenys gali būti susiję su asmenine veikla, profesija ar kitomis pačiomis įvairiausiomis sritimis. Vaidmenys gali būti atliekami visą gyvenimą arba būti tik trumpalaikiais ar vienkartiniais.

Lyčių vaidmenys yra vieni iš svarbiausių vaidmenų, kuriuos individas atlieka per visą savo gyvenimą. Tam kad galėtų atlikti jo lyčiai priimtinius lyčių vaidmenis, individas jų turi mokytis, priešingu atveju jis gali nepritapti visuomenėje, kurioje gyvena, nes elgsis ne taip, kaip iš jo yra tikimasi. Taigi, teisingi ir atitinkantys visas visuomenėje vyraujančias normas ir vertybes lyčių vaidmenys yra labai svarbūs žmogaus socialiniame gyvenime, todėl yra labai svarbu juos tinkamai išmokyti. Šių vaidmenų yra mokomasi socializacijos proceso metu, apie kurį ir bus kalbama tolimesniuose šio darbo paragrafuose, tačiau prieš tai būtina apibrėžti žmogaus biologinę ir socialinę lytį, nes jos taip pat yra svarbios mokantis lyčių vaidmenų.

2.1 Biologinė ir socialinė lytis

Žmonės tarpusavyje vienas nuo kito skiriasi daugeliu dalykų pradedant išvaizda ir baigiant charakterio savybėmis. Tie skirtumai gali būti tiek vidiniai, tiek išoriniai. Jeigu vidiniams skirtumams pamatyti reikia pažinti patį žmogų, tai išorinės skirtybės yra matomos iš karto vos tik pažvelgus į jį.

Vienas iš aiškiausiai matomų skirtumų yra žmogaus lytis. Lytis visus individus dalija į dvi dalis – vyrus ir moteris, tačiau tai yra žmonių skyrimas pagal vienintelį bruožą - biologinius požymius, kuris ne visada sutampa su tuo, kaip pats žmogus save suvokia ir kokį save įsivaizduoja esantį, t.y. kokia yra jo savivoka. Todėl skiriamos dvi lytis – biologinė ir socialinė. Apie biologinės ir socialinės lyties sąvokas bei jų skirtumus ir bus kalbama toliau šiame darbo paragrafe.

Biologinės lyties (angl. – *sex*) terminu sociologai apibrėžia anatomines bei fiziologines vyro ir moters kūno skirtybes³³. Ši lytis yra nulemta chromosomų išsidėstymo. Ji yra nustatoma iškar tik gimus vaikui pagal jo išorinius lytinius požymius. Pagal tai visi yra priskiriami vyrams arba moterims. Biologinė lytis dažniausiai lemia skirtumus, kurie yra susiję su reprodukcijos galimybe ir fiziologinėmis savybėmis, bei kitus, kurie yra nekintantys ir universalūs bei vienodi visose kultūrose. Tačiau taip pat mokslininkai pažymi, jog egzistuoja daugelis savybių, įgūdžių bei kitų

³³ A. Giddens, Sociologija, P. 113;

dalykų, kurie visiškai nesiskiria nepriklausomai nuo to, ar individas pagal savo biologinę lytį yra priskiriamas moteriškai ar vyriškai giminei³⁴. Taigi, biologinė lytis yra konstatuojama tik gimus ir tai lemia įgimtos fiziologinės savybės. Biologinė lytis yra nekintantis visą gyvenimą faktas.

Priešinga biologinei lyčiai yra socialinė lytis (angl. – *gender*), kuri yra nekonstatuojama, bet įgyjama per sąveiką su kitais, o taip pat ir keičiama, t.y. socialinės lyties yra mokomasi visą gyvenimą ir ją galima keisti priklausomai nuo to, koku individas nori būti vienu ar kitu savo gyvenimo periodu. Socialinė lytis yra socialinis – kultūrinis konstruktas, kurio pagalba moterys ir vyrai suvokiami skirtingai ir nelygiavertiškai visuomenėje, pagrįstoje lūkesčiais, darbo ir jėgos pasidalijimu³⁵. Vienas iš sudedamųjų individo savivokos elementų yra jo pasirinkta ir išmokta socialinė lytis. Socialinę lytį apibūdinti yra labai sudėtinga, nes ji yra skirtingai suvokiama kiekvienoje kultūroje, kadangi remiasi skirtingomis kiekvienoje kultūroje tradiciškai egzistuojančiomis vyriškumo ir moteriškumo sampratomis.

Remiantis skirtingų mokslininkų tyrimais, galima teigti, jog socialinė lytis lemia skirtumus, kaip vyrai ir moterys galvoja, jaučia³⁶ ir ji yra svarbiausias žmogaus atliekamas vaidmuo per visą gyvenimą³⁷. Kadangi socialinė lytis yra išmokstama, tai kiekvienas individas turi apsisprendimo galimybę pasirenkant su kuria socialine lytimi jis nori tapatintis. Kiekvienai socialinei lyčiai būdingu normų, savybių, bruožų perėmimas vyksta įvairiomis komunikacijos formomis bei veikiant socializacijos veiksniams, apie kuriuos bus kalbama tolimesniuose darbo skyriuose. Taigi, pagrindiniai faktai apie socialinę lytį yra šie: tai yra išmokstama ir tai yra siektinas elgesys norint pritapti visuomenėje, kurioje individas gyvena ir socialinė lytis yra nulemiama elgesio, nes tik per tai ji ir yra įvertinama.

S. Kraniauskienė nagrinėdama lyties tapatybės raišką XX a. lietuvių autobiografijose pateikia lentelę, kurioje pagal įvairius autorius, kurie tyrinėjo biologinę ir socialinę lytis, yra skiriamos biologinės ir socialinės lyties kategorijos.

³⁴ F. Ivanauskienė, V. Šidlauskienė, *Lytis. Ugdymas. Socialinė aplinka*, Šiauliai, 2008, P. 37;

³⁵ L. Stundžė, *Lytis ir organizacija: komunikacinis aspektas*//Informacijos mokslai, Vilnius, 2009, Nr. 49, P. 101, [interkatyvus: http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Informacijos_mokslai/49/99-117.pdf];

³⁶ L. A. Rudman, P. Glick, *The Social Psychology of Gender: How Power and Intimacy Shape Gender Relations*, New York, 2008, P. 7;

³⁷ Francine M. Deutsch, *Undoing Gender* //Gender & Society 2007 21, P. 117 [interkatyvus: <http://gas.sagepub.com/content/21/1/106>];

1 lentelė: Biologinės ir socialinės lyties kategorijos³⁸

Autoriai	Sąvokos	Biologinis vyras ♂	Biologinė moteris ♀
C. West D. Zimmerman	Biologinė lytis	XY, sėklidės	XX, kiaušidės
	Biologinė lyties kategorija	Berniukas, vaikinai, vyras	Mergaitė, mergina, moteris
R. Connell	Socialinės lyties kategorijos	Tėvas, vyras (sutuoktinis), žentas, gėjus, sūnus, viengungis, kt. tradiciškai vyriškumą pažyminčios (biologiniu pagrindu suformuotas vyriškas savybes: jėgą, viešpatavimą, racionalumą) socialinės kategorijos, pasižyminčios hegemoniško vyriškumo normatyvumu	Mama, žmona, lesbietė, dukra, sesuo, senmergė, dirbanti moteris, vieniša motina, kt. tradiciškai moteriškumą pažyminčios (biologiniu pagrindu suformuotas moteriškas savybes: nuolankumą, rūpinimąsi kitais ir pan.) socialinės kategorijos, pasižyminčios subordinuojamo moteriškumo normatyvumu

Pateikta lentelė patvirtina, jog dvi skirtingos biologinės lyties, t.y. moteris ir vyras, gali turėti skirtingas socialinės lyties kategorijas, kurios lemia lyčių vaidmenis ir šios kategorijos su biologine lytimi nebūtinai sutampa.

Gimus vaikui iš karto yra konstatuojama jo biologinė lytis, t.y. pagal jo išorinius lytinius požymius yra įvardijamas jo priklausymas vyriškajai arba moteriškajai lyčiai Nepalyginamai sunkesnis yra įvardijimas ar individas yra vyriškas ar moteriškas. Kiekvienas žmogus pats turi nuspręsti koku jis nori būti bei kaip jis save suvokia – labiau vyrišku vyru, moteriška moterimi ir visiškai priešingai. Kadangi socialinė lytis yra išmokstama, šis apsisprendimas nebūtinai turi sutapti su jo priskyrimu pagal fiziologinius požymius vyrams ar moterims. Biologinės lyties atveju individas neturi pasirinkimo galimybės, tuo tarpu socialinės lyties atžvilgiu jis gali laisvai rinkis koku nori būti ir šis pasirinkimas gali būti keičiamas. Socialinė lytis per gyvenimą gali keistis tiek kartu, kiek norės pats individas ją pakeisti. Galbūt vienu gyvenimo tarpsiu jis norės būti vyrišku vyru, tačiau vėliau nuspręs būti moterišku vyru. Šie pokyčiai yra visiškai įmanomi, nes, kaip jau buvo minėta anksčiau, socialinė lytis yra kintama ir išmokstama per sąveiką su kitais. Visgi dažniausiai konstatuojama individo biologinė lytis sutampa su jo išmokstama socialine lytimi.

Šalia biologinės ir socialinės lyties būtina aptarti ir lytinio tapatumo/identiteto sąvoką. Lytinis tapatumas/identitetas, anot S. Freudo, susiformuoja tapatinantis su tos pačios lyties tėvu³⁹ ir tai yra pačio individo savęs suvokimas, t.y. jo savivoka lyties atžvilgiu, jog jis yra moteris arba vyras. Kitų mokslininkų teigimu, lytinis tapatumas yra apibrėžiamas kaip paklusimas socialinėms normoms, kurios atkartoja vyro ar moters elgesio/vaidmenų modelius⁴⁰, t.y. lytinis tapatumas/identitetas pirmiausiai yra

³⁸ S. Kranauskienė, Lyties tapatybės raiška XX a. lietuvių autobiografijose, Tiltai, 2005, 2, P. 75, [interaktyvus: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2005~ISSN_1392-3137.N_2_31.PG_73-82/DS.002.0.01.ARTIC];

³⁹ G. Myers, P. 472;

⁴⁰ F. Ivanauskienė, V. Šidlauskienė, P. 108;

susijęs su tuo, kuo individas nori būti pats ir kaip jis save suvokia, o savęs suvokimas moterimi arba vyru atsiranda atkartojant elgesio modelius, kurie yra būdingi kiekvienai lyčiai. Taip pat minimas ir socialinis identitetas/tapatumas, kuris yra susijęs su socialine lytimi. Socialinės lyties tapatumas reiškia individo suvokimą, kad „aš esu vyras“ arba „aš esu moteris“. Jei aplinkiniai suvokia individą kaip vyrą arba moterį, atsižvelgdami į jo biologinį lytį, tuomet socialinės lyties identitetas yra savęs tapatumo dalis⁴¹. Taigi iš esmės, lytinis ir socialinis identitetas/tapatumas yra žmogaus savivokos dalis.

P. Allen sukūrė lyčių tapatumo teorijų modelį, kuris padeda atskleisti tiek anksčiau, tiek dabar vyraujančius lyčių santykių modelius. Modelį sudaro trys pagrindinės teorijos: lyčių vienybės teorijos (neįžvelgiama esminių skirtumų tarp lyčių, nes jos abi yra lygios ir vienodos), lyčių poliariškumo teorijos (lytys skiriasi iš esmės ir viena lytis t.y. vyriškoji yra pranašesnė už kitą – moteriškąją), lyčių papildomumo teorija (lytys iš esmės skirtingos, tačiau lygios savo verte)⁴². Šios teorijos iš esmės atspindi pagrindinius požiūrius į lytis, kurių šalininkai tarpusavyje nesutaria ar abi lytys yra lygios, ar visgi viena kuri nors yra pranašesnė ir svarbesnė už kitą.

Apibendrinant biologinės ir socialinės lyties sąvokas, galima teigti, jog gimus individui pagal jo lytinius požymius yra konstatuojama, jog tai vyras arba moteris. Tačiau vėliau, socializacijos metu, individas gali pats savarankiškai apsispręsti kokiu vyru ar moterimi jis nori būti. Išmokdamas tam tikrus lyčių vaidmenis jis gali būti moteriška arba vyriška moterimi ir atitinkamai vyrišku arba moterišku vyru, nes, nors dažniausiai biologinė ir socialinė individo lytis sutampa, tačiau gali būti ir priešingai, nes viskas priklauso nuo to, kokius lyčių vaidmenis individas išmoks ir kokia susiformuos jo savivoka. Lytinis tapatumas/identitetas taip pat yra išmokstamas dalykas ir jis priklauso nuo žmogaus savivokos. Socialinės lyties išmokimas yra tam tikro vaidmens išmokimas t.y. besimokydamas socialinės lyties individas išmoka atlikti vyro arba moters vaidmenį. Šių lyčių vaidmenų yra mokomasi socializacijos proceso metu apie kurį patį bei jo veiksmus plačiau bus kalbama tolimesniame darbo paragrafe

2.2 Socializacijos procesas

Socializacija apibrėžiama kaip nuo pat pirmosios individo gyvenimo minutės prasidedantis ir visą likusį gyvenimą besitęsiantis procesas, kurio metu individas stengiasi išmokti priimtinas tai visuomenei, kurioje gyvena, normas, dėsnius ir elgesio modelius kas vėliau sudaro sąlygas tapti visaverčiu visuomenės nariu. Socializacijos metu išmokdamas ir perimdamas visuomenėje vyraujančias

⁴¹ Ten pat, P. 110;

⁴² B. Obelenienė, A. Narbekovas, Moteriškos tapatybės ir lyčių santykių modelio paieškos šiuolaikinėje visuomenėje//Soter, Nr. 21 (49), 2007, P. 50 – 54, [interaktyvus: http://www.vdu.lt/Leidiniai/SOTER/soter_21.pdf];

nuostatas bei vertybes individas suformuoja savo asmenines nuostatas ir elgesio modelius bei savivoką. Besimokydamas jis susiduria su nuostatų bei elgesio diferenciacija lyties atžvilgiu. Literatūroje išskiriamas atskiras lyčių socializacijos terminas apibūdinantis lyčių vaidmenų mokymąsi, kuris vyksta padedant socialiniams veiksniams⁴³, t.y. kūdikis gimsta turėdamas jau nulemtą biologinę lytį, o socializacijos proceso metu, veikiant įvairiems socializacijos veiksniams, mokosi socialinės lyties.

Pagrindiniai socializacijos proceso tikslai įvardijami taip: ugdyti savivaizdį; išmokti savireguliacijos; skatinti laimėjimus; mokytis tinkamų socialinių vaidmenų ir realizuoti raidą atitinkanačius įgūdžius⁴⁴. Pagrindiniais socializacijos veiksniais, kurie turi daugiausiai įtakos, yra išskiriami šie: šeima, įvairios mokymo institucijos, bendraamžiai, žiniasklaida ir bendruomenė. Taip pat minėtini ir tokie veiksniai kaip knygos, įvairūs žaidimai, žaislai ir kiti, kurie yra svarbūs socializacijos procese.

Šeima yra pats pirmasis socializacijos veiksnys, su kuriuo individas susiduria jau pirmosiomis savo gyvenimo akimirkomis. Šeimos nariai padeda vaikui įsilieti į bendruomenę ir visuomenę. Ji perteikia vaikui tam tikrus visuomenės kultūros atributus, vertybes, lūkesčius, įpročius⁴⁵. Bendraudamas su šeimos nariais ir matydamas kaip atitinkamose situacijose jie elgiasi, vaikas susikuria santykių su kitais žmonėmis elgesio modelius. Veikiamas šeimos narių jis pradeda formuoti savo savivoką. Augdamas su abiem tėvais vaikas nuo pat gimimo greta kitų dalykų neišvengiamai susiduria ir su vertybėmis bei nuostatomis, kurios susijusios su lyčių suvokimu, t.y. jis mato skirtingus mamos ir tėčio elgesio modelius, kuriuos vėliau perima. Šeima įtakoja vaiko lyčių vaidmenų raidą. Atsižvelgdami į vaiko lytį, tėvai su juo elgiasi skirtingai. Viskas prasideda nuo tokių atrodo nereikšmingų dalykų kaip vaikiški rūbeliai, tačiau jie yra perkami atsižvelgiant į vaiko lytį, t.y. mergaitės dažniausiai rengiamos rožiniais, o berniukai žydros spalvos drabuželiais. Greta rūbelių skiriasi ir skirtingų lyčių tėvų bendravimas su kūdikiais bei elgesys, kuris taip pat priklauso nuo kūdikio lyties. Galiausiai skiriasi ir vaikams perkami žaislai (berniukai dažniausiai žaidžia su sunkvežimiais, ginklais, t.y. berniukiškais žaislais, o mergaitės – lėlėmis, lėlių namais, įvairiais vaikiškais virtuvės įrankiais ir kitais mergaitėms skirtais žaislais). Pagal vaiko lytį diferencijuojami ir žaidžiami žaidimai (berniukai skatinami žaisti aktyvius, judrius, reikalaujančius fizinio pasirengimo žaidimus, mergaitės – pasyvius, švelnius, moteriškus, kurie labiau primena įvairius namų ruošos darbus arba susiję su kita dažniausiai moterims priskiriama veikla). Tai formuoja vaikų stereotipines nuostatas, kurios yra susijusios su lytimi. Artimi, teigiami tėvų ir sūnų bei motinų ir dukterų santykiai stiprina lyčių

⁴³ A. Giddens, Sociologija, P. 114;

⁴⁴ R. M. Berns, P. 53;

⁴⁵ Ten pat, P. 60 – 62;

pasirinkimo vaidmenis⁴⁶. Tyrimais patvirtinta, jog tėvų elgesys ir nuostatos yra svarbiausias veiksnys, kuris lemia vaiko identifikavimąsi su tam tikru lyčių vaidmeniu⁴⁷. Vaiko pasirenkamą atlikti lyties vaidmenį įtakoja ir namuose matomas atliekamų darbų pasiskirstymas tarp abiejų tėvų, bei tai, ar jie abu yra dirbantys, ar dirba tik kuris nors vienas iš tėvų, o kitas užsiima išimtinai tik namų ruošos darbais. Anot A. Tereškino, dalį anksčiau šeimai priklaususių funkcijų vaiko socializacijos procese dabar atlieka žiniasklaida, kuri propaguoja bendrus, plačiai priimamus suvokinius, perspektyvas ir vaizdinius, atspindinčius mūsų visuomenės vertybes⁴⁸. Matomi tėvų elgesio pavyzdžiai, rūbai, žaidimai ir žaislai leidžia individui sukaupti tam tikras žinias apie save patį, t.y. jeigu aš esu berniukas, tai turiu elgtis taip kaip elgiasi mano tėvas; jeigu aš žaidžiu su ginklais, tai aš esu galingas ir atitinkamai jeigu aš žaidžiu judrius žaidimus, tai aš esu fiziškai stiprus. Šios kaupiamos žinios apie save bei tai, kaip berniukas save suvoks bei apibūdins ir formuos jo savivoką.

Sulaukęs tam tikro amžiaus vaikas ne visą laiką praleidžia su šeima, tačiau palaiapsniui vis daugiau laiko praleidžia įvairiose ugdymo institucijose, tokiose kaip darželis, pradinė ar vidurinė mokykla. Šios institucijos taip pat gana aktyviai dalyvauja vaiko socializacijos procese. Pagrindinis šių įstaigų tikslas socializacijos procese – perteikti visuomenės sukauptas žinias, gebėjimus, papročius ir įsitikinimus⁴⁹. Taip pat įvairiose ugdymo institucijose vaikai gauna informacijos, kuri padeda formuoti su lytimi bei lyčių vaidmenimis susijusias nuostatas. Ugdymo institucijose su berniukais ir mergaitėmis pedagogai elgiasi ir bendrauja skirtingai. Atliekant įvairius su pedagogų bendravimu susijusius tyrimus buvo pastebėta, jog su lytimi bei lyčių vaidmenimis susijusios nuostatos atsispindi tiek naudojamuose vadovėliuose (atskiriami lyčių vaidmenys), tiek mokymo programose (berniukams – prekybos, mergaitėms – namų ekonomikos pamokos) bei mokytojų eglesyje ir ugdymo įstaigos personalo sudėtyje⁵⁰. Skiriasi ne tik mokytojų elgesys su berniukais ir mergaitėmis bei tai, ko yra tikimasi iš kiekvieno iš jų, bet ir jų vertinimas atsižvelgiant į kiekvienai lyčiai taikomas stereotipines nuostatas.

Ugdymo institucijose naudojami vadovėliai taip pat yra svarbūs socializacijos procese. Kalbant apie lyčių vaidmenų mokymąsi, vadovėliuose dažniausiai pateikiamas stereotipinis lyčių vaizdavimas, kas leidžia vaikams išmokti tam tikras, neretai stereotipines apie kiekvieną lytį, nuostatas. Lietuvos tyrėjų atlikta dviejų lietuviškų mokyklinių vadovėlių analizė parodė, jog Lietuvos mokyklose

⁴⁶ Ten pat, P. 519;

⁴⁷ S. Erkal, Z. Copur, N. Dogani, S. Safak, Examining the Relationship Between Parent's Gender Roles and Responsibilities Towards Their Children (A Turkish Example)// *Socialbehavior and Personality*, 2007. 35 (9), P. 1229, [interaktyvus: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&hid=12&sid=f597e504-49c2-41d6-9773-47ac707b82e2%40sessionmgr12>];

⁴⁸ A. Tereškinas, Šeimos bei partnerystės formos ir šeimos politika Lietuvos žiniasklaidoje// A. Tereškinas, *Esė apie skirtingus kūnus: kultūra, lytis, seksualumas*, Vilnius, 2007, P. 211;

⁴⁹ R. M. Berns, P. 63;

⁵⁰ Ten pat, P. 521;

naudojamuose vadovėliuose vyrai dažniausiai yra vaizduojami kaip fiziškai stiprūs, drąsūs, protingi, išradingi, mėgstantys konkuruoti asmenys, tuo tarpu moterys – silpnos, paklusnios, pamaldžios, gražios išvaizdos ir komunikabilios⁵¹. Panašus stereotipinis lyčių vaizdavimas aptinkamas ir kitų valstybių vadovėliuose. Visame pasaulyje vaikų skaitomoje literatūroje vyrauja vyriškos lyties veikėjai, kurie vaizduojami kaip kovotojai ir nugalėtojai, kas sudaro jiems daugiau galimybių pasirenkant įvairias veiklas, kai tuo tarpu moterys dažniausiai yra vaizduojamos kaip namų židinio sergėtojos⁵². Toks skirtingas abiejų lyčių vaizdavimas knygose ir vadovėliuose formuoja stereotipines nuostatas apie moters ir vyro vaidmenis šeimoje ir visuomenėje bei vaizdinį ir suvokimą, jog vyrai yra galingesni, o moterys neabejotinai silpnesnės ir priklausomos nuo vyrų.

Svarbus ir kitas socializacijos veiksnys – bendraamžiai bei jų poveikis individui. Mokyklinio amžiaus vaikas po laiko praleisto ugdymo institucijoje, turbūt didžiausią likusio laiko dalį per dieną praleidžia su savo bendraamžiais tiek bendraudamas, tiek žaisdamas įvairius žaidimus ar užsiimdamas kita bendra veikla. Būdamas su bendraamžiais vaikas sužino apie savo gabumus, be to jų grupėje gali išbandyti įvairius vaidmenis – lyderio, sekėjo, juokdario ar kitus. Draugai taip pat padeda išreikšti ir įvertinti vertybes bei nuostatas⁵³. Kalbant apie bendraamžių įtaką lyčių vaidmenų pasirinkimui, reikia pažymėti, jog jie šiame procese yra labai svarbūs, nes būdami drauge jie skatina berniukus ir mergaites žaisti su jų lyčiai tinkamais žaislais, o žaidžiančius su, jų nuomone, netinkamais žaislais – baudžia. Remiantis socialinio išmokymo perspektyva galima teigti, kad vaikas mokosi vaidmenų per paskatinimą ir baudimą, t.y. už tinkamą savo lyčiai vaidmenį vaikas yra skatinamas, o už netinkamą, būdingą labiau kitai lyčiai – baudžiamas. Berniukas skatinamas tada, kai imituoja tėvo elgesį, o baudžiamas, jei seks motinos elgesio pavyzdžiu. Mergaitė skatinama ir baudžiama atvirkščiai⁵⁴. Diferenciacija atžvelgiant į individo lytį prasideda dar ankstyvoje vaikystėje ikimokykliniais metais, o sulaukus mokyklinio amžiaus vaikų skirtumai pagal jų lytį tik intensyvėja. Pirmiausiai skiriasi įvairūs žaidimai. Į atskirą grupę susibūrusios mergaitės žaidžia kartu ir vengia konfliktų, kai tuo tarpu berniukai yra linkę žaisti šiurkščiau ir kilusius tarpusavio konfliktus dažniausiai sprendžia jėga. Skirtinguose berniukų ir mergaičių žaidimuose yra ugdomi įvairūs įgūdžiai ir yra mokomasi vaidmenų, kurie vėliau yra pritaikomi realiame gyvenime. Vaikystėje vaikai lengvai pasiduoda bendraamžių įtakai, tad modeliavimas, pastiprinimas ir bausmės nesunkiai įdiegia draugų vertinamus vaidmenis. Berniukai išmoksta būti aktyviais, agresyviais ir santūriais, o mergaitės – pasyviomis, priklausomomis nuo kitų ir

⁵¹ L. Liukinevičienė, O. L. Gudzinevičiūtė, Lytiškumo ugdymo aspektai mokyklinių vadovėlių iliustracijose//Feminizmas, visuomenė, kultūra 2000 (red. A. M. Pavilionienė), Vilnius, 2000, P. 113;

⁵² F. Ivanauskienė, V. Šidlauskienė, P. 44;

⁵³ R. M. Berns, P. 64 – 66;

⁵⁴ G. Kvieskienė, Pozityvioji socializacija, Vilnius, 2005, P. 24 – 25;

užjaučiančiomis⁵⁵. Mergaitėms skirti žaislai ir žaidimai yra orientuoti į praktiką veiklos rūšyse, kuriose jos rengiasi būsimai motinystei, namų ūkio tvarkymui bei vaikų priežiūrai, be to kartu įgyja ir bendradarbiavimo gebėjimų, t.y. mergaitiškais žaislais ir žaidimais mergaitės nuo pat vaikystės yra mokomos būti geromis namų šeimininkėmis bei mamomis. Visai kitokie yra berniukams skirti žaislai ir žaidimai, kurie skatina jų kūrybiškumą, išradingumą, žingeidumą, nepriklausomo rungtyniavimo elgesį ir lyderystę⁵⁶. Kadangi su bendražiais vaikai praleidžia panašiai daug laiko žaisdami, bendraudami ar užsiimdami kita veikla, jie neabejotinai taip pat yra labai svarbūs socializacijos proceso veiksniai bei turi įtakos individo savivokos formavimuisi.

Bendruomenė taip pat yra svarbi socializacijos proceso dalyvė, nes ji suteikia priklausymo grupei ir draugystės jausmus⁵⁷. Buvimas bendruomenės nariu daro įtaką individo lyčių vaidmenų raidai, ugdydama nuostatas apie tai, koks elgesys yra tinkamas vyrams ir moterims, ir pateikdama lyčių vaidmenų modelius, su kuriais vaikai gali tapatintis bei juos perimti. Nuo bendruomenės požiūrio į įvairius lyčių vaidmenis priklauso, koks vaikų elgesys yra skatinamas, o už kokį baudžiama⁵⁸. Priklausomai nuo bendruomenėje, kurios nariu yra individas, egzistuojančių lyčių vaidmenų, jis tapatindamasis su kitais nariais išmoks toje bendruomenėje vyraujančius ir priimtinius lyčių vaidmenis bei elgesio modelius.

Aplinka, kurioje auga vaikas, bei aplinkiniai žmonės, su kuriais yra bendraujama kasdien, taip pat svarbūs vaiko socializacijos procese. Priklausomai nuo jų supančios aplinkos bei žmonių su kuriais yra bendraujama, vaikas išmoks ir perims jiems būdingas nuostatas, vertybes, elgesio modelius bei lyčių vaidmenis. Be aplinkos ir žmonių, vaikas socializacijos metu neabejotinai yra veikiamas ir kitų veiksnių, tokių kaip žiniasklaida. Kai kuriais atvejais žiniasklaida galbūt turi netgi didžiausią įtaką vaiko nuostatoms, vertybėms ar perimamiems elgesio modeliais nei kiti socializacijos veiksniai.

Žiniasklaida yra laikoma vienu iš socializacijos veiksnių, nes ji kaip ir kiti veiksniai, pateikia nuostatas, elgesio normas, supažindina su vyraujančiomis vertybėmis bei padeda vaikui daugiau sužinoti apie jį supantį tolimesnį pasaulį bei kitus žmones, kurie nepriklauso jo bendruomenės ratui. Žiniasklaidoje kaip ir kitur dažniausiai pateikiami stereotipiniai vyrų ir moterų vaidmenys, būdo bruožai bei charakterio savybės.

Kinas, knygos, žurnalai, laikraščiai vaizduoja skirtingus lyčių vaidmenis. Vyrų ir moterų elgesio vaizdavimas žiniasklaidoje – skirtingų lyčių vaidmenų pavyzdys vaikams. Kaip vaikas priims ir įsisavins informaciją apie lyčių vaidmenis, priklauso nuo to, kiek patirties jis semiasi iš žiniasklaidos,

⁵⁵ R. M. Berns, P. 519 – 521;

⁵⁶ F. Ivanauskienė, V. Šidlauskienė, P. 46;

⁵⁷ R. M. Berns, P. 67;

⁵⁸ Ten pat, P. 524;

t.y. kiek svarbi jo gyvenime yra žiniasklaidos formuojama nuomonė ir kiek jis yra paveiktas bei tai, kokias nuostatas apie tinkamą jo lyčiai elgesį suformavo kiti socializacijos veiksniai⁵⁹. Žiniasklaidai yra būdingi vaizdiniai kodai, kuriais siekiama pabrėžti „prigimtinus“ ir įgyjamo statuso skirtumus tarp moterų ir vyrų. Fizinė jėga, galia, racionalumu ir kontrole paženklintas vyriškumas modeliuojamas kaip priešprieša pasyviai nuolankiam, jausmingam, geidulingam ar sudaiktintam moteriškumui, kurio pagrindinė paskirtis – stiprinti vyriškos galios išpūdį⁶⁰. Šis stereotipinis vyro ir moters vaizdavimas tam tikrose žiniasklaidos priemonėse yra ypač gerai pastebimas dėl techninės galimybės perteikti vaizdą. Turbūt sunku įsivaizduoti kur geriau būtų galima pavaizduoti geidulingą ir jauningą moterį nei televizijos filme, seriale ar reklamoje.

Šiandien prie televizijos ekrano yra praleidžiama vis daugiau laiko ir ji vis dažniau tampa vaikų ir suaugusiųjų laisvalaikio praleidimo forma, todėl neretai tampa vienu iš svarbiausių socializacijos veiksnių, mažindama kitų, tokių kaip šeima, mokykla ar bendruomenė įtaką⁶¹. Televizijos laidos neigiamai veikia vaikus, nes jose egzistuoja daug stereotipų. Daugelyje laidų, filmų yra vaizduojami stereotipiniai lyčių vaidmenys⁶². Moteris televizijos ekrane dažniausiai yra vaizduojama kaip motina, mylinti žmona ar namų šeimininkė. Retai kada televizijos ekrane matomos moters išvaizda atitiks tą, kokia yra daugumos motinų ir namų šeimininkių. Ypač televizijos reklamose moterys dažniausiai yra pateikiamos kaip tobulų formų manekenės, kas neabejotinai daro neigiamą įtaką vaikams. Mergaitės pamačiusios tokias manekenes televizijos ekrane manys, kad tik tokios moterys yra mylimos ir mėgstamos, o tuo tarpu berniukai susidarys nuomonę, jog tik tokias moteris galima mylėti ir vesti. Ne tik moterys, tačiau ir vyrai televizijos ekrane dažniausiai yra vaizduojami stereotipiškai. Televizijos laidose, filmuose, serialuose ar reklamoje dominuojantis vyras yra patrauklus, raumeningas, pasižymintis drąsa šeimos išlaikytojas. Abiem lytim televizijoje yra priskiriamos ir stereotipinės profesijos, tokios kaip sekretorė ar mokytoja moterims ir vadovas ar teisininkas vyrams.

Televizijos laidos, filmai bei serialai neretai yra diferencijuoti lyties požiūriu. Moterims skirtos televizijos laidos, filmai ar serialai dažniausiai yra sutelkti į emocijas ir asmeninius santykius, o vyrams – į veiksmus ir fizinį konfliktą. „Moteriškoje“ televizijoje pabrėžiamas santykių kūrimas, o „vyriškoje“ – varžymasis dėl galios⁶³. Televizijoje retai kada galima išvysti moterį, kuri išsivadavusi iš

⁵⁹ Ten pat, P. 523;

⁶⁰ M. Jankauskaitė, Galios žaidimai masinės kultūros vaizdiniuose//Lytys, medijos, masinė kultūra (sud. A. Žukauskaitė, V. Aleksejūnienė), Vilnius, 2005, P. 90;

⁶¹ G. Kvieskienė, Socializacija ir vaiko gerovė, Vilnius, 2003, P. 148;

⁶² S. L. Smith, A. D. Granados, Content Patterns and Effects Surrounding Sex – Role Stereotyping on Television and Film, p. 342 – 361// Bryant&Oliver, Media Effects: Advances in Theory and Research, ed. by J. Byrant, M.B. Oliver, 3rd edition, New York, 2009;

⁶³ A. Tereškina, „Vyriška“ televizija: žanrai, galios, pornografizmai// Lytys, medijos, masinė kultūra (sud. A. Žukauskaitė, V. Aleksejūnienė), Vilnius, 2005, P. 103 – 104;

namų šeimininkės ir motinos vaidmenų, aktyviai dalyvauja visuomeninėje veikloje ar siekia karjeros aukštumų. Jeigu ekrane pasirodo moteris, kuri yra ne tik namų šeimininkė ar motina, o pasiekusi karjeros aukštumų, tai to jie pasiekė ne savo jėgomis, o padedama tėvo ar vyro. Viešojo erdvės televizijos ekrane vis dar daugeliu atvejų priklauso vyrams.

Skiriasi ir abiejų lyčių vaizdavimo televizijos ekrane dažnumas. Vyrai televizijoje ne tik kad rodomi dažniau, bet taip pat jie yra vaizduojami kaip stiprios ir valingos asmenybės moterų atžvilgiu. Dažniausiai vyrai yra vaizduojami kaip žiaurūs, egocentiški, agresyviai nusiteikę ir kiekvieną akimirką pasirengę konkurencinei kovai⁶⁴. Skiriasi ir televizijos ekrane matomų vyrų bei moterų išorinės savybės. Moterys dažniausiai yra pateikiamos liesesnės nei yra iš tikrųjų bei jaunesnės nei vyrai. Dažniausiai jos yra šviesių plaukų ir apsirengusios provokuojančiai, t.y. jos dažnai atlieka priedo ar papuošalo vaidmenį greta protingo ir sportiškai atrodančio vyro. Lietuvos televizijų rodomose laidose bei filmuose dominuoja pasitikintys savimi, kvalifikuoti, nuoširdūs, geranoriški, protingi, ramūs, sąžiningi, globėjiški vyrai, tuo tarpu moterims dažniausiai yra priskiriamos šios savybės: mylinti, nuoširdi, maloni, patraukli, intuityvi, jausminga, tolerantiška, nuolanki⁶⁵. Šios savybės tik patvirtina anksčiau išsakyti mintis, jog vyrai dažniausiai yra vaizduojami kaip racionalios asmenybės, o tuo tarpu moterys – orientuotos į jausmingumą.

Televizija kaip socializacijos veiksnys mokantis lyčių vaidmenų didesnę įtaką turi mergaitėms. Atliktas tyrimas parodė, jog mergaičių nuostatos dėl lyčių vaidmenų televizijos yra veikiamos labiau nei berniukų⁶⁶.

Atkreiptinas dėmesys ir į žiniasklaidoje svarbų vaidmenį vaidinančią bei pakanamai daug eterio laiko ar vietos spaudoje užimančią reklamą, kuri taip pat neišvengiamai veikia vaikų nuostatas bei elgesį⁶⁷. A. Tereškinas atliko Lietuvoje rodomų reklamų analizę, kuri parodė, jog visos reklamos pristato šeimą kaip griežtų lyties vaidmenų performansą, nors kartais tiems vaidmenims nusižengiama⁶⁸. Atsižvelgiant į tai, kad dauguma Lietuvoje rodomų reklamų yra sukurtos Vakarų Europoje, šią A. Tereškino išvargą galima pritaikyti ir globalesniame kontekste.

⁶⁴ F. Ivanauskienė, V. Šidlauskienė, P. 50;

⁶⁵ R. Matkevičienė, Lyčių stereotipų formavimas žiniasklaidoje: televizijos formuojamų stereotipų analizė//E. Macevičiūtė, M. Stonkienė, R. Matkevičienė, Socialinių lyčių stereotipų formavimas žiniasklaidoje, P. 64 [interaktyvus: <http://politika.osf.lt/kiti/dokumentai/SocialiniuLyciuStereotipai.pdf>];

⁶⁶ R. Rivadeneyra, L. Monique Ward, From Ally McBeal to Sábado Gigante : Contributions of Television Viewing to the Gender Role Attitudes of Latino Adolescents//Journal of Adolescent Research 2005 20, P. 471 [interaktyvus: <http://jar.sagepub.com/content/20/4/453>];

⁶⁷ R. M. Berns, P. 66 – 67;

⁶⁸ A. Tereškinas, Šeimos bei partnerystės formos ir šeimos politika Lietuvos žiniasklaidoje// A. Tereškinas, Esė apie skirtingus kūnus: kultūra, lytis, seksualumas, Vilnius, 2007, P. 228;

Televizijos laidos, filmai, serialai, reklamos dažniausiai pateikia žiūrovams stereotipiškas kiekvienai lyčiai priskiriamas savybes, būdo bruožus ar elgesio modelius ir taip formuoja jų nuostatas, vertybes bei supratimą apie tai, kokius vaidmenis šeimoje ir visuomenėje turi atlikti vyras ir moteris. Suformuotas supratimas apie abiem lytim priskirtinus vaidmenis veikia ir individo savivokos formavimąsi ir jos kitimą.

Greta televizijos būtina paminėti ir kitą žiniasklaidos priemonę, kuri turi nemažesnę poveikį socializacijos metu, t.y. įvairūs žurnalai, kurie taip pat dažniausiai pateikia stereotipinį vyro ir moters vaizdą. Pirmiausiai derėtų pažymėti tai, jog patys žurnalai vien jau pagal savo pobūdį bei nagrinėjamas temas yra skiriami pirmiausiai į mergaitėms ir berniukams, o vėliau – vyrams ir moterims. Toks žurnalų skirstymas pagal jų pobūdį dar aiškiau parodo vyrų ir moterų skirtumus, t.y. vyrai ir moterys yra tokie skirtingi, jog nėra temų, kurios visiems būtų aktualios, todėl žurnalus reikia diferencijuoti pagal skaitytojų lytį. Lietuvoje leidžiamų žurnalų analizė rodo, jog vyras čia pateikiamas kaip aktyvus, dominuojantis, socialiai neapriboto elgesio, racionalus ir kompetetingas. Moterims ir žurnaluose priskiriama šeimos, namų sfera, jos interesų sferoje artimi šeimyniniai santykiai. Tokia nuosata asociatyviai suponuoja tradicinį moters kaip rūpestingos, švelnios, emocionalios asmenybės įvaizdį. Kalbant apie profesijų skirstymą spaudoje pagal lytį, moterims dažniau yra priskiriamos žemesnio rango profesijos, pvz.: cirko artistė, gidė, kosmetologė, modelis, orų pranešėja, pardavėja, šokėja, valytoja ir kitos. Šios profesijos nereikalauja ypatingai aukšto lygio išsilavinimo, todėl šiomis profesinėmis veiklomis užsiimančių asmenų atlyginimas taip pat yra sąlyginai mažas palyginus su kitomis profesijomis. Tuo tarpu vyrams priskiriamos tokios profesijos kaip cirko direktorius, dirigentas, futbolo treneris, inspektorius, gydytojas, kompozitorius, operatorius, pilotas, teisėjas ir kitos⁶⁹. Kaip išimtinai vyriškomis profesijomis įvardijamoms veikloms yra reikalingas aukštesnis išsilavinimas, kas neretai lemia ir didesnę darbo užmokestį bei didesnes karjeros galimybes. Šios žurnaluose išskiriamos vyriškos ir moteriškos profesijos leidžia kalbėti ir apie galios skirtumus tarp abiejų lyčių.

XXI a. žiniasklaidai neabejotinai tenka svarbus vaidmuo socializacijos proceso metu, todėl būtina atkreipti dėmesį į tai, kaip joje yra vaizduojami vyrai ir moterys ir kokį poveikį šis vaidzavimas turi savo nuostatas, vertybes bei elgesio modelius, o kartu ir savivoką dar tik formuojančiai auditorijai.

Visi socializacijos veiksniai veikia individą prisidedami prie jo savivokos formavimosi. Būdamas mokykloje, bendraudamas su šeima ar bendraamžiais, skaitydamas knygas, žurnalus ar stebėdamas televizorių, individas pamato daugybę tam tikrai lyčiai būdingų elgesio modelių, kurie

⁶⁹ M. Stonkienė, Vyraujantys socialiniai lyčių stereotipai ir šeimos modeliai Lietuvos periodiniuose leidiniuose, skirtuose paaugliams //M. Stonkienė, R. Matkevičienė, Socialinių lyčių stereotipų formavimas žiniasklaidoje, P. 33 [interaktyvus: <http://politika.osf.lt/kiti/dokumentai/SocialiniuLyciuStereotipai.pdf>];

padeda jam geriau suvokti, koks jis yra dabar ir koks norėtų būti ateityje. Gaudamas vis daugiau žinių, individas gali jas priimti kaip svarbias ir reikalingas arba jas ignoruoti ir atmesti. Priimdamas naujas žinias jis formuoja savo identitetą iš naujo ir keičia savo paties suvokimą apie save bei savo savivoką. Gavęs ir priėmęs naujas žinias ir elgesio modelius, kurie yra tikėtini iš vyrų ir moterų, individas pasiremdamas matytas pavyzdžiais ir elgdamasis pagal juos keičia savo savivoką lyčių vaidmenų atžvilgiu. Visi be išimties socializacijos veiksniai, kurių pagalba individas gauna žinias apie jo lyčiai priskirtinus lyčių vaidmenis, formuoja žmogaus savivoką lyčių vaidmenų atžvilgiu arba keičia jau susiformavusią anksčiau.

2.3 Tradiciniai lyčių vaidmenys

Kiekvienas individas per savo gyvenimą atlieka daug skirtingų vaidmenų. Vieni vaidmenys gali būti trumpalaikiai ir pasitaiko tik vieną kartą gyvenime, tuo tarpu kiti gali būti ilgalaikiai ir atliekami kasdien visą gyvenimą. Visi šie vaidmenys gali būti susiję su asmeniniu gyvenimu, profesine veikla ar kitomis sritimis. Tik gimus vaikui yra konstatuojama jo biologinė lytis, o vėliau išmokstama ir socialinė lytis, su kuria yra siejami pagrindiniai atliekami vaidmenys. Visuomenė iš kiekvieno vyro ir moters tikisi, jog šie elgsis taip, kaip privalo elgtis atitinkamos lyties atstovas pagal toje kultūroje nusistovėjusias normas.

Visi vyrai ir moterys gyvenime atlieka skirtingus lyčių vaidmenis, kurie apibrėžiami kaip visuomenės lūkesčiai, kaip, atsižvelgiant į socialines – ekonomines sąlygas ir kultūrinės tradicijas, turi elgtis, mąstyti, kokia veikla užsiimti vyrai ir moterys, t.y. lyčių vaidmenys nurodo į tikėtiną, laukiamą darbo pasidalijimą tarp lyčių ir su lytimi susijusias taisykles, kurios reglamentuoja socialinę sąveiką⁷⁰. Kalbėdamas apie visą apimantį universalų vyro ir moters vaidmenų pasidalijimą, Levinsonas siūlo vartoti terminą lyčių skirtis. Anot jo, lyčių skirtis veikia visuose visuomenės lygmenyse ir skatina vyrus bei moteris gyventi skirtinguose socialiniuose pasauliuose, plėtoti skirtingus būdo bruožus ir tapatybę, užsiimti skirtingo pobūdžio veikla. Jo manymu, tokia skirtis yra ir patriarchalinės visuomenės, kurioje moterys yra pavaldžios vyrams, rezultatas⁷¹. Būtina suprasti, jog lyčių vaidmenys nėra kažkokios taisyklės, kurių privalo laikytis visi visuomenės nariai. Lyčių vaidmenims apibūdinti labiau tiktų sąvoka tikėtinas elgesys, t.y. individo elgesys, atsižvelgiant į jo lytį, kurio iš jo yra laukiama, tikimasi ir tas laukiamas elgesys būtų toks, koks yra priimtinas ir įprastas toje visuomenėje, kurioje gyvena

⁷⁰ V. Kanopienė, Lyčių lygios galimybės//Žmogaus socialinė raida (red. J. Rimkutė), Vilnius, 2001, P. 150;

⁷¹ B. Hansen Lemme, P. 124;

individas. Taigi lyčių vaidmenys yra tikėtinas individo elgesys, kuris neprieštarauja nusistovėjusioms tos visuomenės, kurioje individas gyvena, normoms ir taisyklėms.

Veikiami įvairiausių veiksnių lyčių vaidmenų individai mokosi socializacijos proceso metu. Literatūroje dažniausiai sutinkami du požiūriai į visuomenėje vyraujančius lyčių vaidmenis – patriarchalinis ir egalitarinis. Patriarchalinio požiūrio šalininkai teigia, kad vyras turi būti šeimos maitintojas ir pagrindinis sprendimų priėmėjas, o moteris – namų šeimininkė, gera žmona bei motina, atsakinga už namų ruošą ir vaikų auklėjimą, nesiekianti profesinės karjeros ir nekonkuruojanti su vyrais darbo rinkoje⁷². Šis požiūris susiformavo dėl biologinių lyčių skirtumų ir remiamas skirtingais vyrų ir moterų gebėjimais. Reikia pažymėti, kad šis požiūris į lyčių vaidmenis šiuolaikinėse išsivysčiusiose visuomenėse sutinkamas vis rečiau. Priešingas patriarchaliniam požiūriui yra egalitarinis požiūris į lyčių vaidmenis, kurio šalininkai akcentuoja moterų ir vyrų lygybę, t.y. jie teigia, kad ne asmens lytis, o išsimokslinimas, kvalifikacija, profesinė patirtis, asmeninės savybės turi lemiamą įtaką jo vietai apmokamo darbo sferoje ir vaidmeniui šeimoje⁷³. Šis požiūris gali būti įvardijamas kaip labiau šiuolaikiškas lyginant su patriarchaliniu, nes juo yra siekiama pakeisti tradicinius vyro vaidmenis šeimoje ir priartėti prie lyčių lygybės. Pasaulyje galima rasti įvairių visuomenių, kuriuose dar ir dabar nėra pripažįstamas šiuolaikinis egalitarinis požiūris į lyčių vaidmenis šeimoje ir vis dar yra gyvenama pagal patriarchalinio požiūrio suvokimą. Tai priklauso nuo pačios visuomenės išsivystymo ir daugybės kitų veiksnių, tokių kaip vyraujanti kultūra, ekonominės bei politinės sąlygos ir kiti panašūs veiksniai.

Lyčių vaidmenų diferenciacija yra aiškinama keliais būdais. Dažniausiai yra pasitelkiamos įvairiausios teorijos. Viena iš jų – funkcionalistinė, kurios šalininkai teigia, kad darbo pasidalijimas tarp lyčių yra grindžiamas biologiniu faktu, t.y. moteris dėl savo biologinių savybių gimdo ir prižiūri vaikus, o vyrams tenka pareiga maitinti ir ginti savo šeimą⁷⁴, tuo tarpu kitos – konflikto - teorijos šalininkai teigia, kad lyčių vaidmenys yra ne tik efektyvus darbo pasidalijimas, bet ir vienos lyties dominavimas kitos atžvilgiu⁷⁵, t.y. remiantis šia teorija abi lytys negali būti lygios, nes viena kuri nors iš jų yra neišvengiama stipresnė ir turi didesnę galią prieš kitą. Tradicinėse visuomenėse neretai vyrai yra įvardijami stipriąją lytimi.

Visuomenėje priimtų lyčių vaidmenų mokymąsi taip pat aiškina ir kitos teorijos. Minėtinos iš jų - psichoanalitinė, socialinio išmokymo arba socialinė pažintinė, pažintinės raidos, lyčių schemų ir socialinių vaidmenų teorijos. Psichoanalitinė teorija analizuoja tai, kaip vaikas pradeda jaustis vyru ar moterimi. Pasak S. Freudo, vaikas atitinkamai tapatinasi su tėvu arba motina, nes jaučia seksualinį

⁷² V. Kanopienė, P. 150;

⁷³ Ten pat, P. 150;

⁷⁴ F. Ivanauskienė, V. Šidlauskienė, P. 39;

⁷⁵ Ten pat, P. 40;

potraukį priešingos lyties tėvui ir bijo, kad tos pačios lyties atstovas – tėvas arba motina – gali nubausti, todėl berniukas tapatinasi su tėvu, o mergaitė - su motina. Socialinio išmokimo arba socialinės pažintinės teorijos šalininkai teigia, kad vaikai elgiasi taip, kaip priimta jų lyčiai, nes yra paskatinami už tokį elgesį ir baudžiami, jei elgiasi netinkamai. Pažintinės raidos teorijos šalininkai akcentuoja, kad tinkamo lyčiai elgesio mokymasis yra bendrosios pažintinės raidos dalis. Remdamiesi savo stebėjimo ir sąveikų patirtimi, vaikai suderina vyriško ir moteriško elgesio skirtumus ir juos suvokę ima elgtis taip, kaip priimtina jų lyties atstovams. Pasak lyčių schemų teorijos, vaikai augdami susikuria vyriško ir moteriško elgesio schemas, nuo kurių priklauso naujos informacijos apdorojimas, atrankinis dėmesys, tos pačios lyties elgesio mėgdžiojimas⁷⁶. Vaikas noriai imasi jo lyčiai įprasto vaidmens ir jį suvokia ar bent jau supranta kokius vaidmenis verta mėgdžioti maždaug trečiuoju raidos tarpsniu, t.y. išmokęs savarankiškai vaikščioti⁷⁷. Socialinių vaidmenų teorija (angl. - *Social Role Theory*) skiria du pagrindinius aspektus, pagal kuriuos skiriasi lyčių vaidmenys. Pagal šią teoriją aiškiausiai matoma lyčių vaidmenų diferenciacija yra profesinėje bei galios (t.y. kuri lytis turi daugiau galios sprendimų priėmimo) srityse⁷⁸. Nepaisant to, jog ši teorija gali būti vertinama kaip neigiama, nes skatina lyčių vaidmenų stereotipų formavimąsi, tačiau iš kitos pusės ji padeda individui geriau orientuotis bei veikti visuomenėje.

Veikiant anksčiau išskirtiems ir apibūdintiems socializacijos veiksniams (šeima, ugdymo institucijos, bendruomenė, žiniasklaida, bendraamžiai ir kt.) individas suformuoja savo savivoką atsakydamas į klausimą „kas aš esu“, tačiau dažniausiai šių socializacijos veiksnių suformuota savivoka pasižymi stereotipiniais vyro ir moters vaidmenimis, nes kaip jau buvo rašyta anksčiau, visi veiksniai dažniausiai perduoda stereotipinius lyčių vaidmenis. Tradiciškai vyrams yra priskiriami sunkūs ir pavojingi darbai, o moterims lieka namų ruošos bei su vaikų priežiūra susiję darbai. Tradicinis moters lyties vaidmuo yra orientuotas į vieningumo ir artimumo pabrėžimą, o vyro – į galią ir padėtį⁷⁹. Stereotipiškai vyrams ir moterims pagal lyčių vaidmenis priskiriamų darbų pasiskirstymas atsispindi pateiktoje lentelėje⁸⁰.

⁷⁶ R. M. Berns, P. 514 – 516;

⁷⁷ E. H. Erikson, P. 96;

⁷⁸ L. A. Rudman, P. Glick, *The Social Psychology of Gender: How Power and Intimacy Shape Gender Relations*, New York, 2008, P. 19 – 20;

⁷⁹ W. Ickes, *Traditional Gender Roles: Do They Make, and Then Break, our Relationships?* // *Journal of Social Issues*, Vol. 49, No. 3, 1993, P. 76 [interaktyvus: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=12&hid=12&sid=f597e504-49c2-41d6-9773-47ac707b82e2%40sessionmgr12>];

⁸⁰ R. O. Blood, D. M. Wolfe, *Husbands & Wives. The Dynamics of Married Living*, New York, 1965, P. 50;

2 lentelė: Darbų namuose pasiskirstymas pagal lytis

Veikla/kas atlieka:	Visada vyrai	Visada moterys
Įvairūs remonto darbai	73 %	3 %
Vejos priežiūra kieme	66 %	7 %
Sąskaitų tvarkymas	19 %	30 %
Maisto pirkimas	7 %	36 %
Pusryčių ruošimas	16 %	66 %
Namų tvarkymas	1 %	65 %
Indų plovimas	1 %	70 %

Šie lentelėje pateikti JAV atlikto tyrimo duomenys tik dar kartą patvirtina, kad patys vyrai ir moterys išskiria veiklas, kurias jie atlieka ir šios veiklos aiškiai parodo, jog daugumos apklaustųjų šeimose vyrauja stereotipiniai lyčių vaidmenys ir egzistuoja aiškus vyriškų ir moteriškų darbų išskyrimas. Šie respondentų atsakymai atspindi socializacijos proceso metu išmokus stereotipinius dalykus apie tai, kas yra vyriška, o kas moteriška.

2000 m. Lietuvoje buvo atliktas tyrimas, kuriuo siekiama išsiaiškinti kokios yra tarp Lietuvos gyventojų vyraujančios nuostatos lyčių vaidmenų šeimoje ir visuomenėje atžvilgiu. Šio tyrimo rezultatai parodė, jog 67 % apklaustų moterų svarbiausią savo funkciją šeimoje įvardija vaikų priežiūrą, tuo tarpu daugiau nei pusė apklaustų vyrų į pirmą vietą iškėlė materialinio šeimos aprūpinimo funkciją⁸¹. Kabant apie tai, kaip Lietuvos šeimose pasiskirsto buities darbai, vėlgi galima matyti, jog dauguma buities darbų tenka moterims. Jos dažniausiai skalbia, lygina, ruošia valgi, apsiperka. Šis buities darbų pasiskirtymas tarp lyčių Lietuvos šeimose nesiskiria ir nuo situacijos kitose šalyse⁸². Šios funkcijos stereotipiškai yra laikomos moteriškomis ir vyriškomis ir atitinkamai priskiriamos tam tikrai lyčiai daugumoje visuomenių.

2002 m. Lietuvoje buvo atlikta apklausa „Vyriškų vaidmenų krizė Lietuvoje“, kurios pagrindinis tikslas buvo išsiaiškinti, kaip „tikrą“ vyrą įsivaizduoja Lietuvos gyventojai. Apklausa parodė, jog svarbiausios „normalaus“ vyro savybės yra gebėjimas uždirbti pinigus (72 % respondentų), nagingumas, mokėjimas atlikti „vyriškus“ buities bei techninius darbus (67%), vaikų aprūpinimas, priežiūra ir auklėjimas (67%) ir savo moters globojimas (66%). Tarp kitų aukštai vertinamų tokio vyro savybių buvo paminėtos ir šios: silpnescnio neskriaudimas (65%), buvimas jautriu ir supratingu (65%), gebėjimas palaikyti gerus santykius su tėvu (58%) ir rūpinimasis savo tėvu (58%). Vyrai kaip

⁸¹ A. Purvaneckas, G. Purvaneckienė, Moteris Lietuvos visuomenėje. Palyginamoji analizė, Vilnius, 2001, P. 28 – 29;

⁸² L. A. Rudman, P. Glick, , P. 50;

svarbiausias “normalaus” vyro savybes įvardijo gebėjimą uždirbti pinigų, globoti savo moterį, prižiūrėti ir auklėti savo vaikus bei gebėti atlikti “vyriškus” buitines darbus. O moterims svarbiausia buvo tai, kad vyras sugebėtų aprūpinti šeimą materialiai, kad būtų jautrus ir supratingas, mokėtų dirbti “vyriškus” buitines darbus ir užsiimtų vaikų priežiūra bei auklėjimu⁸³. Taigi iš esmės vyrų ir moterų pateikiamas tikro vyro portretas sutampa ir abi lytys jį įsivaizduoja panašiai.

Socializacijos metu individai gauna informaciją ne tik apie tai, tokie darbai ir veiklos yra būdingi vyrams ir moterims, bet ir apie tai, kokie būdo bruožai bei savybės yra priskiriamos vyrams ir moterims atsižvelginat į jų lytį. Išskiriami tokie bruožai kaip savarankiškumas, nepriklausomumas, kurie pačių vaikų yra priskiriami berniukams bei rūpestingumas ir paslaugumas, kurie nurodomi kaip mergaitiški būdo bruožai. Iš neigiamų būdo bruožų dominavimas nurodomas kaip išimtinai būdingas beriuokams, o griežtumas – mergaitėms⁸⁴ (čia pastebimas skirtumas, tarp griežtumo kaip vienai kuriai nors lyčiai būdingo bruožo vertinimo tarp vaikų ir suaugusiųjų, nes suaugę šį būdo bruožą labiau linkę priskirti vyrams).

Įvairiais būdais susiformavę ir iki šiol gajūs lyčių stereotipai išskiria požymius, pagal kuriuos galima identifikuoti ir atskirti vieną nuo kito vyrą ir moterį ne tik pagal biologinę lytį apsprendžiančius fiziologinius skirtumus. Vyrą ir moterį vieną nuo kito skiriantys požymiai apima fizines charakteristikas (vyrai yra fiziškai stipresni, o moterys – gležnesnės), pirmenybės kuriai nors veiklai teikimą bei interesus (moterys labiau nei vyrai mėgsta apsipirkinėti, tuo tarpu vyrai pirmenybę teikia veiklai, kuri susijusi su sportu), socialinius vaidmenis (moteris šeimoje yra laikoma globėja, vyras – gynėjas ir aprūpintojas), profesinę veiklą (vyras – kalnakasys, biržos makleris, inžinierius, moteris – medicinos seselė, pradinės mokyklos mokytoja, namų šeimininkė)⁸⁵.

Išskiriami ne tik vieną lytį nuo kitos skiriantys būdo bruožai ir charakterio savybės, tačiau atsižvelgiant į juos išryškėja ir profesinės skirtybės, t.y. kai kurios profesijos yra laikomos išimtinai moteriškomis, o kai kurios – vyriškomis. Vyriškas ir moteriškas darbas skiriamas pagal jo pobūdį bei tai, kokio lygio sprendimų priėmimo reikalauja užimamos pareigos. Labiau tikėtina, kad darbą atliks vyras, o ne moteris, jei darbas yra techniškas, o ne nukreiptas į kitų žmonių poreikius ir jei reikia priimti daug sprendimų⁸⁶. Kalbant apie profesinę sritį, reikia pažymėti, jog moterys dirba įvairiose organizacijose, tačiau darbdaviai joms yra linkę patikėti tokias užduotis, kuriose nereikia priiminėti

⁸³ J. Reingardė, Hegemoninis arba norminis vyriškumas. P. 73 (71 – 75)//A. M. Pavilionienė, E. Kuliešytė Lytiškumas: socialiniai, kultūriniai ir sveikatos aspektai, Vilnius, 2009

⁸⁴ L. A. Rudman, P. Glick, P. 66 – 67;

⁸⁵ Ten pat, P. 85 – 86;

⁸⁶ O. G. Holter, Ar vyrai sugebės? Vyrų ir lyčių lygybė: Šiaurės šalių patirtis, Vilnius, 2005, P. 99;

jokių sprendimų, o tik padėti kitiems⁸⁷. Norint užimti geresnę poziciją, yra susiduriama su įvairiais sunkumais, kuriuos įtakoja stereotipinės nuostatos.

Eksperimentas JAV parodė, kokios profesijos yra priskiriamos moterims, vyrams, o kurios yra neutralios, t.y. priskiriamos abiem lytims⁸⁸. Šie eksperimento rezultatai pateikiami lentelėje.

3 lentelė: Profesijų priskyrimas pagal lytį JAV

Moteriškos profesijos	Vyriškos profesijos	Neutralios profesijos
Auklė, sporto komandos palaikymo grupės šokėja, balerina, manikiūrininkė, kvepalų bandytoja, kosmetologė, medicinos sesuo, manekenė, dizainerė, dienos centro darbuotoja, pradinės mokyklos mokytoja, bibliotekininkė, sekretorė.	Inžinierius, statybininkas, kareivis, kalnakasys, ūkininkas, elektrikas, automobilių pardavėjas, ugniagesys, mūrininkas, remontininkas, sporto komentatorius, mėsininkas, mechanikas, konstruktorius, sunkvežimio vairuotojas, santehnikas	Interjero dizaineris/-ė, padavėjas/-a, burnos higienistas/-ė, registratorius/-ė, aktorius/-ė, socialinis darbuotojas/-a, kepėjas/-a, banko darbuotojas/-a, virėjas/-a, vaikų rašytojas/-a, mokyklos direktorius/-ė, advokatas/-ė, gydytojas/-a, atletas/-ė,

Lietuvos darbo rinkoje taip pat pastebimas darbų pasiskirstymas į moteriškus ir vyriškus. Moterys čia vyrauja aptarnavimo, socialinių paslaugų (švietimo, sveikatos apsaugos ir kt.) sferose, tuo tarpu vyrai - industriniame sektoriuje (statybose, transporte, kai kuriose pramonės šakose)⁸⁹.

Apibendinant šiuos dviejų valstybių duomenis apie atitinkamų profesijų priskyrimą vyrams arba moterims, matoma aiški profesijų ir veiklų diferenciacija. Tiek JAV, tiek Lietuvoje moteriškomis įvardijamos tokios profesijos, kurios yra mažiau apmokamos, t.y. reikalauja žemesnio išsilavinimo, ir visoms moterims priskiriamoms veikloms yra būdingos stereotipiškai moterims priskiriamos charakterio savybės ir būdo bruožai. Šios profesijos dažniausiai turi ribotas galimybes kilti karjeros laiptais. Vyriškomis yra traktuojamos tos profesijos, kurioms yra reikalingas aukštesnio lygio išsilavinimas, kas suteikia didesnes karjeros perspektyvas bei galimybę gauti didesnę darbo užmokestį. Šioms profesijoms taip pat yra reikalingos ir stereotipiškos vyriškomis laikomos savybės bei būdo bruožai.

Stereotipiniai vienai ar kitai lyčiai priskiriami būdo bruožai ar charakterio savybės yra labai glaudžiai susijusios su visuomenėje vyraujančia kultūra ir tradicijomis. Vienoje visuomenėje tam tikrą savybę galima būti įvardijama kaip tipiškai moterišką, tuo tarpu kitoje – vyrišką. Išanalizavus 25

⁸⁷ H. Znaniecka Lopata, Gender and Social Roles//Handbook of the Sociology of Gender, 1999, P. 241 [interaktyvus: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&hid=8&sid=da1e3d93-729f-4bd0-a23f-0de2c5a7e3c8%40sessionmgr14>];

⁸⁸ S.Teig, J. E. Susskind, Truck Driver or Nurse? The Impact of Gender Roles and Occupational Status on Children's Occupational Preferences// Sex Roles, 2008, Volume 58, Numbers 11-12, P. 852 [interaktyvus: <http://www.springerlink.com/content/302628586568p2h1/fulltext.pdf>];

⁸⁹ N. Daukantienė, Darbo rinkos pokyčiai Lietuvoje:moterų ir vyrų padėties aspektai//Filosofija. Sociologija, 2006, Nr. 4, P. 48 [interaktyvus: http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/Fil64/Fil64_08.pdf];

skirtingų kultūrų stereotipinius vyrams ir moterims būdingus bruožus ir savybes, pastebėta, jog vyrams priskiriami tokie bruožai ir savybės kaip drąsumas, dominavimas, tvirtumas, nepriklausomumas, stiprumas, argesyvumas, autokratiškumas, drąsumas, sumanumas, iniciatyvumas, energingumas, griežtumas, aktyvumas, šiurkštumas, santūrumas, išmintingumas⁹⁰. Vyrai dažniausiai orientuojasi į tikslą ir laimėjimus. Tokios orientacijos asmenims būdingas dominavimas, saviklioja, drąsa, nepriklausomybė, loginis bei racionalus mąstymas ir konkurencija. Vyrai paprastai išsiskiria teigiama savivoka, stipresniu savigarbos ir savaveiksmingumo jausmu, jie dažnai pervertina savo sugebėjimus. Vyrai dažnai yra įsitikinę, kad moka daugelį dalykų⁹¹. Moterims stereotipiškai yra priskiriamas sentimentalumas, paklusnumas, prietaringumas, prierašumas, svajingumas, jautrumas, patrauklumas, priklausomumas, emocionalumas, baimės jausmas, geraširdiškumas, silpnumas, seksualumas, smalsumas, švelnumas, žavingumas bei šnekumas⁹². Moterims būdingesnė neigiama savivoka, žemesnė savigarba, silpnesnis savaveiksmingumas, jos apskritai nuvertina savo sugebėjimus, net kai užduotis atlieka sėkmingai⁹³. Be abejonės, šis sąrašas nėra baigtinis. Kiti autoriai prie jau išvardintų vyriškų bruožų ir savybių dar mini arogantiškumą, kategoriškumą, išdidumą, ciniškumą, įžvalgumą, dosnumą, praktiškumą, atvirumą, o prie moteriškų – dėkingumą, nepastovumą, lengvabūdiškumą, nuoširdumą, drovumą, neramumą⁹⁴.

Kaip labiausiai paplitę moteriškumo stereotipai išskiriami šie: moteris rūpinasi savo išvaizda ir bijo senatvės; prisirišusi prie šeimos; dorybinga, emocionaliai ir švelni, lengvabūdiška; turi gerą intuiciją; priklausoma, drovi, nelinkusi sportuoti⁹⁵. Tuo tarpu stereotipinis vyras apibūdinamas kaip mažiau nerimaujantis dėl savo išvaizdos; yra šeimos maitintojas; turi lytinio gyvenimo patyrimą; neemocionalus ir tvirtas; logiškai mąstantis, objektyvus, išlavinto intelekto; nepriklausomas, garbėtroška, siekia sėkmės ir yra linkęs sportuoti bei užsiimti kita fizine veikla⁹⁶.

Vyrų dalyvavimas vaikų priežiūros ir auklėjimo veikloje neretai yra daugiau atsitiktinis, kuriuo užsiimama tada, kai lieka laiko nuo kitų, labiau „vyriškų“ veiklų. Jų indėlis vaikų priežiūros ir auklėjimo procese neabejotinai yra mažesnis nei moterų. Moteris atlikdama savo kaip motinos vaidmenį kur kas daugiau laiko nei vyrai skiria vaiko priežiūrai. Moterys daugiau laiko nei vyrai praleidžia su vaiku jam sergant, taip pat prižiūredamos vaikus, kad jie tinkamai apsirengtų bei maitintusi ar laiku atsigultų miegoti. „Lygiausiai“ partneriai dalijasi žaidimo su vaikais ar kitos

⁹⁰ L. A. Rudman, P. Glick, P. 89

⁹¹ B. Hansen Lemme P. 125 - 126;

⁹² L. A. Rudman, P. Glick, P. 89;

⁹³ B. Hansen Lemme, P. 125 - 126;

⁹⁴ J. C. Pearson, L. H. Turner, W. Todd-Mancillas, Gender and communication, Dubuque, 1991, P. 57;

⁹⁵ F. Ivanauskienė, V. Šidlauskienė, P. 38;

⁹⁶ Ten pat, 2008, P. 38;

laisvalaikio leidimo formos su jais laiką⁹⁷. Kaip jau buvo minėta ne kartą anktesniuose darbo skyriuose, lyčių vaidmenys yra išmokstami socializacijos proceso metu. Tai patvirtina tyrimo metu gauta išvada, jog vyrai, kurie yra nesusituokę ir gyvena vieni, neturi išankstinių nuostatų apie lyčių vaidmenis ir darbų pasiskirstymą⁹⁸. Žinoma, tai sąlygoja ir jų asmeninė patirtis bei susiformavusi savivoka.

Visgi reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad lyčių vaidmenys palaipsniui keičiasi. Remiantis 1988, 1994 ir 2002 metų duomenis, kurie buvo surinkti skirtingose valstybėse, pastebimas tradicinių lyčių vaidmenų atsisakymas⁹⁹. Jeigu 1988 m. maždaug pusė tyrime dalyvavusių respondentų pritarė tradicinių lyčių vaidmenų atsisakymui, tai 2002 m. pritariančiųjų skaičius artėjo prie 70% kiekvienoje valstybėje, t.y. galima teigti, jog vietoje anksčiau daugelyje visuomenių dominavusio patriarchalinio požiūrio įsivyrąja šiuolaikiškesnis egalitarinis požiūris į lyčių vaidmenis.

Visuomenėje išskiriami lyčių vaidmenys yra nuostatos, kurios padeda individui geriau save suvokti ir suprasti, t.y. jie yra žmogaus savivokos dalis. Jis gali vadovautis tomis tradicinėmis nuostatomis ir taip neišsiskirti iš visos visuomenės bei joje pritapti ir būti pilnateisiu nariu. Žinoma, galima, o neretai tai yra ir skatinama, tuos stereotipus laužyti ir vis mažiau akcentuoti skirtumus tarp lyčių tiek profesinių, tiek kitų veiklų atžvilgiu.

Kadangi visas darbo tikslas yra apibrėžiamas kaip televizijos poveikio auditorijos lyčių savivokai ištyrimas, tikslinga aptarus savivoką ir tradicinius lyčių vaidmenis pereiti prie televizijos ir jos svarbos kasdieniniame auditorijos gyvenime aptarimo.

⁹⁷ Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės (sud.V. Stankūnienė, A. Maslauskienė), Vilnius, 2009, P. 248;

⁹⁸ R. N. Pitt, E. Borland, Bachelorhood and Men's Attitudes about Gender Roles//Journal of Men's Studies, Spring 2008, Vol. 16 Issue 2, P. 154, [interaktyvus: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&hid=12&sid=f597e504-49c2-41d6-9773-47ac707b82e2%40sessionmgr12>];

⁹⁹ J. Scott, Family and Gender Roles:How Attitudes Are Changing, GeNet Working Paper No.21, 2006, P. 13, [interaktyvus: <http://www.genet.ac.uk/workpapers/GeNet2006p21.pdf>];

3. TELEVIZIJA KASDIENINIAME GYVENIME

Televizija kiekvieno žmogaus gyvenime užima pakankamai svarbią vietą. Turbūt neatsirastų tokio žmogaus, kuris bent jau savaitgaliais nepraleistų kelių valandų prie televizoriaus ekrano. Televizija yra viena iš daugelio masinės komunikacijos priemonių, kurios pagalba įvairūs vaizdiniai ir tekstiniai pranešimai perduodami dideliai auditorijai išsisklaidžiusiai po įvairiausias vietas.

Kaip pažymi M. McLuhanas, televizija yra elektroninė informavimo priemonė, kuri perteikia ne tik turinį, bet ir vaizdą bei emocijas ir tuo pagrinde skiriasi nuo spaudos. Anot šio teoretiko, televizija yra pagrindinis visuomenės informatorius¹⁰⁰. Žinoma, dabar vis labiau plintant internetui, televizija praranda anksčiau turėtą reikšmę žmogaus gyvenime ir galbūt nebėra pagrindiniu visuomenės informatoriumi, tačiau neabejotinai vis dar išlieka populiarūs, ypač tarp tų, kurie mažai arba iš viso nesinaudoja internetu ar kitomis masinės komunikacijos priemonėmis.

Remiantis televizijos auditorijos tyrimų duomenimis, Lietuvos gyventojai televizijos žiūrėjimui 2010 metais skyrė šiek tiek daugiau laiko nei ankstesniais metais. TV žiūrėjimo trukmė išaugo tiek darbo dienomis, tiek ir savaitgaliais. 2010 metais vienas Lietuvos gyventojas žiūrėdamas televizorių kasdien praleido vidutiniškai po 3 valandas ir 27 minutes (tai vidutiniškai 1 minute daugiau nei 2009)¹⁰¹, taigi galima teigti, jog televizija tarp Lietuvos gyventojų vis dar išlieka pakankamai populiarūs.

Televizija neretai tampa ne tik informacijos gavimo priemone, bet ir laisvalaikio praleidimo forma, nes ji dėl savo techninių galimybių perduoda ne tik informacijos turinį, bet ir leidžia matyti įvairius vaizdus bei žmonių emocijas ir tai daro ją išskirtine lyginant su kitomis masinės komunikacijos priemonėmis, kurios neturi šių techninių galimybių.

Televizijos išskirtinumą iš kitų masinės komunikacijos priemonių pažymi ir Ž. Pečiulis, kuris teigia, kad televizija yra masiškiausia ir įtakingiausia žiniasklaidos priemonė, o tai lemia tokie dalykai kaip televizijos prieinamumas (televizorius yra beveik kiekvienuose namuose ir techninės galimybės leidžia nacionalinius kanalus matyti beveik visoje Lietuvos teritorijoje), komunikacijos ypatybės (monologiniams ir dialoginiams žanrams televizijoje suteikiamas naujas turinys ir raiškos formos) bei visuomenės ir žiniasklaidos santykių raida (televizija keitė visuomenę, visuomenė darė įtaką

¹⁰⁰ A. Česnavičius, *Televizija kintančiame žiniasklaidos pasaulyje*, p. 123// *Filosofija, Sociologija*.2009. T. 20, Nr. 2 [interaktyvus <http://images.katalogas.lt/maleidykla/Filosofija%202009-2/122-129.pdf>];

¹⁰¹ Metinė žiniasklaidos tyrimų apžvalga 2010, [interaktyvus <http://www.tns.lt/data/files/Metin%C4%97%20%C5%BEiniasklaidos%20tyrim%C5%B3%20ap%C5%BEvalga%202010.pps>];

televizijai)¹⁰². Kaip pažymi B. Alberson ir A. Lawrence, televizija pakeitė laikraščius bei kitas visuomenės informavimo priemones ir tapo pagrindiniu informacijos šaltiniu daugeliui, todėl turi galimybę daryti įtaką žmogaus požiūriui ir nuostatomis bei elgesiui. Ypatingai nuostatos ir elgesys yra paveikiami tuo atveju, jeigu pranešimas (televizijos atveju tai gali būti reklama, laida, filmas ar serialas) yra nuolat kartojamas¹⁰³. Apie tai, kaip vienas iš televizijos žanrų – serialas - veikia ar neveikia žmogaus savivoką lyčių vaidmenų aspektu plačiau bus kalbama aptariant atliktą tyrimą.

Pakankamai ilgai televizijos laidas, filmus ar serialus žiūrintys žmonės, siekia patenkinti tam tikrus savo poreikius, kuriuos D. McQuail'as išskyrė į atskiras poreikių kategorijas. Jos parodo, ko auditorija tikisi iš televizijos laidų, filmų, serialų ar kitų masinės komunikacijos priemonėmis perduodamų pranešimų. Pirmiausiai yra išskiriamas ir pabrėžiamas informacijos poreikis. Į šią kategoriją įeina tokie auditorijos siekiai kaip noras sužinoti apie įvykius, gauti patarimų praktiniais klausimais, patenkinti smalsumą, mokytis bei jaustis saugiam dėl žinojimo. Kita išskiriama poreikių kategorija yra įvardijama kaip asmeninio identiteto poreikis. Čia išskiriami tokie dalykai kaip asmeninių vertybių stiprinimas, įvairių elgesio modelių paieška, identifikavimasis su kitais, vertinimas bei savęs pažinimo motyvas. Trečioji išskirta poreikių kategorija – integracija ir socialinė sąveika, į kurią įeina tokie dalykai kaip: kitų padėties supratimas, identifikavimasis su kitais ir priklausomybės jausmas, temos bendravimui gavimas, realaus bendravimo kompensavimas bei noras užmegzti ar palaikyti ryšius su šeima, draugais, visuomenė. Galiausiai ketvirtoji išskiriama poreikių kategorija – pramoga. Čia vartodama žiniasklaidą auditorija siekia pabėgti ir atsitraukti nuo įvairių realaus gyvenimo problemų, atsipalaiduoti, gauti kultūrinį ir estetinį pasitenkinimą, gerai praleisti laiką, išlieti emocijas ar pajusti seksualinį pasitenkinimą¹⁰⁴. Žinoma, televizijos laidos, filmai ar serialai nėra vienintelis būdas patenkinti šiuos auditorijos poreikius, tačiau neabejotinai daliai žmonių televizija yra vienintelis būdas patenkinti kai kuriuos iš jų.

Kasdien per televiziją yra rodoma daugybė įvairaus pobūdžio laidų, filmų, serialų, iš kurių kiekvienas auditorijos narys gali pasirinkti tai, kas jam yra aktualu ir šiuo metu naudinga. Televizija būdama viena iš žiniasklaidos priemonių, o tai reiškia vienu iš socializacijos veiksmų, prisideda ir prie individo lyčių vaidmenų mokymosi proceso bei jo savivokos formavimosi. Netgi viena D. McQuail'o poreikių kategorija, rodo, kad televizija suteikia galimybę ieškoti įvairių elgesio modelių, identifikuois su kitais bei vertinti ir pažinti save.

¹⁰² Ž. Pečiulis, Žodžio dramaturgija televizijoje ir demokratijos procesas// Politologija, 2004, T. 4(36), p. 59-60, [interaktyvus <http://www.cceol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=f7f87800661b4cd9a5782c72fe6d9c1d>];

¹⁰³ B. Alberson and A. Lawrence, The Long – Term Effects of Educational Television on Public Knowledge and Attitudes, p. 275//American Politics Research, Volume 37, Number 2, March 2009;

¹⁰⁴ J. Fiske, Įvadas į komunikacijos studijas, p. 176 – 177; D. McQuail, Mass Communication Theory: An Introduction (3rd Edition), Sage publication, 1994, p. 318 – 321;

Kadangi šio darbo tikslas yra išanalizuoti televizijos serialuose pateikiamų lyčių vaidmenų poveikį auditorijos lyčių savivokai, reikalinga išskirti ir plačiau apžvelgti televizijos serialus kaip atskirą televizijos žanrą.

3.1 Televizijos serialai ir jų tipai

Analizuojant 2010 metų metinę žiniaskaidos tyrimų apžvalgą pastebima, jog praėjusiais metais pakankamai didelę televizijos žiūrovų auditorijos dalį surinko įvairūs televizijos serialai. Vieną iš Lietuvoje sukurtų serialų „Moterys meluoja geriau“ prėjusias metais žiūrėjo 15,9 % televizijos žiūrovų, kai tarpu populiariausią informacinę laidą TV3 žinias tik 12,1 % žiūrovų¹⁰⁵. 2011 metų kovo mėnesio TV auditorijos tyrimas rodo, kad kitas Lietuvoje kuriamas serialas „Pasmerkti“ buvo 4 vietoje pagal jį žiūrėjusių žiūrovų skaičių iš visų per Lietuvos televizijas transliuojamų laidų, serialų, koncertų, filmų¹⁰⁶. Atsižvelginat į ši serialų populiarumą, tikslinga juos panagrinėti plačiau.

Televizijos serialo (kai kuriose šalyse, atsižvelginat į serialo siužetą, jis dar yra vadinams telenovele ar muilo opera), kaip vieno iš televizijos žanro, pradžia yra apibrėžiama XX a. I pusės laikotarpiu¹⁰⁷. Pirmieji serialai buvo sukurti Meksikoje ir tik vėliau išplito po visą Lotynų Ameriką bei kitas pasaulio šalis. Kiekvienoje šalyje TV serialai buvo kuriami atsižvelgiant į toje šalyje vyraujančią kultūrą, papročius, tradicijas, vertybes bei kitus dalykus.

Žymus Izrealio profesorius Ben Ami pareiškė, kad XX a. pabaigoje televizijos serialai pasiekė aukščiausią populiarumo tašką ir yra vienas iš masinės kultūros fenomenų ir nepaisant visų prieštaravimų jie vis labiau populiarėja¹⁰⁸. Priežastys, dėl kurių televizijos serialai sulaukia tokio didelio televizijos auditorijos populiarumo gali būti labai įvairios, tačiau pagrindinėmis populiarumo priežastimis yra išskiriamos šios: serialų patrauklumas; serialų siužetai kartais yra nenuspėjami, todėl tai „užkabina“ ir pritraukia žiūrovą; auditorija randa daug panašumų tarp savęs ir serialo herojų ir su jais tapatinasi dažniau nei su kitais per televiziją rodomais veikėjais; serialų aptarimas su kitais namie ar darbe yra mėgstama auditorijos veikla¹⁰⁹. Taigi, serialai savo patraukliu ir nesudėtingu siužetu ne tik suteikia galimybę jį bežiūrint atsipalaiduoti, tačiau leidžia kartu ir pasimokyti bei suteikia bendrumo su kitais jausmą, t.y. patenkina kai kuriuos juos žiūrinčios auditorijos poreikius.

¹⁰⁵ Metinė žiniaskaidos tyrimų apžvalga 2010;

¹⁰⁶ TV auditorijos tyrimų rezultatai 2011 m. kovas, [interaktyvus <http://www.tns.lt/lt/ziniasklaidos-tyrimai-tv-auditorijos-tyrimas-duomenys-tv-auditorijos-tyrimo-rezultatai-2011-m-kovas>];

¹⁰⁷ Rosalinda C. Pearson, Fact or Fiction?: Narrative and Reality in the Mexican Telenovela// Television New Media 2005 6, [interaktyvus: <http://tvn.sagepub.com/content/6/4/400>], P. 400

¹⁰⁸ T. Lopez – Pumajero, Telenovelas and the Israeli Television Market// Television New Media 2007 8, [interaktyvus: <http://tvn.sagepub.com/content/8/3/197>]; P.199;

¹⁰⁹ Ten pat, P.199;

Ankstyvieji televizijos serialai buvo labiausiai orientuoti į vidurinėsios klasės moterų auditoriją ir jų siužetas dažniausiai buvo paremtas „pelenės meilės istorijos“ principu. Tokie serialai pasižymėjo paprastomis, tačiau nenuspėjamomis intrigomis ir siužetas dažniausiai buvo konstruojamas pagal jau minėtą „pelenės istorijos“ principą, tačiau atsižvelgiant į tai, kurioje šalyje yra kuriamas serialas, pasitaikydavo ir tai kultūrai, visuomenei būdingų išskirtinių tradicijų, papročių ar kitų vyraujančių normų perteikimas. Tokiuose serialuose dažniausiai susipina meilės istorijos, tarpusavio santykių šeimoje temos.

Visi kuriami serialai yra skirstomi į atskiras grupes pagal tam tikrus požymius. Vienas iš jų yra tai, ar serialuose pasakojamas siužetas yra baigtinis ar ne. Serialai, kuriuose nėra aiškiai apibrėžtos pabaigos, t.y. jie gali būti kuriami kelis ar keliolika sezonų iš eilės ir vis yra paliekamos galimybės tą serialą pratęsti, dažniausiai kuriami JAV, D. Britanijoje ir Australijoje, tuo tarpu serialai su aiškia pabaiga, būdingesni Lotynų Amerikai, Indijai, Japonijai, Kinijai¹¹⁰. Serialai su aiškiai apibrėžta pabaiga dažniausiai siekia apie 100 serijų. Tokiuose serialuose viskas yra išsiaiškinama, gėris nugali blogį ir visi toliau ilgai ir laimingai gyvena. Taip pat dažniausiai būtent tokio tipo serialai baigiasi vestuvėmis, po kurių jau nebėra paliekamos galimybės serialą pratęsti.

Taip pat serialai skiriami ir pagal siužetą. Vienu serialų siužetas pasižymi emocionalumu, melodramišku, tuo tarpu kituose yra gvildenamos rimtos politinės ir socialinės temos¹¹¹. Pirmojo tipo serialų siužetas labiau būdingas Lotynų Amerikoje kuriamiems serialams, kuriuose neretai pasakojama „pelenės istorija“ (apie šio tipo serialus plačiau bus kalbama vėliau), tuo tarpu antrojo tipo siužetas sutinkamas serialuose, kurie dažniausiai yra nebaigtiniai.

Kitas serialų skyrimo į atskiras grupes būdas yra pagal juose veikiančius veikėjus. Pagal šį kriterijų jie yra skiriami į tris pagrindines grupės. Pirmą grupę - serialai, kuriuose pasakojama vienos šeimos/dinastijos istorija; antra - serialai, kuriuose pasakojama skirtingų žmonių istorijos, tačiau jie tarpusavyje yra susiję įvairiais profesiniais, meilės ar kitokiais ryšiais; trečia grupė - serialai, kurie paremti romantiškais pasakojimais, mylimųjų išsiskyrimais bei susitaikymais¹¹². Skyrimas pagal seriale veikiančius veikėjus taip pat susijęs su valstybe, kurioje buvo sukurtas pats serialas. Lotynų Amerikoje sukurtiems serialams būdingi vienas kitą įsimylėję veikėjai, kurie dėl kitų intrigų nuolat tai išsiskiria, tai susitaiko, o tuo tarpu kitų valstybių serialuose dažniausiai veikia viena šeima/dinastija arba atskiri įvairiais kitais, bet ne giminystės, ryšiais tarpusavyje susiję veikėjai.

¹¹⁰Denise D. Bielby, C. Lee Harrington, Opening America?: The Telenovela-ization of U.S. Soap Operas// Television New Media 2005 6, [interaktyvus: <http://tvn.sagepub.com/content/6/4/383>], P. 384;

¹¹¹ Ten pat, P. 385

¹¹² Ten pat, P. 385;

Kaip jau buvo minėta anksčiau, dauguma serialų, ypač tų, kurie yra kuriami Lotynų Amerikos valstybėse, dažniausiai remiasi „pelenės istorijos“ principu, t.y. daugeliu atveju yra pateikiama dviejų žmonių meilės istorija, kur įsimylėjaliams reikia įveikti daugybę įvairiausių kliūčių, iš kurių dažniausiai yra pasitaikanti „klasių kova“, t.y. vienas turtingas, o kitas vargšas, todėl jų meilei priešinasi abiejų šeimos. Verta pažymėti, jog dažniausiai pagrindinė herojė moteris buna graži, naivi, nelabai išsilavinusi ir neturtinga, o pagrindinis herojus vyras – taip pat patrauklus, išsilavinęs, dažniausiai šiek tiek vyresnis, pasiekęs karjeros aukštumą ir, be abejonės, turtingas¹¹³. Taip pat dažnai jiems pasitaikanti kliūtis yra ir tėvai, kurie anksčiau buvo priešai, todėl dabar priešinasi savo vaikų meilei. Dažniausiai tas priešiškas yra įveikiamas. Pasakojama istorija neapsieina be įvairių įtampos kupinių momentų, melo, apgavysčių. Serialo pasakojimas yra paremtas nuoseklia, tam tikrą apibrėžtą laikotarpį vykstančių įvykių, kurie yra susiję priežastiniais ryšiais, eiga. Visada tokio tipo serialuose blogis pralaimi gėriau ir triumfuoja teisybė. Serialo pabaigoje yra išaiskinamos visos apgavystės, nusikaltimai ir visi, kurie kenkė, vienaip ar kitaip atsako už savo poelgius. Serialų dialogams netrūksta jausmingumo, emocionalumo, kas auditorijai padeda dar labiau įsijausti į veikėjų gyvenimą¹¹⁴. Visi tokio pobūdžio serialai dažniausiai yra kuriami remiantis panašia įvykių eiga ir jo žiūrovai jau žino koks bus pats pasakojimas bei jo pabaiga, tačiau nežino kaip tai bus papasakota.

Televizijos serialai, kad ir kokie jie bebūtų - jausmingi ar nelabai, baigtiniai ar be aiškios pabaigos, vienodu ar skirtingais siužetais, patraukliais ar nepatraukliais aktoriais, pamokantys ir leidžiantys susitapatinti su herojais - yra vienas iš populiariausių televizijos žanrų ir sutraukia pakankamai dideles žiūrovų auditorijas.

3.2 Televizijos serialų paskirtis

Televizijos serialais dažnai yra siekiama pristatyti vyraujančią kultūrą, ideologiją ir tik retais atvejais yra bandoma suardyti esamą padėtį ar vyraujančią kultūrą. Televizijos serialai yra šių laikų kultūros dalis, kuri atspindi šiandieninę visuomenę¹¹⁵. Taigi, serialų žiūrėjimas yra ne tik laisvalaikio praleidimo forma, bet kartu jie atlieka ir tam tikrą pažintinę funkciją. Seriale pristatoma šalies, kurioje jis sukurtas, kultūra, įvairios tradicijos bei papročiai.

Izraelio profesorius José Firstater teigia, jog televizijos serialai atspindi visuomenės modernėjimą bei pažangą. Jis teigia, jog Lotynų Amerikoje kuriamų serialų veikėjai, ypač pagrindiniai

¹¹³ C. Acosta – Alzuru, Beauty queens, machistas and street children: The production and reception of socio – cultural issues in telenovelas//International Journal of Cultural Studies, 2010 13, [interaktyvus: <http://ics.sagepub.com/content/13/2/185>] , P. 188;

¹¹⁴ Rosalinda C. Pearson, P. 402 - 403;

¹¹⁵ Rosalinda C. Pearson, P. 403;

herojai, vis labiau panašėja į europiečius ir vis labiau tampa savarankiškesniais individualistais bei įgyja pasaulietines profesijas. Išsakydamas šį teiginį profesorius remiasi vienu Kolumbijoje sukurtu televizijos serialu, kuris vėliau buvo rodomas ir kitose valstybėse. Šio serialo viena iš pagrindinių herojų buvo paprasta kavos plantacijų darbuotoja, tačiau ji labai stengėsi, mokėsi, kol galiausiai tapo viena iš stambios ir svarbios pasaulinės organizacijos darbuotojų¹¹⁶. Tokie serialai Lotynų Amerikos šalių, kurios neretai yra priskiriamos Trečiojo pasaulio šalims, gyventojams, kurie žiūri televizijos serialus, yra viena iš motyvacijos priemonių, kuri skatina mokytis, įgyti aukštąjį išsilavinimą bei siekti karjeros, o kartu ir geresnio bei turtingesnio gyvenimo. Tokie serialų herojai yra ir sektinas pavyzdys juos žiūrinčiai auditorijai.

3.3 Serialų veikėjų lyčių vaizdavimo pokyčiai

Lyginat dabartinius serialus su pirmaisiais, pastebimi ne tik siužetų tematikos pokyčiai, bet ir pokyčiai susiję su serialų veikėjų vaizdavimu. Serialuose vaizduojami jų herojai bėgant laikui keitėsi ne tik išvaizda, bet ir savo profesine veikla ar kitais užsiėmimais, padėtimi visuomenėje bei elgesiu.

Kalbant apie moteris pirmuosiuose serialuose jos buvo pateikiamos kaip namuose užsidariusios ir tik namų ruošos darbais užsiimančios asmenybės. Ankstyvoji televizija rodė moters gyvenimą pakankamai ribotoje namų sferoje. To meto televizijos laidose, filmuose ir serialuose moteris buvo izoliuota namuose bei užsiiminėjo įvairiais namų ruošos darbais ir tik XX a. paskutiniais dešimtmečiais moteris televizijoje atsirado kaip dirbanti ir gyvenanti netradicinį šeimyninį gyvenimą¹¹⁷. Toks vaizdavimas yra visiška priešingybė dabar kuriamuose serialuose pateikiamam moters paveiksliui, kur jos yra vaizduojamos kaip dirbančios, karjeros siekiančios, o tuo pačiu ir namais bei vaikais besirūpinančios mamos arba užsiimančiomis vien tik karjeros siekimu, kas anksčiau buvo išimtinai vyriška veiklos sfera. Tačiau toks moterų vaizdavimas atsirado ne iš karto, jis palaipsniui kiekvieną dešimtį vis labiau artėjo prie dabartinio televizijos serialo veikėjos moters portreto.

Dar XX a. 6 deš. JAV rodytuose serialuose moterys retai kada buvo vaizduojamos kaip nesusituokusios, karjeros siekiančiomis asmenybėmis¹¹⁸. Tiesa, derėtų pažymėti jog buvo išskiriamos tam tikros sritys, kuriose jos vos dėlto siekė karjeros aukštumų, tačiau tai buvo išskirtinai moteriškos profesijos. Dažniausiai buvo pasirenkamos sekretorės arba mokytojos profesijos.

¹¹⁶ T. Lopez – Pumajero, P.205;

¹¹⁷ A. Press, Gender and Family in Television's Golden Age and Beyond// The ANNALS of the Academy of Political and Social Science, 2009; 625;139, [interaktyvus: <http://ann.sagepub.com/content/abstract/625/1/139>], P. 148;

¹¹⁸ Ten pat, P. 140;

Kitoks moters vaizdavimas televizijos ekrane siejams su XX a. 7 deš., kai vietoj moters, atliekančios tik namų šeimininkės pareigas, pradėjo plisti moters, kuri derina darbą bei veiklą namuose, vaizdavimas. Išsiplėtė moters veiklos sritys, o tai tikėtina yra susiję ir su pačios visuomenės normų kaita, kai moterys palaipsniui darėsi vis labiau emancipuotos. XX a. 8 deš. JAV buvo rodoma situacijų komedija, kurioje buvo vaizduojamas jaunos netekėjusios merginos gyvenimas¹¹⁹. Šio serialo herojė gyveno taip kaip norėjo ir be jokių aiškiai apibrėžtų pareigų, vaidmenų, ar įsipareigojimų. Ji paliko savo tėvų namus ir atvyko į didelį miestą bet kokiais būdais siekti karjeros aukštumų nekreipdama dėmesio į vyraujančias visuomenėje nuostatas ar stereotipus. Toks moters vaizdavimas yra visiškai priešingybė pirmiesiems moters pasirodymams televizijos ekrane. Neilgai trukus televizijos ekrane pasirodė ir tikra karjeros moteris.

Moters įvaizdžio pokyčiai televizijos ekrane vyko ir toliau. XX a. 8 – 9 deš. moteris jau vis dažniau buvo pateikiama kaip vieniša mama¹²⁰. Tačiau nepaisant to, jog moteris šiuolaikiniuose serialuose neretai pateikiama kaip karjeros siekinanti ir vis mažiau dėmesio tradiciniams moters vaidmenis skirianti asmenybė, galima pastebėti ir išimčių, kada moterį vėl bandoma sugražinti į tradicinius jos vaidmenis. Kaip pavyzdys gali būti pateikiamas populiarus JAV sukurtas serialas „Nusivylusios namų šeimininkės“ vienos iš herojų Linetės atvejis, kai ji atsisako sėkmingos karjeros ir pasineria į namų šeimininkės bei mamos gyvenimą¹²¹.

Su vyrų vaizdavimu televizijos serialuose pokyčių praktiška nėra. Jie nuo pat pirmųjų serialų buvo vaizduojami kaip stiprūs, drąsūs, įvairius tiek fizinius tiek kitokius darbus dirbantys ir karjeros siekiantys vyrai, kurių pagrindinis tikslas yra uždirbti pinigų šeimos išlaikymui. Vyrai televizijos serialuose tiek anksčiau, tiek dabar rodomi dažniau nei moterys.

Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta apie herojų vaizdavimą televizijos serialuose, galima teigti, jog jų vaizdavimas tiesiogiai susijęs su pokyčiais pačioje visuomenėje. Turbūt todėl serialai ir sulaukia tokio didelio auditorijos dėmesio, nes juose yra pateikiamas visiems pažįstamas ir suprantamas herojų gyvenimas, kokį neretai gyvena ir pati serialus žiūrinti auditorija. Čia verta paminėti televizijos serialais besidominčių mokslininkų išsakytą mintį, jog nepaisant to, kad XX a. pabaigoje serialai buvo labiausiai išjuokiamas ir mases „bukinantis“ televizijos žanras, tačiau jo sėkmė ir įtaka auditorijai yra nenuginčijama¹²².

¹¹⁹ Ten pat, P. 140 - 142;

¹²⁰ Ten pat, P. 143;

¹²¹ Ten pat, P. 147

¹²² C. Slade, A. Beckenham, Introduction: Telenovelas & Soap Operas: Negotiating Reality// Television New Media 2005 6, [interaktyvus: <http://tvn.sagepub.com/content/6/4/337>], P. 337;

4. LYČIŲ VAIDMENŲ ANALIZĖ TELEVIZIJOS SERIAUOSE IR JŲ POVEIKIS INDIVIDŲ LYČIŲ SAVIVOKAI

Ši tiriamoji darbo dalis skirta išanalizuoti lyčių vaidmenims, kurie yra pateikiami per Lietuvos televizijas rodomuose serialuose, bei ištirti kaip šie, per televiziją rodomi vaidmenys, veikia auditorijos lyčių savivoką. Bendras viso tyrimo, kuris susideda iš dviejų dalių, *tikslas* – ištirti televizijos serialuose pateikiamų lyčių vaidmenų poveikį auditorijos savivokai. Šiam tikslui pasiekti išsikelti šie *uždaviniai*:

- Ištirti, kokie lyčių vaidmenys pateikiami televizijos serialuose;
- Išanalizuoti kiek tradiciškai televizijos serialuose yra vaizduojami vyrai ir moterys;
- Išanalizuoti kaip televizijos serialuose pateikiami lyčių vaidmenys atspindi auditorijos lyčių savivokoje;
- Ištirti, kurios lyties, vyrų ar moterų, savivoką televizijos serialai veikia labiau.

Išsikeliamas atliekamo tyrimo *hipotezė* – televizijos serialai turi poveikį auditorijos lyčių savivokai ir labiau tas poveikis pasireiškia moterų nei vyrų savivokoje.

Kaip jau buvo minėta tyrimas susideda iš dviejų dalių. Viena iš jų skiriama televizijos serialuose rodomų lyčių vaidmenų analizei, tuo tarpu kita – rodomų vaidmenų poveikui auditorijos lyčių savivokai. Pirmoji tyrimo dalis atliekama taikant turinio analizės tyrimo metodą. Atliekant analizę buvo stebima, kokius lyčių vaidmenis atlieka televizijos serialuose pateikiami vyrai ir moterys bei kokiomis savybėmis ir būdo bruožais jie pasižymi. Šie pastebėti vaidmenys, savybės ir būdo bruožai buvo lyginami su vaidmenimis, savybėmis ir bruožais, kurie mokslinėje literatūroje yra įvardijami kaip tradiciniais moterims ir vyrams priskiriamais lyčių vaidmenimis (t.y. moterys savo veikla daugiau orientuotos į namų sferą bei vaikų priežiūrą, kai tuo tarpu vyrai daugiau į viešąją sferą), savybėmis ir bruožais (moterims priskiriamos moteriškos savybės, o vyrams – vyriškos). Vėliau, antroje tyrimo dalyje, taikant anketinės apklausos metodą, yra siekiami išsiaiškinti kokį poveikį televizijos serialuose rodomi lyčių vaidmenys, veikėjų bruožai bei savybės turi auditorijos lyčių savivokai ir kurios lyties auditoriją (moterišką ar vyrišką) veikia labiau.

Atsižvelgiant į šias tyrimo dalis, toliau kiekviena iš jų aptariama atskiruose paragrafuose.

4.1 Lyčių vaidmenų analizė televizijos serialuose

Šiam tyrimui buvo pasirinkti trys per Lietuvos televizijos dabar rodomi arba rodyti anksčiau didelio populiarumo sulaukę serialai. Tyrimo metodas – turinio analizė. Šis metodas pasirinktas

siekiant išsiaiškinti kokie lyčių vaidmenys ir kiekvienai lyčiai būdingos charakterio savybės ir būdo bruožai vyrauja televizijos serialuose.

Analizuojamos penkios kiekvieno pasirinkto serialo serijos ir jose pateikiami lyčių vaidmenys lyginami su tradiciniais literatūroje išskiriamais ir ankstesnėse darbo dalyse aptartais lyčių vaidmenimis. Pagrindinė priežastis, kuria remiantis buvo pasirenkami nagrinėjami serialai, yra jų populiarumas tarp Lietuvos žiūrovų.

Pirmasis analizuojamas serialas – „Moterys meluoja geriau“. Tai jau keturis sezonus besitęsiantis Lietuvoje sukurtas serialas, kurį režisavo R. Banionis, S. Račkys, B. Latėnas. Remiantis 2010 m. metine žiniasklaidos tyrimų apžvalga, trečiasis šio serialo sezonas pritraukė 15,9 %, o ketvirtasis – 15,4% televizijos žiūrovų auditorijos¹²³. Šie skaičiai rodo pakankamai didelį serialo populiarumą, kuris lenkia kitus per Lietuvos televizijas rodomus lietuvių režisierių sukurtus serialus bei daugumą kitų laidų. Seriale pasakojamos trijų moterų gyvenimo istorijos, kurios susideda iš jų kasdienių rūpesčių, meilės istorijų, įvairių nesėkmių ir po to sekančių džiaugsmingų akimirų. Neretai ši seriale pasakojama istorija yra lyginama su populiariu JAV sukurtu ir iki šiol rodomu panašaus tipo serialu „Seksas ir miestas“. Analizuojant lyčių vaizdavimą bei jų vaidmenis, bruožus ir savybes seriale buvo pasirinktos serijos, kurios buvo rodytos 2010 m. gruodžio viduryje. Kaip jau buvo minėta anksčiau moterims priskiriamais tradiciniais vaidmenimis laikomi tie, kurie susiję su namų sfera ir vaikų priežiūra, tuo tarpu vyrams – su viešąja sfera.

Viena iš dažniausiai seriale vaizduojamų herojų – Meda. Tai sunkiai apibrėžiamo amžiaus, vidutinio kūno sudėjimo moteris, kurios pagrindinis ir dažniausias užsiėmimas – rūpinimasis savo išvaizda, garderobu ir siekis būti seksualia bei patrauklia traukiančia visų vyrų dėmesį moterimi. Meda – veikli asmenybė, kuri užima viešbučio vadovės pareigas, tačiau niekada nerodoma savo darbo vietoje ar atliekant kitas, su užimamomis pareigomis susijusias, užduotis. Taip pat būtina pažymėti, jog šias pareigas ji gavo kaip dovaną iš savo turtingo draugo ir apie užimamas pareigas kitiems užsimena tik tada, kai nori pasigirti savo padėtimi. Nepaisant užimamų pareigų moteris dažniausiai yra vaizduojama kaip pakankamai kvaila, naivi, nuolant kažko nesuprantanti ir į įvairias keblias situacijas įsivielianti asmenybė. Kiti šiai herojei seriale priskiriami bruožai yra šie: smalsumas, tiesmukiškumas, kartais – stačiokiškumas. Meda nuolat kišasi į savo dviejų geriausių draugių gyvenimą, stengiasi joms patarti ir padėti įvairiose situacijose, tačiau nevengia jas ir apkalbėti ar pasišaipyti iš jų išvaizdos ar aprangos. Analizuotose serijose pagrindinis moters tikslas buvo patekti ant žurnalo viršelio, kad kitos draugės pavydėtų jai vyro, kuris suteikė jai tokią galimybę. Tokiu būdu vyras atsilygina už moters meilę bei

¹²³ Metinė žiniasklaidos tyrimų apžvalga 2010;

supratingumą ir palaikymą sunkiose situacijose. Beje, tai tas pats draugas, kuris padovanojo Medai viešbučio direktorės pareigas. Lyginat šią moterį su ankstesniuose skyriuose aptartais tradiciškai moterims būdingais vaidmenimis, galima teigti, jog ji atitinka beveik visas stereotipines nuostatas apie moters vaidmenis, bruožus ir savybes, išskyrus tai, kad ji nėra motina ar namų šeimininkė.

Margarita – taip pat sunkiai apibrėžiamo amžiaus, šiuo metu niekur nedirbanti moteris. Ji yra viena iš geriausių Medos draugių. Kadangi šiuo metu herojė yra bedarbė, tai dažniausiai ji pateikiama kaip namuose būnanti nuolat žurnalus skaitanti ir bendraujanti su draugėmis moteris. Darbo paieškoms herojė neskiria nė trupučio laiko. Tai racionaliai mąstanti, ryžtingai sprendimus priimanti asmenybė. Tiesa, dėl daugelio priimtų sprendimų vėliau gailisi. Margarita – pakankamai savarankiška, nusivylusi vyrais, tačiau visada pasiruošusi padėti kitiems ar juos paguosti. Kitos herojei būdingos savybės: emocionalumas, paslaptینگumas, kultūringumas. Šios serialo veikėjos portretui būdingos dauguma tradicinių moteriškų būdo bruožų ir charakterio savybių, greta kurių minėtinos ir tokios tradiciškai vyrams priskiriamos savybės kaip savarankiškumas ir ryžtingumas.

Trečioji moteriškos trijulės narė – Kristina. Tai vienintelė serialo moteris, kuri yra mama ir rūpinasi savo vaiku, todėl niekur nedirba ir yra išlaikoma vyro, kuris už tai siekia visiškos moters kontrolės, atsidavimo ir paklusnumo. Kristina dažniausiai vaizduojama kaip savo padėtimi dėl vyro kontrolės nusivylusi ir užguita asmenybė. Ji gyvena taip, kaip liepia vyras ir lankosi tik ten kur ir kada jis leidžia, todėl neturi jokio savarankiškumo ir yra priklausoma nuo vyro. Su kūdikiu ji pasirodo pakankamai retai vos keliuose serialo epizoduose. Šiai moteriai taip pat būdingas ir pasimetimas savo jausmuose, nežinojimas kaip elgtis, nes ji myli kitą vyrą, tačiau dėl savo neryžtingumo, vyro kontrolės ir baimės prarasti dabartinę padėtį bei užguitumo negali palikti vaiko tėvo.

Marijus – Medos mylimasis, kuris padovanojo jai viešbutį ir užimamas pareigas bei daugelį kitų materialių dovanų. Jis verslininkas, tačiau jam nesvetimi ir įvairūs nelegalūs reikalai bei nusikalstama veikla. Šis vyras turi daugumą tradiciškai vyrams priskiriamų bruožų ir savybių, tokių kaip gudrumas, storžieviškumas, principingumas bei noras visiems vadovauti. Pažymėtina, jog jis vaizduojamas kaip nelabai išsilavinęs. Tačiau greta jis pateikiamas ir kaip mylintis savo moterį vyras bei neseniai atsiradusia dukra besirūpinantis tėvas.

Paulius – advokatas, Kristinos vyras ir vaiko tėvas. Seriale jis pateikiamas kaip daug uždirbantis ir visapusiškai šeimą išlaikantis vyras. Jis labai rūpinasi savo sūnumi ir su juo rodomas dažniau nei motina, tačiau šiam vyrui būdingas labai didelis kitų kontroliavimas bei noras, kad visi jam paklustų. Būdamas su vaiku vyras nebijo pasirodyti ir esantis jautria asmenybe. Paulius siekia išsaugoti savo šeimą įvairiais būdais, ir jeigu jam nepavyks to padaryti, jis siekia, kad vaiko globa po skyrybų atitektų

jam, o ne motinai. To jis siekia ne visada sąžiningais būdais ir metodais. Vyras nevengia alkoholio, tačiau, nepaisant to, profesinė veikla jam sekasi puikiai – laimi visas bylas, kuriose dalyvauja.

Panašaus tipo ir kitas seriale pakankamai retuose epizoduose pasirodantis veikėjas – Artūras, kuris pateikiamas kaip vienišas tėvas. Jis labai rūpinasi ir myli savo mažametę dukrą. Vyras siekia jam patinkančios moters dėmesio ir meilės. Pagal profesiją jis yra kriminalistas.

Vaidotas užsiima horoskopų sudarinėjimu. Tai jis yra tikroji Kristinos meilė. Vyras siekia įvairiausiais būdais palengvinti savo mylimosios gyvenimą su dabartiniu vyru ir vaiko tėvu, padeda jai kovoje dėl vaiko globos ir nesivaržydamas prašo kitų pagalbos ir patarimų. Vaidotas yra jausmingas, pasimetęs savo jausmuose, nuolat visiems besiguodžantis vyras, kuriam yra būdingos tik labai nedaug tradiciškai vyriškomis laikomų savybių. Kovaldas - kelių mylimųjų paliktas vyras, kuris nesiekia jų susigrąžinti, o plaukia pasroviui ir vis tikisi sutikti tikrąją savo gyvenimo meilę. Vyras neturi pastovaus darbo ir nuolat skolinasi pinigus iš kitų. Kartais vyras leidžiasi būti apgaunamas savo sesers. Tiesa, jam būdinga drąsa, nes jis sugebėjo išgelbėti merginą nuo užpuoliko.

Robertas – neryžtingas, viską darantis tik su mamos ar sužadėtinės leidimu vyras. Savarankiškai jis nepriima jokių sprendimų, tam dažnai jam trūksta ryžto. Tiesa, profesinėje veikloje jam sekasi puikiai. Robertas – pavojingą nusikaltėlį sulaikęs policininkas, apie kurį rašo spauda ir rodo televizija. Nors jis jau suaugęs, tačiau ypatingai prisirišęs prie mamos, gerai išauklėtas ir jautrus vyras. Jūratė – Roberto sužadėtinė, kuri pasinaudodama jo neryžtingumu ir pasyvumu siekia už jo ištekėti ir taip pasisavinti iš senelių paveldėtą turtą. Tai gudri, neretai meluojanti, pataikaujanti kitiems, godi moteris, kuri turi du vaikus, tačiau jais nesirūpina ir jų neaugina. Naudodamasi sužadėtinio prisirišimu jį kontroliuoja, kartais netgi juo manipuliuoja. Jūratė nevengia apgauti ir savo brolio Kovaldo siekdama išpešti finansinės naudos.

Irena – mylinti savo sūnų Robertą ir juo nuolat besirūpinanti mama, kuriai trūksta meilės ir vyriško dėmesio, todėl ji pakliūva į aferisto Felikso pinkles, kuris pasitelkdamas savo žavesį bei rafinuotumą suvilioja moteris, o vėliau pasisavina jų turtus. Feliksas – gudrus, nuolat apsimetinėjantis, pataikaujantis kitiems ir siekiantis finansinės naudos vyras.

Apibendrinant seriale „Moterys meluoja geriau“ veikiančius herojus, galima daryti išvadą, jog dauguma jų neatlieka visiškai tipiškų literatūroje kiekvienai lyčiai priskiriamų lyčių vaidmenų ir neturi tradiciškai moterims ir vyrams priskiriamų savybių ar būdo bruožų. Labiausiai vyrų lyčiai priskiriamomis savybėmis ir būdo bruožais pasižymi Paulius (vyras, kuris rūpinasi savo šeimos išlaikymu) ir atitinkamai moterims - Irena (savo vaiku besirūpinanti motina), tačiau ir jiems yra būdingos kai kurios priešingai lyčiai tradiciškai priskiriamos charakterio savybės ir būdo bruožai. Kiti veikėjai vaizduojami tiek atliekantys tradicinius savo lyčiai vaidmenimis (moterims tradiciškai

priskiriama namų sfera bei visi su namais ir vaikų auklėjimu susiję vaidmenys, tuo tarpu vyrai daugiau orientuoti į viešąją sferą, rūpinasi savo karjera ir šeimos išlaikymu) bei turintys tradicines savybės ir būdo bruožus (moteris tradiciškai laikomos jautriomis, emocijomis, paklusniomis, pasižyminčios priraišumu ir kitos moteriškos savybės ir bruožai, o vyrai – drąsūs, racionalūs, savarankiški, siekiantys tikslo ir pasižymintis kitomis vyriškomis savybėmis bei bruožais), tiek ir priešingai lyčiai priskiriamus vaidmenis bei būdingus bruožus ir savybėmis. Kalbant apie lytims priskiriamus bruožus bei savybes, vertėtų atkreipti dėmesį ir į patį serialo pavadinimą, kuriame moterims yra priskiriama savybė meluoti, kas nėra tradiciškai moterims būdinga savybė. Jos kaip tik dažniau yra įvardijamos kaip teisingos, sąžiningos asmenybės, nors tokia savybė kaip melavimas tiesiogiai nėra priskiriama ir vyrams.

Antrasis lyčių vaidmenų aspektu nagrinėjamas serialas – JAV sukurtas jau kelis sezonus besitęsiantis serialas „Nusivylusios namų šeimininkės“. Kaip ir prieš tai nagrinėtame seriale, čia bus analizuojamos penkios 2010 m. rudenį per vieną Lietuvos televizijos kanalą rodytos šeštojo sezono serijos. Serialą jo kūrėjai apibūdina kaip keturių namų šeimininkių kasdieninio gyvenimo atspindį, kuriame gausu įvairiausių su namais, vaikais ir kitais dalykais susijusių problemų.

Viena iš moterų ketverto – Bri. Tai ištekėjusi, neturinti vaikų ir savo vyrui neištikima moteris. Ji ypatingai rūpinasi savo išvaizda ir siekia būti patrauklia vyrams vilioklė. Su savo vyru ji nesijaučia laiminga, nes iš jo pusės jai trūksta meilės ir saugumo jausmo užtikrinimo. Moteris pagal profesiją yra kulinarė, o laisvalaikiu mėgsta užsiiminti įvairiais rankdarbiais. Jai būdingos tokios tradiciškai moterims priskiriamos savybės kaip smalsumas, plepumas, pavydo jausmas, noras padėti ir patarti kitiems, nors nesvetimas ir keršto jausmas. Tai gana stereotipiškai vaizduojama moteris, kuri turi daug tradiciškai moterims priskiriamų savybių bei būdo bruožų, tačiau neatlieka vieno iš pagrindinių moteriai priskiriamų motinos vaidmens.

Linetė – laimingai ištekėjusi keturių vaikų mama, kuri susiduria su vidiniu konfliktu ką pasirinkti – karjerą ar šeimą. Linetė pasijunta nėsčia kaip tik tuo metu, kai jos laukia perkėlimas į svarbesnes ir aukštesnes pareigas, kurios kartu garantuotų ir geresnį darbo užmokestį. Tai problema, su kuria susiduria vis daugiau ir daugiau moterų. Namie herojė atlieka visus būtinus buitines darbus – skalbia, tvarko namus, ruošia maistą, rūpinasi vaikais ir sutuoktiniu. Ji siekia tobulai atlikti viską kuo tik užsiima. Linetei svarbu ir tai, kaip ji atrodo, bei būdingos kitos moterims priskiriamos savybės, tokios kaip impulsyvumas, emocionalumas, jautrumas, noras padėti kitiems. Herojės vyras – Tomas, niekur nedirba, nes šiuo metu mokosi koledže. Nors apie herojaus amžių seriale nėra užsiminama, tačiau jis atrodo jaunesnis už savo žmoną. Tomas yra ryžtingas, drąsus, atlaidus žmonai, rūpinasi jos gerove ir dėl to leidžia žmonai turėti sprendžiamąjį balsą priimant įvairius su šeimos ateitimi susijusius sprendimus.

Gabi – niekur nedirbanti moteris, kurios pagrindinė veikla susijusi su dukters ir globojamos dukterėčios auklėjimu bei priežiūra. Visa moters diena praeina besirūpinant vaikais bei atliekant kitus namų ruošos darbus. Ji nenori užsiimti jokia kita veikla, nepuoseleja kažkokių su karjera susijusių tikslų, tačiau siekia tobulai atlikti mamos ir globėjos pareigas. Kai kažkas nepavyksta, moteris jaučiasi labai nepatenkinta ir nusivylusi savimi. Kartais herojė visgi pamąsto, jog galbūt jai būtų ir gerai užsiimti kažkokia kita, su namais ir vaikų priežiūra nesusijusia veikla, tačiau galiausiai nusprendžia, jog užsiimadama savo dabartine veikla ji jaučiasi geriausiai ir nieko nenori keisti. Nors ir būdama namų šeimininkė bei atlikdama mamos vaidmenį, Gabi nenustoja rūpintis savo išvaizda. Ji siekia patikti vyrui Karlosui, kuris uždirba pinigus ir atlieka šeimos išlaikytojo vaidmenį bei rūpinasi savo šeimos ir kitų miestelio gyventojų saugumu.

Ketvirtoji nusivylusi namų šeimininkė Siuzan. Ji taip pat yra mama ir labai pergyvena, kai jos dukra turi paslapčių, kuriomis nesidalija su savo motina ir iškilus sunkumams neprašo jos patarimo ar pagalbos, o kreipiasi į mamos drauges. Moteris yra pakankamai neryžtinga, sunkiai priimanti įvairius sprendimus, nuolat klausia kitų patarimų. Dažnai vaizduojama kaip emocionali ir impulsyvi asmenybė. Taip pat kaip ir kitoms serialo moterims Siuzan yra svarbi jos išvaizda.

Katrina – ryžtinga ir nemėgstanti pralaimėti moteris. Ją paliko vyras, tačiau herojė stengiasi visais įmanomais būdais jį susigražinti. Moteris pateikiama kaip stipri, savo elgesį ir jo pasėkmes apgalvojanti, racionaliai mąstanti asmenybė, tačiau greta šių savybių jai nesvetimas ir jautrumas bei ašaros.

Karlas – vyras, kuris daug pasiekė savo gyvenime ir yra turtingas. Pagrindinis jo gyvenimo tikslas - suvilioti ir užkariauti jam patinkančią moterį, tačiau nevengia atlikti ir tėvo pareigų. Jis rūpinasi ir stengiasi padėti į nelaimę patekusiai dukrai. Panašaus ir Denis, kuris nors dar yra jaunas ir mokosi vidurinėje mokykloje, tačiau nepaisant savo amžiaus nemėgsta pralaimėti, nori būti lyderiu, siekia geresnio gyvenimo, šeimos saugumo, imasi iniciatyvos bendraudamas su mergina.

Serialo „Nusivylusios namų šeimininkės“ herojų atliekami vaidmenys įvardijami kaip labiau atitinkantys tradicinius literatūroje apibrėžiamus vyrų ir moterų šeimoje bei visuomenėje atliekamus vaidmenis nei anksčiau nagrinėtame lietuviškame seriale. Čia moterys daugiau laiko praleidžia namuose atlikdamos įvairius namų ruošos darbus bei besirūpindamos vaikais. Serialo vyrai linkę saugoti ir ginti savo šeimas ir, jei yra galimybė, uždirbti pinigus ir būti šeimos išlaikytojais. Šį serialą būtų galima įvardinti kaip labiausiai patriarchalinį požiūrį į lyčių vaidmenis atspindinčiu serialu iš visų trijų šioje analizėje nagrinėjamų serialų.

Trečiasis analizuojamas serialas – „Bjaurasis ančiukas“. Tai Rusijoje nufilmuota populiaraus serialo „Yo soy Betty, la fea“, kuri galima laikyti šiuolaikine „Pelenės istorija“, versija. Serialas

sulaukė milžiniško populiarumo visame pasaulyje ir buvo adaptuojamas daugelyje šalių. Lietuvoje rodyta rusiška serialo versija taip pat sulaukė didelio auditorijos susidomėjimo. Seriale pasakojama neišvaizdžios ir neturtingos merginos ir žavaus tėvų verslą perėmusio vyro meilės istorija.

Jekaterina – pagrindinė serialo herojė, kuri nepasižymi puikia išvaizda ir dėl to sulaukia daug patyčių. Mergina yra išsilavinusi (baigė mokslus su pagyrimu garsiam Maskvos universitete) ir be abejonės protinga. Ji supranta, kad išvaizda nėra jos stiprioji pusė, tačiau net nebando jos keisti, nes, merginos manymu, siekiant karjeros tai nėra svarbiausias dalykas. Žymiai svarbiau yra geras išsilavinimas. Tačiau tai yra tik pačios Jekaterinos bei jos artimųjų nuomonė. Realus gyvenimas parodo, kad išvaizda taip pat yra svarbi ir dėl jos mergina kartais jaučiasi nejaukiai. Karjeros siekis ir neypatingas rūpinimasis savo išvaizda prieštarauja anksčiau aptartiems literatūroje išskiriamams tradiciniams moterims priskiriamoms stereotipams. Jekaterina yra nedrąši, patikli, naivi, romantiškai nusiteikusi, mandagi, visada paklūstanti tėvo nuomonei, patikima, kruopšti, tvarkinga. Mergina visada pasiruošusi padėti kitiems net jei dėl to nukentės pati. Jai trūksta ryžtingumo, nes net ir būdama suaugusi prieš priimdama sprendimus visada klausia tėvo nuomonės ir pasielgia kaip šis liepia.

Jekaterinos tėvai atlieka tradicinius vyro ir moters vaidmenis šeimoje. Mama čia visada vaizduojama besidarbuojanti virtuvėje, kurioje ruošia maistą arba užsiima kitais namų ruošos darbais. Ji yra rūpestinga, visais įmanomais būdais rūpinasi savo dukra, ją guodžia ir padeda. Moteriai būdingas paklusnumas savo vyrui. Neretai moteris atlikusi visus namų ruošos darbus užsiima įvairiausiais rankdarbiais. Valerijus (Jekaterinos tėvas) – buvęs karininkas, todėl ir šeimoje nevengiantis kariškos drausmės. Jis yra pagrindinis sprendimus priimantis asmuo. Iš kitų reikalauja visiško paklusnumo, priimtų sprendimų vykdymo ir nepakenčia kai kas nors yra daroma ne taip, kaip jis nori. Nors dukra jau suaugusi, tačiau tėvas ją kontroliuoja, priima sprendimus už ją, nevengia ir paauklėti kaip mažo vaiko. Nevengia pamokyti ir savo žmoną, neva ši nieko nenusimano ir sugeba tik gaminti maistą bei atlikti kitus buitines darbus. Vyras nori viską žinoti ir kontroliuoti situaciją. Greta to jis rūpinasi šeimos saugumu, nors apie tai, jog jis išlaiko šeimą nėra užsimenama. Apskritai nėra kalbama apie tai, kas išlaiko šeimą, nors Jekaterina siekdama aukštesnių pareigų svajoja, jog tai palengvins jos šeimos gyvenimą. Valerijus užsiima ir kitomis tradicinėmis vyriškomis veiklomis. Viename epizode iš jo lūpų nuskamba frazė, jog šiuo metu jis žiūri futbolą, nes tai vyriška ir niekas negali jam trukdyti.

Andrėjus – savimi pasitikintis žavus vyras, kuris perėmė didelės kompanijos vadovavimą iš savo tėvo ir dabar siekia įrodyti, jog gali būti geras vadovas ir tėvas neapsiriko pasirinkdamas jį. Jam nesvetimas lyderiavimas, ryžtingumas, siekis viską kontroliuoti bei valdyti. Vyrui svarbi ir kitų žmonių nuomonė apie jo priimamus sprendimus bei veiksmus. Siekia, jog kiti apie jį galvotų tik gerai bei jį gerbtų. Andrėjus praktiškai visada yra vaizduojamas savo darbo vietoje, kurioje sprendžia tiek su darbu

susijusius reikalus, tiek ir kitas išskylančias problemas. Nevengia prieš priimdamas įvairius sprendimus pasitarti su savo geriausiu draugu. Sutinkamas moteris vyras dažnai vertina vien tik pagal išvaizdą ir siekia jas suvilioti, o vėliau kontroliuoti ir priversti vykdyti jo nurodymus, nors kartais joms ir nuolaidžiauja. Nesvetimas savininkiškumo jausmas. Andrėjui būdingos beveik visos stereotipinės vyrams priskiriamos savybės ir bruožai bei tradiciniai lyčių vaidmenys.

Kira – pavydi Andrėjaus sužadėtinė. Ji siekia vyro dėmesio, jam pataikauja, nes bijo prarasti ir pralaimėti kitai moteriai. Nesvetimas konkuravimas ir noras būti nugalėtoja. Moteris visiškai paklūsta vyro priimamiems sprendimas ir jį palaiko įvairiausiose situacijose. Nepasižymi ryžtingumu, dažnai prieš priimdama kokį nors sprendimą, tiek susijusį su darbu tiek ir su asmeniniu gyvenimu, ilgai dvejoja ir tariasi su kitais. Ji yra emocionali, išsikalbanti apie savo problemas draugei bei kitiems artimiesiems. Moteris yra atvira, rūpinasi savo išvaizda ir nori būti seksualia bei patikti sužadėtiniui. Kira yra pakankamai stereotipiškai vaizduojama moteris, tačiau neatlieka motinos vaidmens, nors neretai apie tai pasvajoja. Ji dažniausiai kiek neįprastai moterims yra vaizduojama darbo vietoje. Greta Kiros pakankamai stereotipiškai yra vaizduojama ir kita serialo herojė – Viktorija. Tai moteris, kuriai vienas iš svarbiausių dalykų gyvenime yra visada gerai atrodyti. Ši mergina nuolat pabrėžia savo seksualumą, rūpinasi savo grožiu ir išvaizda, naivi, nelabai išsilavinusi ir pakankamai kvaila. Tiesa, ji mokėsi universitete, tačiau jo nebaigė, nes ištekėjo už turtingo vyro ir nebematė prasmės siekti kažko daugiau, nes vyras ją aprūpino pinigais. Viktorija neturi jokių siekių ir gyvenimo tikslų. Svarbiausia jai bet kokiais būdais prasimanyti pinigų gražiems rūbams ir vakarėliams, tačiau ji nenori tų pinigų uždirbti pati, nes mano, jog gali tai gauti susiradusi turtingą vyrą. Šios moters pagrindinis gyvenimo tikslas – susirasti turtingą vyrą, kuris ją visiškai išlaikys ir pildys visas jos užgaidas.

„Bjaurusis ančiukas“ – tai serialas, kuris pagal vaizduojamus lyčių vaidmenis bei vyrams ir moterims priskiriamus bruožus ir savybes, gali būti lyginamas su lietuviškuoju „Moterys meluoja geriau“, nes juose abiejuose abi lytys atlieka tiek stereotipinius vaidmenis (moteris – mama, žmona, namų šeimininkė, vyras – tėvas, siekiantis karjeros aukštumų ir šeimos išlaikymu bei saugumu besirūpinantis vyras) ir turi tradiciškai jų lyčiai priskiriamų savybių bei bruožų, tiek nevengia atlikti ir priešingos lyties vaidmenų bei turėti jai būdingų ir dažniau priskiriamų savybių bei bruožų.

Apibendrinant visuose trijuose analizuotose serialuose pateikiamus lyčių vaidmenis bei vyrams ir moterims priskiriamas savybės bei būdo bruožus, juos visus galima skirti į dvi dideles grupes. Pirmai grupei priskiriami tie vaidmenys, savybės bei bruožai, kurių vaizdavimas serialuose sutampa su atitinkamai lyčiai priskiriamais vaidmenimis, savybėmis ir bruožais literatūroje, tuo tarpu antra išskiriama vaidmenų, savybių, bruožų grupė – atitinkamai lyčiai nebūdingi ir tradiciškai nepriskiriami, kurie pastebėti serialų analizės metu. Abi grupės išskiriamos lentelėje.

4 lentelė: Tradiciniai ir netradiciniai lyčių vaidmenys/savybės/bruožai televizijos serialuose

Tradicioniai serialuose pateikiami lyčių vaidmenys/savybės/bruožai	Netradiciniai serialuose pateikiami lyčių vaidmenys/savybės/bruožai
<p>Besirūpinanti savo išvaizda, šiek tiek kvaila, siekianti būti seksuali moteris; moteris kaip mama; niekur nedirbanti, vyro išlaikoma moteris; vyras verslininkas; daug uždirbantis ir šeimą išlaikantis vyras; vyras advokatas; vyras policininkas; moteris gaminanti valgi; moteris užsiiminėjanti rankdarbiais; smalsi, plepi moteris; moteris atliekanti buitines darbus; jautri, padedanti kitiems moteris; saugumu besirūpinantis vyras; neturinti jokių gyvenimo tikslų moteris; neryžtinga moteris; moteris viliojantis vyras; vyras, kuris siekia lyderiauti; padedanti, paslaugi, mandagi moteris; paklūstanti vyrui moteris; vyras karininkas; sprendimus priimančias vyras; vyras vadovas;</p>	<p>Savarankiška, ryžtingai priimančias sprendimus moteris; ne itin išsilavinęs vyras; vyras kaip jautrus tėvas; vyras kaip vienišas tėvas; neryžtingas nuo mamos priklausantis vyras; gudri moteris; buitines darbus atliekantis vyras; moteris palikusi vaikus tėvui ir jais visiškai nesirūpinanti; moteris kopianti karjeros laiptais; niekur nedirbantis vyras; sprendimų nepriimančias vyras; mėgstanti lyderiauti moteris; protinga, karjeros aukštumų siekianti moteris; moteris, kuri nesirūpina savo išvaizda;</p>

Kaip rodo atlikta televizijos serialų analizė, serialuose veikiantys herojai nėra vaizduojami taip, kad atspindėtų vien tradicinius jų lyčiai priskiriamus vaidmenis, savybes bei bruožus. Pastebėta, jog dauguma jų būdo savybių ir bruožų atitinka tradicinius literatūroje išskiriamus ir tai lyčiai būdingus, tačiau neretai serialų veikėjams yra priskiriamos ir priešingai lyčiai būdingos savybės bei bruožai ir atliekami vaidmenys.

Kaip labiausiai tradicinius lyčių vaidmenis atspindintis serialas gali būti įvardintinas „Nusivylusios namų šeiminkės“, kuriame atsispindi pakankamai patriachalinis požiūris į lyčių vaidmenis. Tuo tarpu kiti nagrinėti serialai atspindi labiau egalitarinį požiūrį į lyčių vaidmenis. Juose vaizduojami tradiciniai lyčių vaidmenys, savybės bei bruožai pasiskirstė maždaug per pusę, t.y. seriale veikiantys veikėjai turėjo maždaug po pusę jų bei priešingai lyčiai literatūroje išskiriamų tradicinių būdo bruožų bei savybių.

Tolimesnėje tyrimo dalyje bus siekiama išsiaiškinti kaip analizės metu išskirti serialuose pateikiami lyčių vaidmenys, bruožai bei savybės atsispindi juos žiūrinčios auditorijos lyčių savivokoje ir kurios lyties savivoką jie veikia labiau.

4.2 Televizijos serialų poveikis auditorijos lyčių savivokai

Išanalizavus per Lietuvos televizijas rodomus ar anksčiau rodytus serialus lyčių vaidmenų aspektu, tolimesnė tyrimo dalis yra skirta ištirti kaip serialuose pateikiami lyčių vaidmenys bei kiekvienai lyčiai būdingos savybės ir būdo bruožai atsispindi auditorijos lyčių savivokoje. Tam pasirinktas vienas iš tyrimo metodų – anketinė apklausa. Šis tyrimo metodas pasirinktas dėl kelių priežasčių. Pirmiausiai minėtina tai, jog tiriama problema yra nepakankamai išanalizuota ir aprašyta literatūroje, be to tyrimo objektas yra individualios sąmonės elementas ir tyrimo dalyko neįmanoma pažinti bei ištirti stebėjimo metu. Apklausa buvo vykdoma 2011 m. balandžio mėnesį.

Respondentams pateiktą tyrimo anketą sudaro 20 uždarų klausimų, iš kurių 4 demografiniai, o likę klausimai skiriami į tris pagrindines grupes. Pirmiausiai tai klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti respondentų televizijos žiūrėjimo ypatumus. Kita klausimų grupė – klausimai, kuriais siekiama išsiaiškinti respondentų požiūrį į tradicinius ir serialuose rodomus lyčių vaidmenis. Trečioji klausimų grupė, kuriais siekiama ištirti kaip respondentai perima televizijos serialuose pateikiamus lyčių vaidmenis ir kokį poveikį jie turi auditorijos lyčių savivokai.

Kadangi televizijos serialai yra pakankamai populiarius televizijos žanras ir jie dažniausiai žiūrimi daugelio žmonių, neišskiriant kažkurios vienos žiūrovų tikslinės grupės pagal amžių, lytį, išsilavinimą ar kitas demografines charakteristikas, todėl tyrimo metu nebuvo pasirinkta viena aiškiai apibrėžta pagal savo charakteristikas tikslinė tiriamųjų grupė.

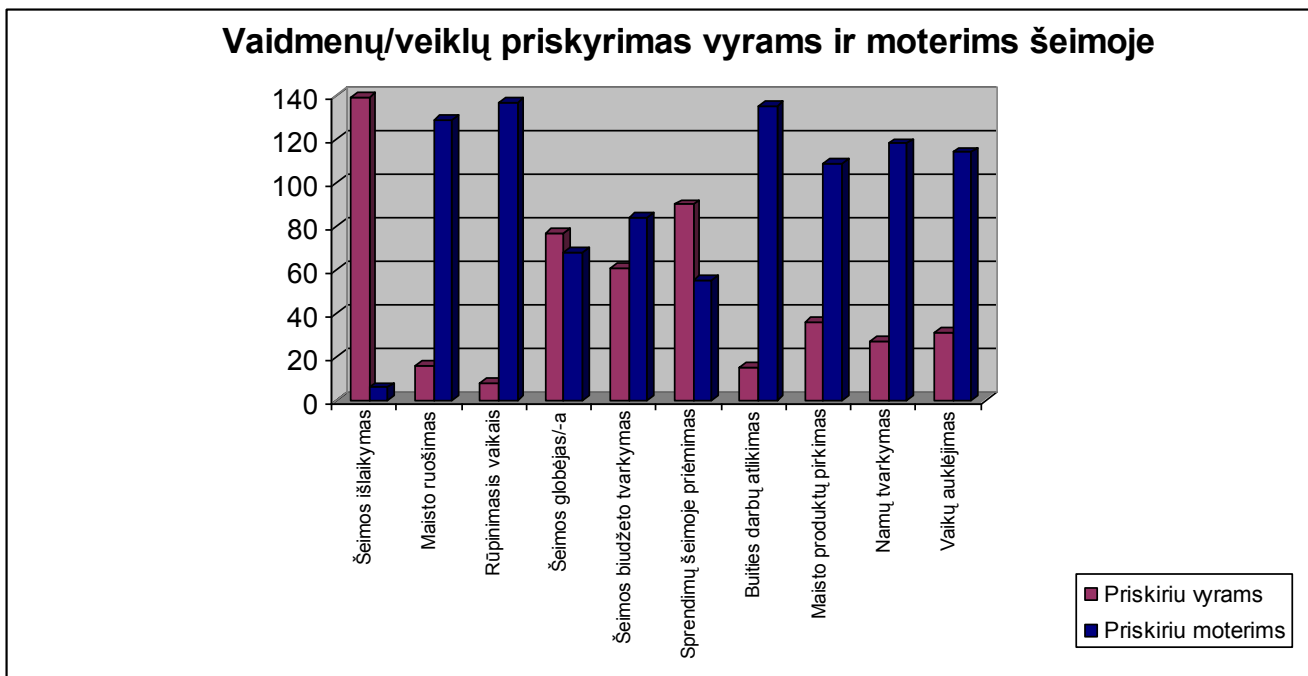
Apklausoje iš viso dalyvavo 145 respondentai, iš kurių 22 vyrai (17,6%) ir 123 moterys (82,4%). Pagal amžių didžiausią grupę sudarė 18 – 25 metų respondentai (75,17%). Kita didesnė apklaustųjų grupė priklauso 26 – 35 metų amžiaus grupei (17, 93%). Likusieji apklausoje dalyvavę respondentai pagal amžiaus grupes pasiskirsto taip: 36 – 45 metų amžiaus grupė (4, 13%); 46 – 55 metų amžiaus grupė (2, 06%); daugiau nei 55 metų amžiaus grupė sudaro 0,71 % visų apklaustųjų. Pagal dabartinę veiklą, kuria šiuo metu užsiima respondentai, išskiriamos trys daugiausiai pasirinkimų sulaukusios veiklos. Jos pasiskirsto šia tvarka: studijuoja (59,31%); dirba (25,51%); šiuo metu yra vaiko auginimo atostogose (6,21%). Didžioji dalis tyrime dalyvavusių respondentų turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą (54, 48%) arba jo siekia kol kas turėdami tik vidurinį išsilavinimą (41,37%). Taigi, pagal respondentų atsakymus į demografinius klausimus galima teigti, jog šio tyrimo

tyriamasis apibrėžiamas kaip pakankamai jaunas, studijuojantis arba neseniai baigęs studijas ir universitetinį išsilavinimą jau turintis šiuo metu dirbantis žmogus.

Apklausoje dalyvavę respondentai žiūrėdami televizorių kasdien praleidžia pakankamai nedaug laiko. Didžioji dalis iš jų televizijos žiūrėjimui kasdien skiria iki valandos laiko (84 iš 145 apklaustųjų, kas sudaro 57,93% visų apklaustųjų). Mažiau nei trečdalis visų respondentų televizijos žiūrėjimui kasdien skiria nuo valandos iki trijų valandų laiko (31, 72%). Dvylika respondentų televiziją žiūri iki penkių valandų per dieną, o daugiau nei penkias valandas per dieną prie televizoriaus praleidžia tik 3 respondentai. Pateikta anketa atskleidė ir kitus respondentų televizijos žiūrėjimo ypatumus. Išanalizavus pasirinktus atsakymų variantus paaiškėjo, jog respondentai labiausiai mėgsta žiūrėti naujienų laidas (101 pasirinkimas), filmus (89 pasirinkimai), serialus (65 pasirinkimai), humoristinio pobūdžio (53 pasirinkimai) ir publicistine laidas (43 pasirinkimai). Kadangi apklausa susijusi su serialų žiūrėjimu, respondentams buvo pateiktas klausimas, kuriuo siekiama išsiaiškinti ar jie turi mėgstamą serialą. Truputį daugiau nei pusė visų apklaustųjų turi savo mėgstamą serialą (57,93%), tuo tarpu kiti respondentai pasirinko kitus atsakymų variantus: mėgstamo serialo neturi 25,52% apklaustųjų, o 16,55% žiūri atsitiktines įvairių serialų serijas. Kalbant apie apklausoje dalyvavusių respondentų televizijos žiūrėjimo ypatumus, galima teigti, jog dauguma iš jų televizoriaus žiūrėjimui kasdien skiria pakankamai nedaug laiko ir dažniausiai renkasi naujienų laidas arba filmus. Serialai tarp respondentų taip pat yra pakankamai populiarūs ir daugiau negu pusė visų apklaustųjų gali išskirti savo mėgstamą serialą.

Prieš pradėdant analizuoti kaip televizijos serialuose vaizduojami lyčių vaidmenys veikia auditorijos savivoką, svarbu išsiaiškinti, kokius lyčių vaidmenis atlieka pati auditorija bei kokius lyčių vaidmenis, savybes ar būdo bruožus, nors ir patys jų neatlikdami ar neturėdami, priskiria kiekvienai lyčiai. Respondentams buvo pateiktas įvairių veiklų sąrašas, iš kurio buvo prašoma pažymėti, kurios veiklos jų manymu šeimoje yra moteriškos, o kurios vyriškos.

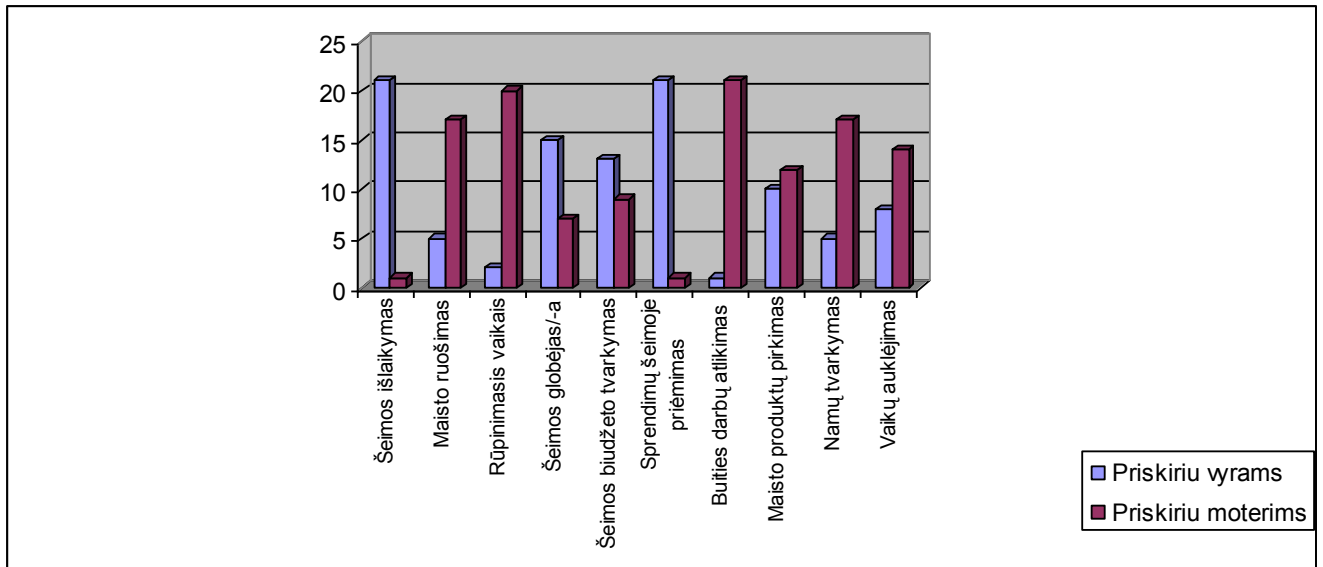
1 diagrama: Vaidmenų/veiklų priskyrimas vyrams ir moterims šeimoje

Respondentai išskyrė, jų manymu, tipišką vienintelį beveik išimtinai tik vyrams šeimoje būdingą vaidmenį/veiklą – šeimos išlaikymas. Labiau būdingu moterims nei vyrams vaidmenų/veiklų tuo tarpu buvo išskirta žymiai daugiau. Respondentai mano, jog moteris šeimoje turi rūpintis maisto ruošimu bei vaikais, atlikti įvairius buitines darbus, rūpintis maisto produktų pirkimu, namų tvarkymu bei vaikų auklėjimu. Abiems lytims daugmaž vienodai respondentų buvo priskirti tokie vaidmenys/veiklos šeimoje kaip šeimos globėjas/-a, šeimos biudžeto tvarkymas bei sprendimų šeimoje priėmimas. Šis respondentų išskirtas vyrams ir moterims būdingų vaidmenų paskirstymas šeimoje praktiškai nesiskiria nuo literatūroje tradiciškai išskiriamų vyrų ir moterų vaidmenų šeimoje. Galbūt būtų galima išskirti tik vieną veiklą – sprendimų priėmimas, kuri šiaip yra įvardijama kaip daugiau vyrui būdingas vaidmuo šeimoje, tačiau, respondentų nuomone, šį vaidmenį pakankamai sėkmingai gali atlikti ir moterys. Kaip rodo atsakymai į šį pateiktą klausimą, moterims yra priskiriami kone visi su namais ir vaikais susiję vaidmenys/veiklos šeimoje.

Apklausoje dalyvavusių vyrų atsakymai apie priskiriamas veiklas ir vaidmenis kiekvienai lyčiai šeimoje atsispindi sekančioje diagramoje.

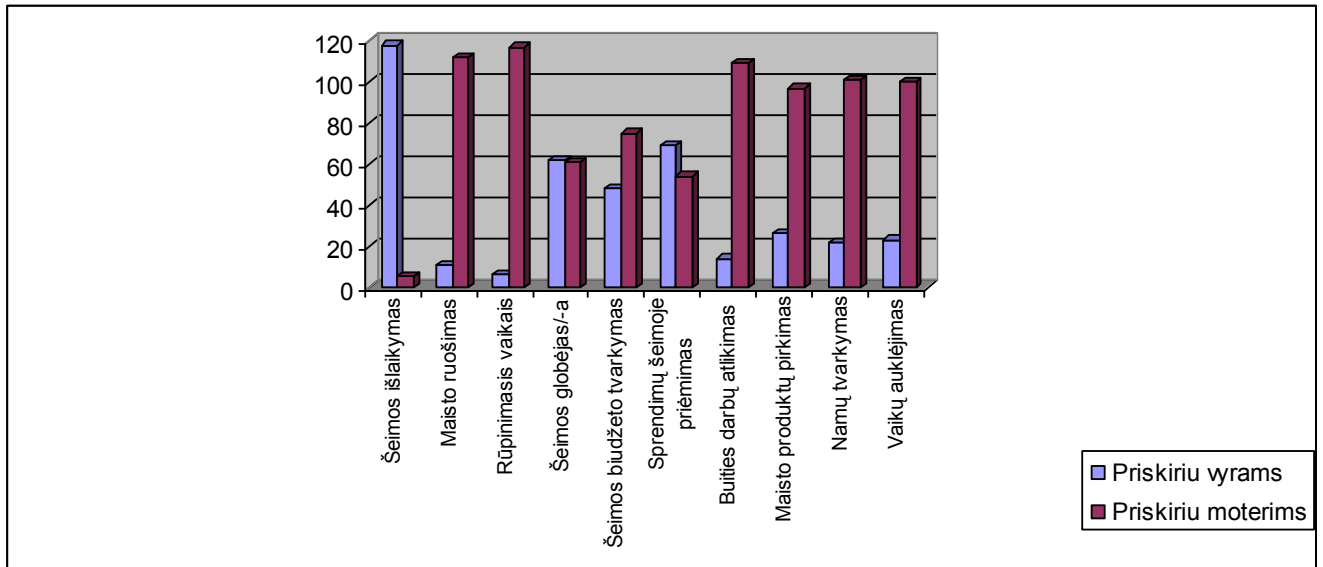
2 diagrama: Vyrų priskiriamos veiklos/vaidmenys vyrams ir moterims šeimoje

Kaip matome iš vyrų atsakymų, jų manymų moteris šeimoje labiau nei vyras turi rūpintis maisto ruošimu ir vaikais, atlikti įvairius buitines darbus bei tvarkyti namus, taip pat rūpintis maisto produktų pirkimu bei vaikų auklėjimu. Sau tuo tarpu jie priskyrė tokias vyriškas veiklas/vaidmenis šeimoje kaip šeimos išlaikymas, buvimas šeimos globėju, šeimos biudžeto tvarkymas ir sprendimų priėmimas. Daugiau moterims nei vyrams šeimoje priskiriamų veiklų rodo tai, kad, vyrai sutinka su tradisiškai moterims priskiriamomis veiklomis, kurios orientuotos į namų sferą.

Moterų atsakymai į tą patį klausimą rodo, jog jos taip pat kaip ir vyrai sau priskiria tokias veiklas/vaidmenis šeimoje kaip maisto ruošimas, rūpinimasis vaikais, buitines darbų atlikimas, maisto produktų pirkimas, namų tvarkymas bei vaikų auklėjimas. Vyrams jos priskiria šias pagrindines veiklas/vaidmenis: šeimos išlaikymas bei sprendimų priėmimas šeimoje. Išskyrė abiejų lyčių požiūris dėl šeimos biudžeto tvarkymo: moterys mano, jog tai moteriška veikla, tuo tarpu vyrai – priešingai. Taip pat, anot moterų, šeimos globėjais gali būti vienodai sėkmingai tiek vyras, tiek ir moteris. Vyrai šią veiklą įvardijo kaip labiau moterišką nei vyrišką. Detalesnis moterų atsakymų pasiskirstymas į klausimą apie tai, kurias veiklas/vaidmenis šeimoje jos priskiria vyrams ir moterims atsispindi sekančioje diagramoje.

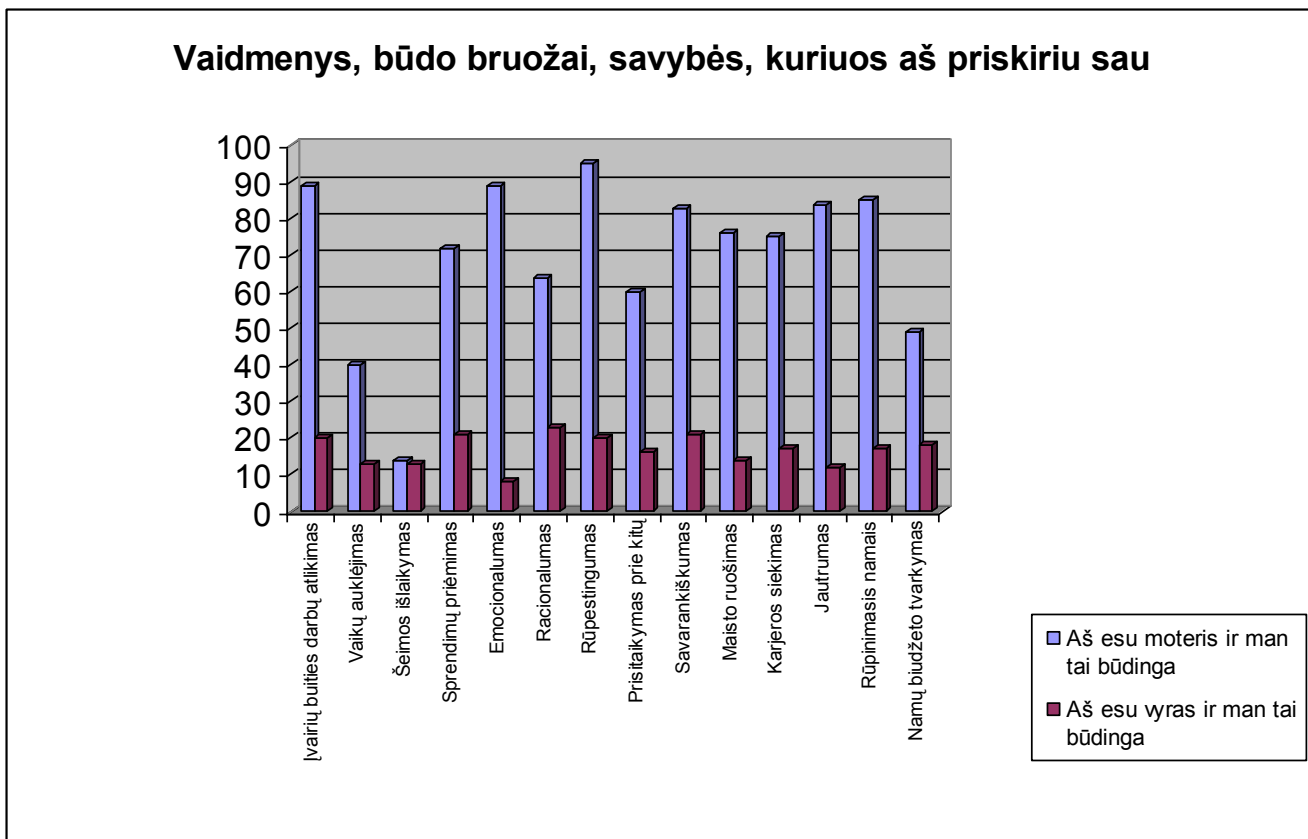
3 diagrama: Moterų priskiriamos veiklos/vaidmenys vyrams ir moterims šeimoje

Suvokimas apie tam tikrus moterų ir vyrų šeimoje atliekamus vaidmenis neatsiranda iš niekur. Jis susiformuoja socializacijos proceso metu veikiant įvairiausiems veiksniams. Respondentai mano, kad labiausiai lyčių vaidmenų suvokimą formuojantis veiksnys yra tėvai. Ši atsakymo variantą pasirinko 118 respondentų. Kiti taip pat kaip labai svarbūs veiksniai išskiriami šie (svarbumas apibrėžiamas pagal atsakymo varianto pasirinkimo dažnumą): matytas pavyzdys (74 pasirinkimai), televizija (55 pasirinkimai), knygos (54 pasirinkimai). Toliau seka tokie respondentų rečiau pasirinkti veiksniai kaip draugai, mokykla, bendraamžiai, spauda, universitetas. Patys respondentai papildomai išskyrė dar tokius veiksnius kaip: kitos kultūros, gyvenimas, sveika nuovoka, savivoka, asmeninė patirtis, asmeninė nuomonė (net jei ir neteko matyti panašaus pavyzdžio, tačiau kaip aš įsivaizduoju, kad turėtų būti), šeimos suvokimo tradicijos. Taigi, didžiausią įtaką tyrime dalyvavusių respondentų lyčių savivokos formavimuisi, jų pačių manymu, turi šie veiksniai: šeima ir matytas pavyzdys.

Analizuojant kiekvienos lyties požiūrį į tai, kokie veiksniai labiausiai veikia jų suvokimą apie lyčių vaidmenis atskirai, pastebima, jog vyrai mano, kad labiausiai juos veikia tėvai (18 pasirinkimų), matytas pavyzdys (13 pasirinkimų) bei bendraamžiai, draugai ir knygos (po 9 pasirinkimus). Tuo tarpu mažiausiai juos veikia universitetas (5 pasirinkimai) ir spauda (2 pasirinkimai). Moterys taip pat įvardijo, jog labiausiai jų suvokimą apie lyčių vaidmenis veikia tėvai (100 pasirinkimų) ir matytas pavyzdys (61 pasirinkimas). Vėlesni respondenčių įvardinti veiksniai skiriasi nuo vyrų įvardintų. Moterys pažymėjo, jog didesnę poveikį joms nei vyrams turi televizija, knygos, spauda ir draugai.

Jeigu anksčiau pateiktu klausimu buvo siekiama išsiaiškinti respondentų nuomonę, apie tai, kokie vaidmenys/veiklos yra priskiriami vyrams ir moterims šeimoje, tai sekančiu klausimu siekiama iširti, kokius vaidmenis/veiklas, savybes ar bruožus respondentai priskiria kaip būdingus sau.

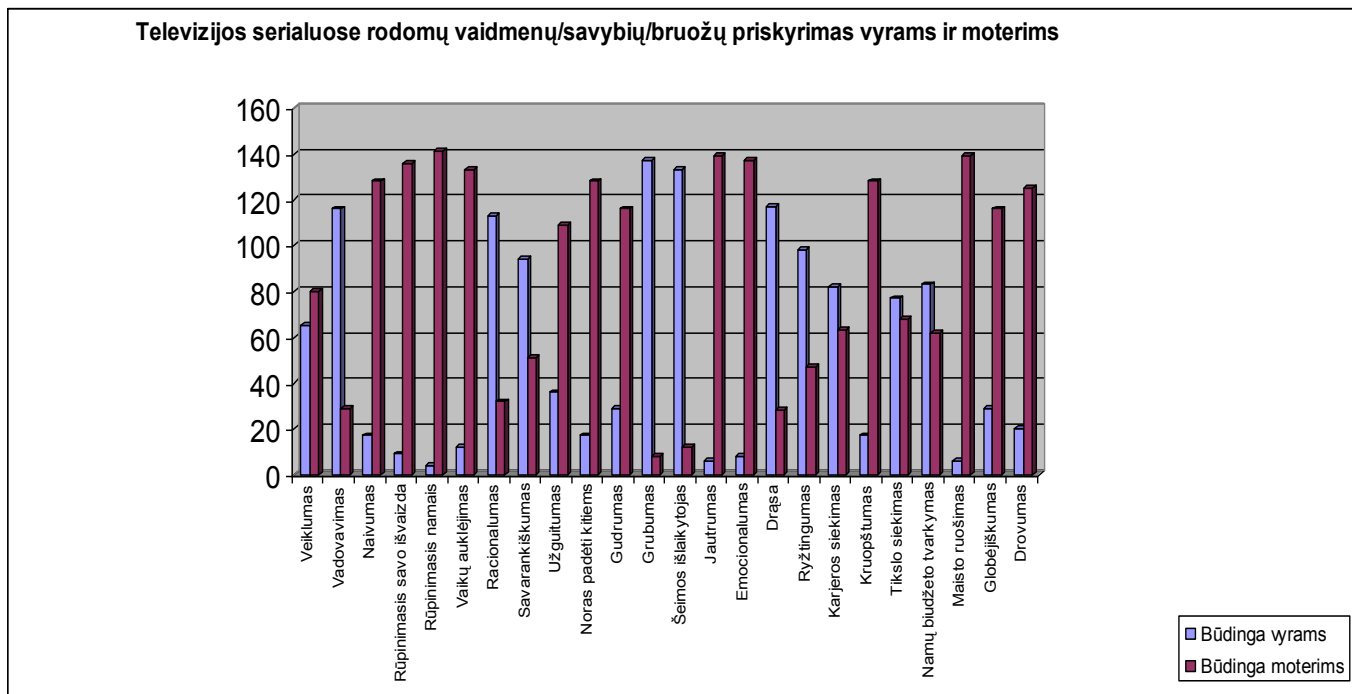

Moterys sau labiausiai priskiria tokias veiklas, savybes bei bruožus kaip įvairių buitės darbų atlikimas, sprendimų priėmimas, emocionalumas, rūpestingumas, savarankiškumas, maisto ruošimas, karjeros siekimas, jautrumas, rūpinimasis namais. Lyginant šiuos moterų sau priskiriamus dalykus su tradiciniais, kurie yra išskiriami literatūroje, pažymėtina, jog tyrime dalyvavusios moterys sau priskiria tokias tradiciškai vyrams būdingas veiklas kaip sprendimų priėmimas, savarankiškumas bei karjeros siekimas. Ankstesniuose skyriuose analizuotoje literatūroje tai išskiriama kaip tradiciškai vyrams būdingos veiklos ir savybės. Respondentai vyrai tuo tarpu sau priskiria atitinkamai tokias veiklas, savybes bei bruožus kaip įvairių buitės darbų atlikimas, sprendimų priėmimas, racionalumas, rūpestingumas, savarankiškumas, karjeros siekimas, rūpinimasis namais ir namų biudžeto tvarkymas. Kaip netradicinė vyriška veikla pažymėtinas įvairių buitės darbų atlikimas kaip vyrų sau priskiriama veikla, tačiau tai galbūt būtų galima paaiškinti tuo, jog didžiąją respondentų dalį sudaro asmenys, kurie save priskiria 18 – 25 metų amžiaus grupei, o tai reiškia, kad dauguma iš jų dar nėra sukūrę šeimos ir gyvena dažniausiai vieni arba su tos pačios lyties draugais, todėl tenka patiems atlikti įvairius buitės darbus bei tvarkyti savo biudžetą. Visos kitos vyrų sau priskiriamos veiklos, savybės bei bruožai sutampa su literatūroje tradiciškai įvardijamomis kaip būdingesnėmis vyrams nei moterims, išskiria tik

tokia moteriška savybė kaip rūpestingumas, tačiau tai galbūt vėlgi būtų galima sieti su jaunu respondentų amžiumi.

Televizijos serialuose, kuriuose dažniausiai yra vaizduojami vyrų ir moterų tarpusavio santykiai yra rodoma daugybė veikėjų atliekamų lyčių vaidmenų, vyrams ir moterims priskiriamų savybių ir būdo bruožų. Respondentų buvo paprašyta išskirti, kurias, dažniausiai anksčiau analizuotose televizijos serialuose pasitaikančias veiklas, bruožus bei savybes, jie laiko būdingomis moterims ir vyrams.

5 diagrama: Televizijos serialuose rodomų vaidmenų/savybių/bruožų priskyrimas kiekvienai lyčiai

Kaip būdingiausios televizijos serialuose veikiančioms moterims veiklos, savybės bei bruožai respondentų buvo įvardinti šie: naivumas, rūpinimasis savo išvaizda, rūpinimasis namais, vaikų auklėjimas, užguitumas, noras padėti kitiems, gudrumas, jautrumas, emocionalumas, kruopštumas, maisto ruošimas, globėjiškumas, drovumas. Visi šie vaidmenys, savybės ir bruožai priskiriami moterims kaip tradiciniai ir nagrinėtoje literatūroje. Tuo tarpu vyrams būdingi vaidmenys, savybės bei bruožai respondentų buvo išskirti šie: vadovavimas, racionalumas, savarankiškumas, grubumas, šeimos išlaikytojas, draša, ryžtingumas, karjeros siekimas, tikslo siekimas, namų biudžeto tvarkymas. Televizijos serialuose veikiantiems vyrams priskirtos taip pat visos tipiškai vyrams būdingos veiklos, savybės, bruožai, išskyrus namų biudžeto tvarkymą, kas yra labiau moterims nei vyrams tradiciškai priskiriama veikla.

Vyrai dažniausiai rinkosi šias serialuose pateikiamiems vyrams būdingas savybes, bruožus ir vaidmenis: grubumas, šeimos išlaikymas, draša, vadovavimas, racionalumas, ryžtingumas, veiklumas ir savarankiškumas. Mažniausiai vyriškumą atspindi ir labiau moterims būdinga, anot jų, rūpinimasis

namais ir išvaizda, jautrumas, maisto ruošimas, naivumas, globėjiškumas bei drovumas. Kaip abiem lytim daugmaž vienodai būdingi vaidmenys, bruožai ir savybė vyrų buvo išskirti karjeros siekimas, tikslo siekimas ir namų biudžeto tvarkymas. Moterys tuo tarpu mano, jog vyrams yra būdingos šios savybės, bruožai ir vaidmenys: grubumas, šeimos išlaikymas, vadovavimas, drąsa, racionalumas, ryžtingumas ir savarankiškumas. Kaip labiausiai būdingos moterims, respondenčių buvo įvardintos šios savybės, bruožai ir vaidmenys: rūpinimasis namais, maisto ruošimas, emocionalumas, jautrumas, kruopštumas, noras padėti kitiems. Kaip abiem lytim daugmaž vienodai būdingą savybę moteris įvardijo tikslo siekimą. Įdomu tai, kad vyrai mano, jog karjeros siekimas yra būdingas abiem lytim daugmaž vienodai, nes tai tradiciškai išskiriamai kaip daugiau vyrams, o ne moterims būdinga savybė. Tas pats pasakytina ir apie abiejų lyčių išskirtą tikslo siekimą – tai taip pat daugiau vyrams, o ne moterims būdinga savybė.

Paprašius šiuos ekrane matomus vaidmenis, savybes ir bruožus priskirti sau, dauguma respondenčių kaip būdingiausius (būdingumas nustatomas atsižvelgiant į atsakymo varianto pasirinkimo dažnumą) sau pažymėjo: savarankiškumas, noras padėti kitiems, emocionalumas, rūpinimasis savo išvaizda, jautrumas, rūpinimasis namais, tikslo siekimas, veiklumas, maisto ruošimas, vadovavimas, karjeros siekimas. Šios moterų sau priskiriamos savybės skiriasi nuo to pasirinkimo, kai reikėjo pasirinkti kas serialuose būdinga vyrams ir moterims. Beveik visi moterų priskirti sau kaip būdingi vaidmenys, savybės, bruožai ankstesniame klausime buvo pažymėti kaip labiau būdingi ir priskiriami vyrams nei moterims. Tuo tarpu vyrų sau kaip būdingiausius vaidmenys, bruožai, savybės paminėti šie: racionalumas, savarankiškumas, noras padėti kitiems, veiklumas, tikslo siekimas, rūpinimasis namais, kruopštumas. Kaip nebūdingos ir tradiciškai vyrams nepriskiriamos savybės iš šio sąrašo išsiskiria tokios savybės ir veiklos kaip noras padėti kitiems, rūpinimasis namais ir kruopštumas.

Kadangi pagrindinis tyrimo tikslas yra išsiaiškinti, kaip televizijos serialuose rodomi lyčių vaidmenys veikia auditorijos lyčių savivoką, daugiausiai klausimų anketoje buvo skirta būtent šiam tikslui pasiekti.

Pirmiausiai respondentų buvo klausama, ar jie tapatinasi su per televiziją rodomais serialų herojais. Didžioji dauguma atsakiusiųjų teigia, jog jie niekada nesitapatina su serialų herojais (91 respondentas, kas sudaro 62, 76 % visų dalyvavusiųjų apklausoje). Beveik trečdalis respondentų (47/32,41%) pažymėjo, jog kartais jie tapatinasi su serialų herojais. Tuo tarpu 6 respondentai teigia, jog jie tapatinasi dažnai ir tik 1 iš 145 apklausoje dalyvavusių žmonių teigia, jog jis tapatinasi su serialų veikėjais visada. Susitapatinimas su seriale veikiančias veikėjais gali reikšti naujos savivokos formavimąsi arba jau turimos kitimą, kadangi individas susitapatindamas su kitu perima jo atliekamus vaidmenis, elgesio modelius, mąstymo būdus ir kitus dalykus, o juos perimdamas taip pat keičia ir save

patį. Susitapatinimas su seriale veikiančiais veikėjais gali pasireikšti įvairiose srityse ir įvairiais būdais. Tai gali būti tam tikrų vaidmenų ar elgesio modelių perėmimas arba paprasčiausiai galima mokytis kitų pačių įvairiausių dalykų iš serialų herojų. Respondentų atsakymai į šį klausimą apie tai, kokiose srityse pasireiškia jų susitapatinimas su serialų herojais, pateikiami lentelėje.

5 lentelė: Sritys, kuriose respondentai tapatinasi su serialų herojais

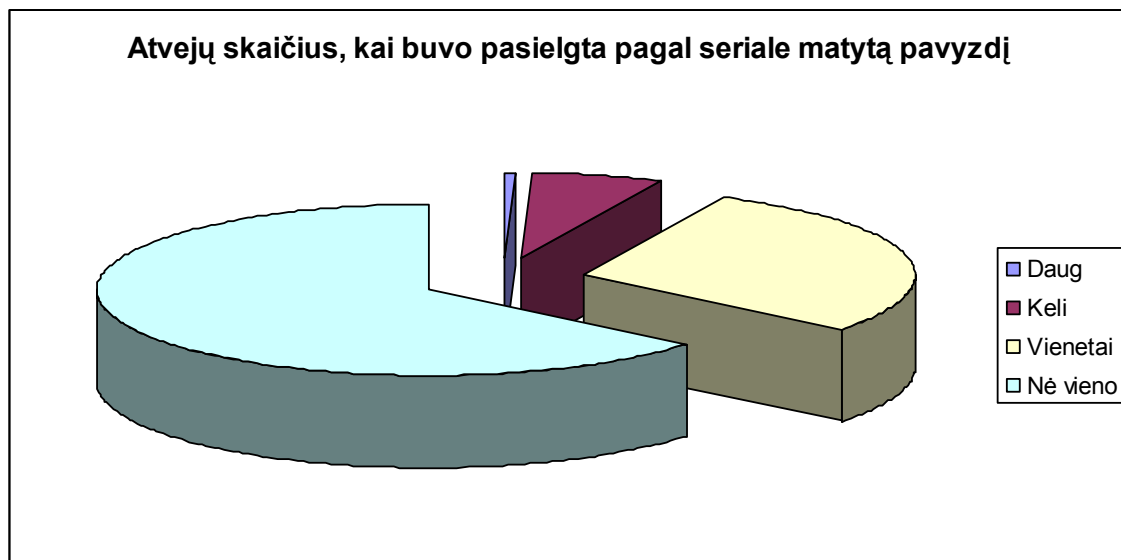
Atsakymo variantas	Pasirinkimų skaičius	Santykis (%)
Tokiu pačiu elgesiu	11	9,57
Jo atliekamų vaidmenų šeimoje perėmimu	3	2,61
Jo būdo bruožų, charakterio savybių perėmimu	21	18,26
Mokymusi iš jo	28	24,35
Problemų sprendimo būdų perėmimu	17	14,78
Gyvenimiškos patirties perėmimu	24	20,87

Greta šių pateiktų atsakymų variantų respondentai išskyrė dar tokias papildomas susitapatinimo sritis ir būdus kaip: mąstymas ar aš daryčiau tą patį (t.y. įsijautimu į herojų kankinačią problemą ir svarstymas kaip aš pasielgiau būdamas jo vietoje); panašumų ieškojimu tarp herojaus ir savęs, bet jokia būdu ne jo kopijavimu; palyginimu su savimi. Respondentų pasirinkti atsakymai rodo, kad dažniausiai yra susitapatinama su serialų herojais mokantis iš jų bei perimant gyvenimišką patirtį. Tokių susitapatinimo sričių išskyrimas taip pat gali būti siejamas su jaunu respondentų amžiumi. Respondentams pateikus klausimą apie tai, kokių veiklų, bruožų ar savybių jie išmoko iš televizijos serialų, daugiausiai pasirinkimų sulaukė šie pateikti variantai: rūpinimasis savo išvaizda (21 pasirinkimas), gudrumas (20 pasirinkimų), ryžtingumas (20 pasirinkimų), tikslo siekimas (20) pasirinkimų). Šių varinatų pasirinkimas gali būti siejamas su respondentų lytimi – dauguma apklausos dalyvių buvo moterys, todėl buvo pasirinktos kai kurios moterims nebūdingos, tačiau egalitarinį požiūrį į lyčių vaidmenis atspindinčios savybės. 93 kartus buvo pasirinktas variantas, kad iš televizijos serialų nebuvo išmokta nieko. Tai, kad respondentai kartais elgiasi kaip jų seriale matyti herojai bei tai, kad jie perima tam tikras jų savybes ir būdo bruožus, rodo, jog nors respondentai ir nepripažįsta savo susitapatinimo su seriale herojais, tačiau dalis iš jų visgi tapatinasi ir keičia savo savivoką. Tam tikrų savybių, būdo bruožų ir vaidmenų perėmimas rodo individo savęs priskyrimą tam tikrai grupei. Mokydamasis individas plečia savo turimų žinių apie save patį ribas ir taip vis daugiau dalykų įvardija kaip būdingų

jam , t.y. naujus išmokus dalykaus pradeda laikyti savais ir taip keičia savo anksčiau kitų veiksmų suformuotą savivoką.

Daugiau nei pusė visų apklaustųjų respondentų mano, kad televizijos serialai nepadeda susivokti, kokius lyčių vaidmenis jis turi atlikti šeimoje ir visuomenėje. Taip galvoja 76 apklaustieji, tuo tarpu 30 respondentų galvoja priešingai ir teigia, jog televizijos serialai padeda žmogui suvokti, kokio elgesio iš jo yra reikalaujama šeimoje ir visuomenėje ir kad tas tikėtinas elgesys neprieštarautų visuomenėje nusistovėjusioms normoms ir tradicijoms. Likusieji 39 respondentai (26, 89 % visų apklaustųjų) apskritai neturi nuomonės šiuo klausimu. Atsakydami į šį klausimą dauguma respondentų parodė, kad, anot jų, lyčių savivokai televizijos serialai neturi jokio poveikio (visai ką kitą rodo anksčiau pateikti duomenys apie tai, kokias savybes bei būdo bruožus respondentai perima iš serialų herojų), tačiau nedidelė dalis respondentų įvardija, jog televizijos serialai yra svarbus jų savivoką formuojantis veiksnys. Analizuojant vyrų ir moterų požiūrį į tai, ar televizijos serialai padeda susivokti kokius lyčių vaidmenis jie turi atlikti šeimoje ir visuomenėje atskirai, pastebima, jog 27, 27% apklausoje dalyvavusių vyrų ir 19,51% moterų mano, jog serialai padeda jiems susivokti kokius lyčių vaidmenis jie turi atlikti. Manančių, jog televizija nepadeda susivokti kokius vaidmenis reikia atlikti, buvo atitinkamai 45,45 % vyrų ir 53, 65 % moterų. Taigi, vyrai mano, jog jiems televizijos serialai yra pakankamai svarbūs susivokiant, kokius vaidmenis jie turi atlikti šeimoje ir visuomenėje, tuo tarpu moterys buvo nusiteikusios truputį skeptiškiau serialų atžvilgiu.

Respondentams pateikus klausimą apie tai, kiek jų gyvenime pasitaikė atvejų, kaip buvo pasielgta pagal seriale matytą epizodą, daugumą iš jų teigė, kad tokių atvejų nebuvo iš viso, tuo tarpu kiti pažymėjo, jog buvo keli arba vienas toks atvejis. Tai taip pat patvirtina, jog televizijos serialai turi įtakos individų lyčių savivokai, tačiau negalima teigti, jog tai yra tas veiksnys, kuris turi poveikį visiems. Tai daugiau pagalbinis veiksnys, kuris papildo kitus, savivoką formuojančius veiksnys. Detalesnis respondentų atsakymų apie atvejus, kai jie elgėsi pagal seriale matytą pavyzdį, pasiskirstymas pateikiamas diagramoje.

Didžioji dalis respondentų (93, iš kurių 18 vyrų ir 75 moterų) teigė, kad tokių atvejų, kai jie elgėsi pagal seriale matytą pavyzdį nepasitaikė iš viso, tuo tarpu 42 (2 vyrai ir 40 moterų) įvardijo, jog tokių atvejų buvo vienetai, o 9 (2 vyrai ir 7 moterų) paminėjo, kad tokių atvejų būta kelių. Tik viena respondentė teigia, jog ji daug kartų pasielgė taip, kaip matė televizijos seriale besielgiančius jo herojus. Taigi didžioji dauguma tiek vyrų, tiek moterų nesielgė nė karto taip, kaip atitinkamoje situacijoje matė besielgiančius televizijos serialų herojus.

Dažniausiai pasitaikantys atvejai, kai respondentai pasielgė pagal seriale matytą epizodą, buvo susiję su bendravimu su aplinkiniais (21 pasirinkimas) bei elgesiu viešumoje (19 pasirinkimų). Nepalyginamai rečiau pasitaikė atvejai, kurie buvo susiję su santykiais su vyrais bei moterimis ar elgesiu su namiškiais ir vaikų auklėjimu. Šiuos pasirinkimus taip pat galėjo įtakoti jaunas tyrime dalyvavusių respondentų amžius.

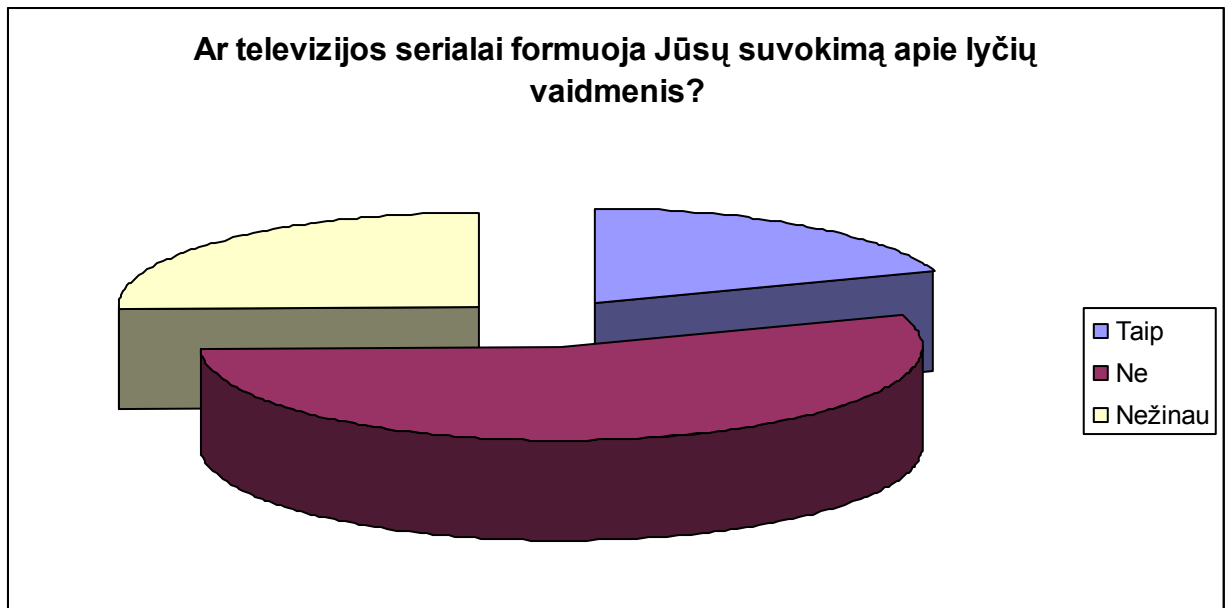
Respondentų taip pat buvo paklausta ar patirtį, elgesio modelius ir kitus dalykus, kuriuos jie išmoko ir priskyrė sau žiūrėdami televizijos serialus, naudojo tik vieną kartą ar pasitaikė ir daugiau tokių atvejų. Dauguma respondentų vienareikšmiškai teigė, jog jie apskritai nieko iš televizijos serialų neišmoko ir jokios patirties iš jų herojų nepasisėmė. Taip mano 94 respondentai. Tuo tarpu kiti mano, kad televizijos serialai visgi kažko išmoko ir padeda įgyti patirties tam tikrose situacijose. Tai vėlgi patvirtina anksčiau išsakytą mintį, jog televizijos serialai veikia kai kurių individų savivoką, tačiau tai nėra ypatingai svarbus visiems poveikį turintis veiksnys. Didžiosios daugumos respondentų savivokos jie niekaip neįtakoja arba bent jau taip teigia patys respondentai. Detalesni respondentų atsakymai į pateiktą klausimą atsispindi lentelėje.

6 lentelė: Televizijos serialų išmoktų dalykų bei įgytos patirties dažnumas

Televizijos seriale išmoktus dalykus bei įgytą patirtį naudoju:	Pasirinkimų skaičius	Santykis (%)
Visada	3	2,06
Dažnai	2	1,37
Kartais	25	17,24
Tai buvo vienkartinis poelgis	21	14,48

Respondentams pateikus tiesioginį klausimą apie tai ar televizijos serialai formuoja jų suvokimą apie lyčių vaidmenis, dauguma respondentų atsakė, jog televizijos serialai neturi įtakos jų suvokimo apie lyčių vaidmenis formavimuisi. Respondentų atsakymai į šį klausimą pateikiami diagramoje (taip – 28, ne – 80, nežinau – 37). Išskiriant respondentų atsakymus pagal jų lytį, 4 vyrai (18,18 % visų apklausoje dalyvavusių vyrų) ir 24 moterys (19,51% visų dalyvavusių moterų), t.y. procentiškai beveik po lygiai, sutinka su teiginiu, jog televizijos serialai formuoja jų suvokimą apie lyčių vaidmenis. Tarp nežinančių apie tai, ar televizijos serialai formuoja jų suvokimą apie lyčių vaidmenis ar neformuoja, išskiami 6 vyrai (27,27% visų respondentų vyrų) ir 31 moteris (25,20 % visų respondentų moterų). Tai vėlgi procentiškai sudaro beveik po lygiai vyrų ir moterų.

7 diagrama: Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ar jų suvokimą apie lyčių vaidmenis formuoja televizijos serialai

Apibendrinant galima teigi, jog, anot daugumos apklausoje dalyvavusių respondentų, televizijos serialai nėra tas veiksnys, kuris formuoja jų suvokimą apie vyrams ir moterims priskiriamus vaidmenis. Dalis iš jų sutinka, kad serialuose yra rodomi dalykai, iš kurių galima pasimokyti, tačiau tai dažniausiai vienkartinis elgesys ir jis nėra perimamas ir pritaikomas dažnesnėse situacijose. Jeigu televizijos serialai

ir neturi poveikio daugumos respondentų suvokimui apie lyčių vaidmenis, tačiau kartais jie turi įtakos auditorijai tam tikrus vaidmenis, savybes ir būdo bruožus priskiriant sau ir taip keičiant savo savivoką.

4.3 Tyrimo išvados

Išnagrinėjus televizijos serialus lyčių vaidmenų atžvilgiu ir atlikus anketinę apklausą apie televizijos serialuose pateikiamų lyčių vaidmenų poveikį auditorijos lyčių savivokai, prieita prie šių pagrindinių išvadų.

Pirma. Nagrinėtų televizijos serialų turinio analizė parodė, jog tradiciniai stereotipiniai lyčių vaidmenys atsispindi kiekviename iš jų, tiesa, nevienodu lygiu. Serialuose vaidinantys vyrai ir moterys pateikiami auditorijai kaip turintys daugelį tradiciškai kiekvienai lyčiai priskiriamų savybių ir būdo bruožų bei atliekantys tradicinius lyčių vaidmenis.

Antra. Labiausiai patriarchalinį požiūrį į lyčių vaidmenis atspindi „Nusivylusios namų šeimininkės“. Šiame seriale ypatingai akivaizdžiai moteriai priskiriama namų sfera (jos rūpinasi vaikų priežiūra bei auklėjimu ir užsiima kitais buities darbais), kai tuo tarpu vyrai daugiau orientuoti į viešąją sferą (jie siekia karjeros aukštumų, uždirba pinigus šeimos išlaikymui ir rūpinasi savo šeimos saugumu). Kiti du nagrinėti serialai („Moterys meluoja geriau“, „Bjaurusis ančiukas“) atspindi labiau egalitarinį požiūrį į lyčių vaidmenis. Šiuose serialuose nėra herojų, kurie atliktų visus stereotipinius vyrams ir moterims priskiriamus lyčių vaidmenis. Kalbant apie būdo bruožus ir charakterio savybes, tai pat dauguma veikėjų turi abiem lytim tradiciškai priskiriamų bruožų ir savybių. Šiuose serialuose daugelis veikėjų turi maždaug po lygiai jų ir priešingai lyčiai priskiriamų savybių bei lyčių vaidmenų, t.y. čia galima pamatyti užguitą ir vyro kontroliuojamą motiną, kuri rūpinasi savo vaiku, o taip pat karjeros siekiančią ir pakankamai ryžtingai įvairius sprendimus priimančią moterį.

Trečia. Atliekant anketinę apklausą, paaiškėjo, jog televizijos serialai nėra tas veiksnys, kuris turi poveikį visai juos žiūrinčiai auditorijai. Dalis respondentų pripažįsta, jog jie stebi televizijos serialus ir perima tam tikrus serialuose veikiančių veikėjų savybes, būdo bruožus ar mokosi kai kurių jų atliekamų lyčių vaidmenų. Tie auditorijos nariai, kurie perima dalį savybių ar būdo bruožų iš serialų veikėjų, plečia savo jau kitų veiksmų suformuotą savivoką ir tuos perimamus dalykus priskiria sau bei įvardija kaip „man būdinga savybė ar būdo bruožas“. Tačiau tas perėmimas yra pakankamai retas reiškinys, todėl galima daryti prielaidą, jog televizijos serialai veikia auditorijos lyčių savivoką, tačiau tai nėra globalus visą auditoriją apimantis veiksnys. Tai daugiau pagalbinis, šalia kitų savivoką formuojančių veiksmų esantis veiksnys, kuris turi poveikį tik nedideliai auditorijos daliai. Daliai auditorijos yra būdingas ir susitapatinimas su serialų herojais. Tačiau tie susitapatinimo atvejai taip pat

dažniausiai yra pavieniai ir susiję su vienkartinio elgesio modelio perėmimu. Nors susitapatinimas su televizijos serialų herojaus yra tik vienkartinis reiškinys, tačiau jis taip pat reiškia jau susiformavusios savivokos kitimą nors ir trumpam laikui.

Tai, kad televizijos serialai turi poveikį tik nedidelės auditorijos dalies lyčių savivokai galima aiškinti tuo, jog daugumoje atvejų televizijos serialuose yra pateikiami pakankamai stereotipiniai vyrai ir moterys, kurie atlieka tradiciškai jų lyčiai priskiriamus vaidmenis bei pasižymi atitinkamomis savybėmis ir būdo bruožais. Taigi, didžioji dalis auditorijos su serialuose pateikiamais lyčių vaidmenimis yra susidūrusi jau ir anksčiau, veikiant kitiems savivoką formuojantiems veiksniams, todėl jie jau turi susiformavusią savivoką lyčių vaidmenų atžvilgiu, ir tik tada, kai televizijos seriale yra pateikiamas kažkoks netipiškas vyras ar moteris, kurie neatlieka stereotipinių jų lyčiai priskiriamų vaidmenų arba nepasižymi tradicinėmis savybėmis ir būdo bruožais, televizijos serialas gali turėti poveikį auditorijos lyčių savivokai. Kitais atvejais televizijos seriale auditorija mato tai, kas apie lyčių vaidmenis jai jau buvo žinoma anksčiau ir išmokta socializacijos proceso metu veikiant kitiems veiksniams.

Ketvirta. Beveik po lygiai apklausoje dalyvavusių vyrų ir moterų patvirtino, jog televizijos serialai formuoja jų suvokimą apie lyčių vaidmenis, todėl galima teigti, jog televizijos serialai keičia tiek vyrų, tiek ir moterų savivoką lyčių vaidmenų atžvilgiu ir negalima išskirti nė vienos lyties, kurią televizijos serialai veiktų daugiau nei kitą.

Penkta. Išsikelta tyrimo hipotezė pasitvirtino tik iš dalies. Atliktas tyrimas patvirtino, jog televizijos serialai turi poveikį dalies auditorijos lyčių savivokai. Nepasitvirtino antroji hipotezės dalis, kad moterys televizijos serialų yra veikiamos labiau. Iš tiesų abiejų lyčių savivoką televizijos serialai veikia daugmaž vienodai.

IŠVADOS

Savivoka – tai individo savęs suvokimas ir identifikavimas, kuris yra išreiškiamas atsakant į klausimą „kas aš esu“ ir tai apima visas žinias, kurias individas turi apie save patį, t.y. savęs pažinimas ir suvokimas koks aš esu. Atsakymas į šį klausimą formuojasi visą gyvenimą ir neabejotinai gali kisti. Tik pradėjęs mąstyti vaikas ima suvokti, koks jis yra, kas jam būdinga, kuo jis panašus ar skirtingas lyginant su kitais bendraamžiais ar vyresniais bendruomenės, kurioje jis gyvena, nariais.

Neabejotinai vienas iš pirmųjų individo žinojimų apie save yra susijęs su jo biologine lytimi. Kiekvienas iš mūsų gali pasakyti, jog jis yra vyras arba moteris. Tačiau taip yra įvardijama tik biologinė žmogaus lytis, kuri remiasi fiziologiniais požymiais. Žymiai sunkiau yra apibrėžti savo socialinę lytį, kuri yra išmokstama ir gali kisti. Biologinė ir socialinė lytis dažniausiai sutampa, tačiau gali ir prieštarauti viena kitai, t.y. individas pagal savo biologinę lytį yra vyras, tačiau pagal socialinę – moteris, arba atvirkščiai.

Socialinės lyties yra mokomasi socializacijos proceso metu, veikiant įvairiems veiksniams (šeima, mokymo institucijos, bendraamžiai, žiniasklaida, bendruomenė ir kt.). Veikiant jiems individas susikuria vaizdinį, kaip turi elgtis žmogus, kuris nori būti vyrišku ar moterišku. Socializacijos metu individas identifikuoja su moterimi ar vyru. Nuo to, kokioje aplinkoje individas auga bei su kokiais žmonėmis jis bendrauja, priklauso ir jo nuostatų bei vertybių sistemos susikūrimas, atitinkamo elgesio modelių išmokimas. Mokantis nuostatų, perimant vertybes bei elgesio modelius individas plečia savo jau anksčiau sukauptas žinias, kurios keičia ir suvokimą apie save, t.y. mokydamasis naujų dalykų individas pažįsta save iš naujo ir taip keičia savo savivoką priskirdamas naujai išmokus elgesio modelius, perimtas vertybes bei nuostatas kaip būdingus sau.

Socializacijos metu yra mokomasi ir lyčių vaidmenų, kurie apibrėžiami kaip visuomenės lūkesčiai, kaip, atsižvelgiant į socialines – ekonomines sąlygas ir kultūrinės tradicijas, turi elgtis, mąstyti, kokia veikla užsiimti vyrai ir moterys, t.y. lyčių vaidmenys nurodo į tikėtiną, laukiamą darbo pasidalijimą tarp lyčių ir su lytimi susijusias taisykles. Dažniausiai moteriai yra priskiriamas motinos vaidmuo. Greta kurio priskiamos ir taip vadinamos moteriškos savybės, tokios kaip paklusnumas, mandagumas, atsidavimas, draugiškumas, noras padėti, nesavarankiškumas bei kitos. Moteris ne tik prisiima motinos kaip vaikų auklėtojos vaidmenį, bet neretai ji viena tvarkosi ir su visais namų ruošos darbais. Apie moterį, kuri siekia karjeros aukštumų, praktiškai net nekalbama, nes ji visada susiduria su šeimos ir darbo derinimo problema, kuri išsprendžia ne karjeros naudai. Tuo tarpu vyrai tradiciškai

pristatomi kaip šeimos maitintojai bei saugotojai, kurie uždirba pinigus, o visa kita veikla, kuri susijusi su namų ūkiu, tradiciškai yra priskiriama moteriai. Vyras visada siekia karjeros aukštumų, nes šiam tikslui pasiekti jam nėra jokių kliūčių, tokių kaip motinos vaidmens atlikimas. Vyras dažniausiai vaizduojamas kaip stiprus, drąsus, ryžtingas, protingas, jam nepriimtinas emocionalumas, jautrumas. Vyras visada pateikiamas kaip lyderis. Tokios savybės ir vaidmenys tradiciškai priskiriami vyrams ir moterims visuomenėse, kurioje vyrauja patriarchalinis požiūris į lyčių vaidmenis. Egalitarinio požiūrio į lyčių vaidmenis šalininkai pasisako už abiejų lyčių lygybę ir prieš bet kokius stereotipinius vyrų ir moterų vaidmenis.

Televizijos serialai yra vienas iš populiariausių televizijos žarnų, kuriuose dažniausiai veikia tarpusavyje bendraudami ir sąveikaudami vyrai bei moterys. Televizijos serialai yra tarsi kasdienio žmonių gyvenimo atspindys. Neretai jų herojai sprendžia tas pačias problemas kaip ir kiekvienas iš mūsų, todėl televizijos serialai, būdami vienu iš televizijos žarnų, tai pat yra ir socializacijos veiksniai, kurie prisideda prie individo žinojimo apie save plėtimo.

Televizijos serialų turinio analizė parodė, jog serialuose daugeliu atvejų vyrai ir moterys yra vaizduojami turintys abiems lytims tradiciškai priskiriamų savybių bei bruožų. Vyro ar moters, kuris atliktų vien tik tradiciškai jo lyčiai priskiriamus vaidmenis, serialų analizės metu užfiksuota nebuvo. Kiekvienas iš serialų herojų turėjo bent vieną ar daugiau jo lyčiai tradiciškai nepriskiriamą savybę ar bruožą arba atliko priešingai lyčiai nei jis yra tradiciškai priskiriamą vaidmenį. Lyginant serialus tarpusavyje galima pastebėti, jog vienuose serialuose vyrauja tradiciškesni vyrai ir moterys nei kituose, tačiau visiškai visas stereotipines jo lyčiai savybės ar būdo bruožus turinčio veikėjo, kuris atliktų ir visus jo lyčiai priskiriamus vaidmenis, neužfiksuota nė viename iš analizuotų serialų.

Analizuojant televizijos serialų poveikį auditorijos lyčių savivokai pastebėta, kad tik nedidelės auditorijos dalies savivokai televizijos serialai poveikį turi, tačiau tai nėra visą auditoriją apimantis ir visos auditorijos savivoką formuojantis veiksnys. Dalis auditorijos perima serialuose matytus problemų sprendimo būdus, kitus elgesio modelius, savybės bei būdo bruožus, kuriais pasižymi veikėjai, tačiau tai daugeliu atvejų yra tik vienkartinis susitapatinimas su jais. Perimdama visa tai iš serialų veikėjų dalis auditorijos plečia savo kitų socializacijos veiksnių suformuotą vaizdinį, kaip turi atrodyti ir elgtis vyras bei moteris. Individo perimtos ir priskirtos sau kaip būdingos jam savybės, būdo bruožai ar elgesio modeliai leidžia individui iš naujo save suvokti kaip vyrą ar moterį ir atitinkamai keisti savo savivoką.

Pastebėta, jog negalima išskirti vienos kurios nors lyties, kurios savivoką televizijos serialai veiktų labiau nei kitos. Nepaisant to, kad televizijos serialai yra įvardijamas kaip daugiau moterims

skirtas televizijos žurnas, tiek moterys tiek ir vyrai beveik vienodai sutinka su teiginiu, jog televizijos serialai formuoja jų suvokimą apie tai, kokius lyčių vaidmenis jie turėtų atlikti šeimoje ir visuomenėje.

LITERATŪROS SARAŠAS

1. Acosta – Alzuru Carolina, Beauty queens, machistas and street children: The production and reception of socio – cultural issues in telenovelas. In *International Journal of Cultural Studies* [interaktyvus] 2010 Nr. 13, 185 – 203 p., [žiūrėta 2011 balandžio 11d.], Prieiga per internetą: <<http://ics.sagepub.com/content/13/2/185>>;
2. Albertson Bethany and Lawrance Adria, The Long – Term Effects of Educational Television on Public Knowledge and Attitudes. In *American Politics Research*, Volume 37, Number 2, March 2009 [interaktyvus], 275 – 300 p., [žiūrėta 2010 sausio 2d], Prieiga per internetą <<http://apr.sagepub.com/content/37/2/275>>;
3. Berns Roberta M. , Vaiko socializacija: šeima, mokykla, visuomenė. Iš anglų kalbos vertė Jovilė Kuzmickaitė. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2009, 590 p. ISBN 978-9986-850-64-9
4. Bielby Denise D., Harrington C. Lee, Opening America?: The Telenovela- ization of U.S. Soap Operas. In *Television New Media* [interaktyvus] 2005 6, 383 – 399 p. [žiūrėta 2011 balandžio 11d]. Prieiga per internetą: <<http://tvn.sagepub.com/content/6/4/383>>;
5. Blood Robert O. , Wolfe Donald M. , Husbands & Wives. The Dynamics of Married Living, New York: The Free Press 1965, 293 p.;
6. Česnavičius A., Televizija kintančiame žiniasklaidos pasaulyje. In *Filosofija. Sociologija* [interaktyvus] 2009 T. 20, Nr. 2, 122 – 129 p. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla.[žiūrėta 2011 balandžio 11 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2009/2/122-129.pdf>>;
7. Daukantienė N., Darbo rinkos pokyčiai Lietuvoje: moterų ir vyrų padėties aspektai. In *Filosofija. Sociologija* [interaktyvus], 2006, Nr. 4, 46 – 54 p., [žiūrėta 2011 balandžio 11 d]. Prieiga per internetą: <http://www.ebiblioteka.lt/resursai/LMA/Filosofija/Fil64/Fil64_08.pdf>;
8. Deutsch Francine M., Undoing Gender. In *Gender & Society* [interaktyvus] 2007 21, 106 – 127 p.[žiūrėta 2011 balandžio 11]. Prieiga per internetą: <<http://gas.sagepub.com/content/21/1/106>>;
9. Erikson Erik Homburger, Vaikystė ir visuomenė. Iš anglų kalbos vertė Lina Jurėnienė. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2004, 523 p. ISBN 9955-619-27-9;
10. Erkal Sibel, Copur Zeynep, Dogani Nuri , Safak Sukran, Examining the Relationship Between Parent’s Gender Roles and Responsibilities Towards Their Children (A Turkish Example). In *Socialbehavior and Personality* [interaktyvus] 2007. 35 (9), 1221 – 1234 p. [žiūrėta 2011 balandžio 11d.]. Prieiga per internetą:

<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&hid=12&sid=f597e504-49c2-41d6-9773-47ac707b82e2%40sessionmgr12>>;

11. Fiske John. , Įvadas į komunikacijos studijas. Iš anglų kalbos vertė Vilija Gudonienė, Elena Macevičiūtė. Vilnius: Baltos lankos, 1998, 239 p. ISBN 9986-861-60-8;
12. Giddens Anthony, Sociologija. Iš anglų kalbos vertė Jūratė Markevičienė, Donatas Masilionis, Algimantas Valantiejus. Kaunas: Poligrafija ir informatika. 2005, 683 p. ISBN 9986 – 850 – 54 – 1;
13. Giddens Anthony, Modernybė ir asmens tapatumas. Iš anglų kalbos vertė Vytautas Radžvilas. Vilnius: Pradai, 2000, 315 p. ISBN 9986 – 943 – 60 – 4;
14. Holter Gullvåg Holter. , Ar vyrai sugebės? Vyrai ir lyčių lygybė: Šiaurės šalių patirtis. Iš anglų kalbos vertė Jūratė Juškienė. Vilnius:Apostrofa. 2005, 231 p. ISBN 9955 – 605 – 16 – 2;
15. Ickes W. , Traditional Gender Roles: Do They Make, and Then Break, our Relationships?In *Journal of Social Issues* [interaktyvus]. Vol. 49, No. 3, 1993, 71 – 85 p. [žiūrėta 2011 balandžio 11d.] Prieiga per internetą:
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=12&hid=12&sid=f597e504-49c2-41d6-9773-47ac707b82e2%40sessionmgr12>>;
16. Ivanauskienė Felicija, Šidlauskienė Virginija, Lytis.Ugdymas.Socialinė aplinka, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2008, 119 p. ISBN 9986-38-601-2;
17. Jankauskaitė Margarita , Galios žaidimai masinės kultūros vaizdiniuose. Lytis, medijos, masinė kultūra [sudarytojos Audronė Žukauskaitė, Virginija Aleksejūnaitė) Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla:Lygių galimybių plėtros centras. 2005, 268 p. ISBN 9955 – 977 – 51 – 5;
18. Jovaiša Leonas , Enciklopedinis edukologijos žodynas, Vilnius: Gimtasis žodis. 2007, 335 p. ISBN 9955-512-92-X;
19. Kanopienė Vida, Lyčių lygios galimybės. Žmogaus socialinė raida: vadovėlis aukštosioms mokyklosms [vyriausioji redaktorė Jolanta Rimkutė], Vilnius: Homo liber 2001, 224 p.. ISBN 9955 – 449 – 27 – 6;
20. Kraniauskienė Sigita , Lyties tapatybės raiška XX a. lietuvių autobiografijose. In *Tiltai*. [interaktyvus] 2005, 2, 73 – 81 p.[žiūrėta 2011 balandžio 4 d.] Prieiga per internetą:
<http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:yy1j2ewfTKUJ:vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2005~ISSN_1392-3137.N_2_31.PG_73-82/DS.002.0.01.ARTIC+20.+Kraniauskien%C4%97+S.,+Lyties+tapatyb%C4%97s+rai%C5%A1ka+XX+a.+lietuvi%C5%B3+autobiografijose&hl=lt&gl=lt&pid=bl&srcid=ADGEESjVYgiEYQoDwYZJSW995JvBqIbrAJGsFYSk0oO1HE57EFCJwRJZTq22pAST2r-

- p4VYLEfwyn9ZO2ckvn-vXXvKTPZ6MhFC8BWx-xScDxWYA6-AKI_ IrrhjGWDVEavG62eGeu3PP&sig=AHIEtbQEJ2U-cCMIXce8MgV6TLFiMFS9dg>;
21. Kvieskienė Giedrė, Pozityvioji socializacija, Vilnius:Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla. 2005, 186 p. ISBN 9955 – 200 – 21- 9;
 22. Kvieskienė Giedrė, Socializacija ir vaiko gerovė, Vilnius:Vilniaus pedagoginis universitetas. 2003, 249 p. ISBN 9955 – 568 – 04 – 6;
 23. Lamme Hansen Barbara , Suaugusiojo raida. Iš anglų kalbos vertė Audronė Nemanienė. Kaunas: Poligrafija ir informatika. 2003, 575 p. ISBN 9986 - 850 – 40 – 1;
 24. Legkauskas V., Tapatumas ir savimonė: jungtis tarp psichologijos ir sociologijos. In *Sociologija. Mintis ir veiksmai* [interaktyvus], 2000, Nr. 3-4, 62 – 71 p. [žiūrėta 2011 balandžio 11 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.e-library.lt/resursai/Mokslai/VU/Sociologija/Sociologija_2000_3-4.pdf; >
 25. Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės. Sudarytojos Vlada Stankūnienė, Aušra Maslauskienė. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2009, 559 p. ISBN 978 – 9955 – 531 – 28 – 9;
 26. Liukinevičienė Laima, Gudzinevičiūtė Ona Laima, Lytiškumo ugdymo aspektai mokyklinių vadovėlių iliustracijose. In *Feminizmas, visuomenė, kultūra* 2000. Vyriausioji redaktorė Aušrinė Marija Pavilionienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 2000, 281 p. ISBN:ISSN 1648 – 1585;
 27. Lopata Znaniecka Helena, Gender and Social Roles. In *Handbook of the Sociology of Gender* [interaktyvus] 1999, 229 – 246p. [žiūrėta 2011 balandžio 4d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&hid=8&sid=da1e3d93-729f-4bd0-a23f-0de2c5a7e3c8%40sessionmgr14>>;
 28. Lopez – Pumajero Tomas, Telenovelas and the Israeli Television Market. In *Television New Media* [interaktyvus] 2007 8, 197 – 212 p. [žiūrėta 2011 balandžio 11d]. Prieiga per internetą: <<http://tvn.sagepub.com/content/8/3/197>>;
 29. McQuail Denis , Mass Communication Theory: An Introduction (3rd Edition). London: Sage publication, 1994, 416 p. ISBN 0803 – 977 – 85 – 9;
 30. Matkevičienė Renata , Lyčių stereotipų formavimas žiniasklaidoje: televizijos formuojamų stereotipų analizė. In *Socialinių lyčių stereotipų formavimas žiniasklaidoje* [interaktyvus], Elena Macevičiūtė, Marija Stonkienė, Renata Matkevičienė 96 p. [žiūrėta 2011 03 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://politika.osf.lt/kiti/dokumentai/SocialiniuLyciuStereotipai.pdf>>;

31. Myers David G., *Psichologija*. Iš anglų kalbos vertė Aušra Jokūbaitytė. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2000, 1079 p. ISBN 9986 – 850 – 29 – 0;
32. Obelenienė Birutė, Narbekovas Andrius, Moteriškos tapatybės ir lyčių santykių modelio paieškos šiuolaikinėje visuomenėje. In *Soter: Religijos mokslo žurnalas* [interaktyvus]. Nr. 21 (49), 2007, 43 – 63 p. [žiūrėta 2011 kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vdu.lt/Leidiniai/SOTER/soter_21.pdf>;
33. Pearson Judy Cornelia, Turner Lynn H. , Todd-Mancillas William , *Gender and communication*. Wm. C. Brown Publishers, 1991, 301 p. ISBN 0 – 697 – 03021 – 0;
34. Pearson Rosalinda C., Fact or Fiction?: Narrative and Reality in the Mexican Telenovela. In *Television New Media* [interaktyvus] 2005 6, 400 – 406 p. [žiūrėta 2011 balandžio 11d.]. Prieiga per internetą: <<http://tvn.sagepub.com/content/6/4/400>>;
35. Pečiulis Žygintas, Žodžio dramaturgija televizijoje ir demokratijos procesas. In *Politologija* [interaktyvus] 2004, T. 4(36), 59 – 77 p. [žiūrėta 2010 sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cceol.com/asp/getdocument.aspx?logid=5&id=f7f87800661b4cd9a5782c72fe6d9c1d>>;
36. Pitt Richard. N., Borland Elizabeth, Bachelorhood and Men's Attitudes about Gender Roles. In *Journal of Men's Studies* [interaktyvus], Spring 2008, Vol. 16 Issue 2, 140 – 158 p. [žiūrėta 2010 sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&hid=12&sid=f597e504-49c2-41d6-9773-47ac707b82e2%40sessionmgr12>>;
37. Purvaneckas Andrius , Purvaneckienė Giedrė , *Moteris Lietuvos visuomenėje. Palyginamoji tyrimų analizė*, Vilnius: Danielius, 2001, 146 p. ISBN 9955 – 476 – 05 – 2;
38. Reingardė Jolanta, Hegemoninis arba norminis vyriškumas. In *Lytiškumas: socialiniai, kultūriniai ir sveikatos aspektai*. Sudarė Aušrinė Marija Pavilionienė, Esmeralda Kuliešytė, Vilnius: Senoja, 2009, 71 – 75 p. (158 p.). ISBN 978 – 9986 – 959 – 41 – 0;
39. Rivadeneyra Rocio , Ward L. Monique, From Ally McBeal to Sábado Gigante : Contributions of Television Viewing to the Gender Role Attitudes of Latino Adolescents. In *Journal of Adolescent Research* [interaktyvus] 2005 20, 453 – 475 p. [žiūrėta 2011 balandžio 11d.]. Prieiga per internetą: <<http://jar.sagepub.com/content/20/4/453>>;
40. Rudman Laurie A. , Glick Peter , *The Social Psychology of Gender: How Power and Intimacy Shape Gender Relations*, New York; London: The Guilford Press, 2008, 386 p. ISBN 978 – 1593 – 858 – 25 – 4.

41. Scott Jacqueline , Family and Gender Roles:How Attitudes Are Changing. In *GeNet Working Paper* [interaktyvus] No.21, 2006, 18 p. [žiūrėta 2011 balandžio 11d]. Prieiga per internetą: <<http://www.genet.ac.uk/workpapers/GeNet2006p21.pdf>>;
42. Slade Christina, Beckenham Annabel, Introduction: Telenovelas & Soap Operas: Negotiating Reality. In *Television New Media* [interaktyvus] 2005 6, 337 – 341 p. [žiūrėta 2011 balandžio 11d]. Prieiga per internetą: <<http://tvn.sagepub.com/content/6/4/337>>;
43. Smith Stacy L., Granados Amy D , Content Patterns and Effects Surrounding Sex – Role Stereotyping on Television and Film, 342 – 361 p. In *Media Effects: Advances in Theory and Research*, ed. by Jennings Bryant, Mary Beth Oliver, 3rd edition, New York, 2009. ISBN 0 – 203 – 87711 – X;
44. Stonkienė Marija, Vyraujantys socialiniai lyčių stereotipai ir šeimos modeliai Lietuvos periodiniuose leidiniuose, skirtuose paaugliams. In *Socialinių lyčių stereotipų formavimas žiniasklaidoje* [interaktyvus]. Elena Macevičiūtė, Marija Stonkienė, Renata Matkevičienė 96 p. [žiūrėta 2011 03 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://politika.osf.lt/kiti/dokumentai/SocialiniuLyciuStereotipai.pdf>>;
45. Stundžė Lijana , Lytis ir organizacija: komunikacinis aspektas. In *Informacijos mokslai* [interaktyvus]. 2009, Nr. 49, 99 – 117 p. [žiūrėta 2011 balandžio 11d]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Informacijos_mokslai/49/99-117.pdf>;
46. Teig Stacey ,Susskind Joshua E. , Truck Driver or Nurse? The Impact of Gender Roles and Occupational Status on Children’s Occupational Preferences. In *Sex Roles* [interaktyvus]. 2008, Volume 58, Numbers 11-12, 848 – 863 p.[žiūrėta 2011 kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.springerlink.com/content/302628586568p2hl/fulltext.pdf>>;
47. Tereškinas Artūras, Šeimos bei partnerystės formos ir šeimos politika Lietuvos žiniasklaidoje. In *Esė apie skirtingus kūnus: kultūra, lytis, seksualumas*, Artūras Tereškinas. Vilnius: Apostrofa, 2007, 287 p. ISBN 978 – 9955 – 605 – 35 – 5;
48. Tereškinas Artūras , „Vyriška“ tekevizija:žanrai, galios, pornografizmai. In *Lytys, medijos, masinė kultūra*. Sudarytojos Audronė Žukauskaitė, Virginija Aleksejūnaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla: Lygių galimybių plėtros centras. 2005, 268 p. ISBN 9955 – 977 – 51 – 5;
49. Trimakas Kęstutis A., Asmenybės raida gyvenime, Kaunas: Marijonų talkininkų centro leidykla, 2002, 325 p. ISBN 9986 – 556 – 61 – 9;
50. Vaičiulienė Aldona, Asmenybės tapatumo įvertinimas, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2001, 18 p.;

51. Visuotinė lietuvių enciklopedija, T. VII, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas 2005, 728 p. ISBN 5420 – 015 – 61 – 7.

Internetiniai šaltiniai:

1. Metinė žiniasklaidos tyrimų apžvalga 2010, Prieiga per internetą:
<<http://www.tns.lt/data/files/Metin%C4%97%20%C5%BEiniasklaidos%20tyrim%C5%B3%20ap%C5%BEvalga%202010.pps>>;
2. TV auditorijos tyrimų rezultatai 2011 m. kovas, Prieiga per internetą:
<<http://www.tns.lt/lt/ziniasklaidos-tyrimai-tv-auditorijos-tyrimas-duomenys-tv-auditorijos-tyrimo-rezultatai-2011-m-kovas>>;

TELEVISION SERIALS IMPACT ON GENDER SELF – PERCEPTION (SUMMARY)

Giedrė Jokužytė

Gender roles are the most important roles in life of every human. They are learned in the socialization process under the influence of various factors which determine perception of what is masculine and what is feminine. In this way each individual forms his own self-perception, which is changing according boundaries of the knowledge. Self-perception can be alternated by a number of factors, including the television.

Objective of this thesis - to analyze the impact of gender roles portrayed in television serials on gender perception of the audience. In order to achieve the stated objective, the following main tasks were set: to define the concept of human self-perception; to analyze the factors which influence gender roles; investigate television serials and their impact on the intended audience; explore gender role models portrayed in television serials and analyze their impact on gender perception of the audience. The literature used can be divided in the following categories: literature analyzing the process of socialization and formation of identity of the individual; research publications and literature analyzing the occurrence and further spread of television serials and the reasons for their popularity.

The analysis of literature, content analysis of the television series and the survey led to these conclusions. First: self-perception is self understanding of the humans and knowledge about themselves. Self-perception may alternate depending on the new knowledge which an individual will gain and whether the new information he identifies as inherent to himself. Second: individuals see men and women less stereotypical in the television serials than in the socialization process influenced by various factors. Heroes of the television serials are not portrayed in such a way that reflects the traditionally assigned gender roles and characteristics. It is noted that most of their properties and features are portrayed as traditional gender-specific roles, traits and characteristics, but sometimes heroes have opposite sex specific traits and characteristics. Third: television serials do have impact on part of the audience gender perception. Some members of the audience identify themselves with the heroes and intercept seen behaviors, problem-solving methods and characteristics. However it does not have particularly important impact on the complete audience. It's more an auxiliary factor influencing just a part of the audience. Fourth: television serials is the same important factor influencing gender role perception for both genders.

PRIEDAI

1. Priedas Nr. 1: anketa

Esu Vilniaus Universiteto Komunikacijos fakulteto magistro studijų programos II kurso studentė. Rašau baigiamąjį magistro darbą, kuriame nagrinėju televizijos serialų poveikį lyčių savivokai. Prašau Jūsų užpildyti šią anketa, kurios pagrindinis tikslas yra išsiaiškinti kaip televizijos serialuose pateikiami lyčių vaidmenys veikia auditorijos lyčių savivoką. Lyčių savivoka šiame kontekste traktuojama kaip žmogaus suvokimas, kokį lyties vaidmenį (lyčių vaidmenys – tai visuomenės lūkesčiai, kaip, atsižvelgiant į socialines – ekonomines sąlygas ir kultūrinės tradicijas, turi elgtis, mąstyti, kokia veikla užsiimti vyrai ir moterys) jis atlieka bei kurios lyties savybės ir charakterio bruožai jam yra būdingi.

Atsakydami į klausimus pažymėkite vieną (jei nenurodyta kitaip) Jums labiausiai tinkantį atsakymo variantą arba įrašykite savo atsakymo variantą į tam skirtą vietą. Apklausa yra anoniminė ir konfidenciali. Gauti rezultatai bus panaudoti tik mokslo tikslams.

Dėkoju už atsakymus.

1. Kiek laiko per dieną skirate televizijos žiūrėjimui?:

- a) iki valandos;
- b) nuo valandos iki trijų;
- c) nuo trijų iki penkių valandų;
- d) daugiau nei penkias valandas;

2. Ką labiausiai mėgstate žiūrėti per televiziją? (pasirinkite visus Jums tinkamus atsakymus):

- a) naujienų laidas;
- b) publicistines laidas;
- c) humoristines laidas;
- d) sporto transliacijas;
- e) kriminalines laidas;
- f) filmus;
- g) serialus;

- h) koncertus;
- i) kita (įrašykite);

3. Pažymėkite vaidmenis/veiklas, kurie Jūsų manymu yra priskiriami vyrams ir moterims šeimoje (jeigu Jūsų manymu vaidmuo/veikla tinka abiem lytim, žymėkite tą, kuriai tinka labiau):

Vaidmuo/veikla	Priskiriu moterims	Priskiriu vyrams
Šeimos išlaikymas		
Maisto ruošimas		
Rūpinimasis vaikais		
Šeimos globėjas/-a		
Šeimos biudžeto tvarkymas		
Sprendimų šeimoje priėmimas		
Buities darbų atlikimas (skalbimas, indų plovimas ir pan.)		
Maisto produktų pirkimas		
Namų tvarkymas		
Vaikų auklėjimas		

4. Kas formuoja Jūsų suvokimą apie moters ir vyro vaidmenis šeimoje (pasirinkite visus Jums tinkamus atsakymus)?

- a) tėvai;
- b) bendraamžiai;
- c) draugai;
- d) televizija;
- e) spauda;
- f) knygos;
- g) mokykla;
- h) universitetas;
- i) matytas pavyzdys;
- j) kita (įrašykite);

- 5. Priskirkite vaidmenis/būdo bruožas/savybes, kurie Jums yra būdingi (pažymėkite visus Jums tinkamus atsakymus):**

Vaidmuo/būdo bruožas/savybė	Man būdinga
Įvairių buitės darbų atlikimas	
Vaikų auklėjimas	
Šeimos išlaikymas	
Sprendimų priėmimas	
Emocionalumas	
Racionalumas	
Rūpestingumas	
Prisitaikymas prie kitų	
Savarankiškumas	
Maisto ruošimas	
Karjeros siekimas	
Jautrumas	
Rūpinimasis namais	
Namų biudžeto tvarkymas	

- 6. Ar turite mėgstamą serialą?**

- a) taip;
- b) ne;
- c) mėgstamo neturiu, bet žiūriu atsitiktines įvairių serialų serijas;

- 7. Ar tapatinatės su serialų herojais?**

- a) taip, visada;
- b) taip, dažnai;
- c) taip, kartais;
- d) ne, niekada (jei pasirinkote šį atsakymą, kitą klausimą praleiskite);

- 8. Susitapatinimas su serialo herojumi pasireiškia (pasirinkite visus Jums tinkamus atsakymus):**

- a) Tokiu pačiu elgesiu;

- b) Jo atliekamų vaidmenų šeimoje perėmimu;
- c) Jo būdo bruožų, charakterio savybių perėmimu;
- d) Mokymusi iš jo;
- e) Problemų sprendimo būdų perėmimas;
- f) Gyvenimiškos patirties perėmimu;
- g) Kita (įrašykite);

9. Pažymėkite, kurie Jūsų manymu televizijos serialuose rodomi lyčių vaidmenys, veiklos, būdo ar charakterio savybės labiau būdingi vyrams, o kurie moterims:

Vaidmuo/savybės/bruožas	Būdinga vyrams	Būdinga moterims
Veiklumas		
Vadovavimas		
Naivumas		
Rūpinimasis savo išvaizda		
Rūpinimasis namais		
Vaikų auklėjimas		
Racionalumas		
Savarankiškumas		
Užguitumas		
Noras padėti kitiems		
Gudrumas		
Grubumas		
Šeimos išlaikytojas		
Jautrumas		
Emocionalumas		
Drąsa		
Ryžtingumas		
Karjeros siekimas		
Tikslo siekimas		
Krupštumas		
Namų biudžeto tvarkymas		
Maisto ruošimas		
Globėjiškumas		
Drovumas		

10. Kurie iš šių lyčių vaidmenų, veiklų, būdo ar charakterio savybių yra būdingi Jums? (pažymėkite visus Jums tinkamus variantus):

Vaidmuo/savybė/bruožas	Man būdinga:
Veiklumas	
Vadovavimas	
Naivumas	
Rūpinimasis savo išvaizda	

Rūpinimasis namais	
Vaikų auklėjimas	
Racionalumas	
Savarankiškumas	
Užguitumas	
Noras padėti kitiems	
Gudrumas	
Grubumas	
Šeimos išlaikytojas	
Jautrumas	
Emocionalumas	
Drąsa	
Ryžtingumas	
Karjeros siekimas	
Tikslo siekimas	
Krupštumas	
Namų biudžeto tvarkymas	
Maisto ruošimas	
Globėjiskumas	
Drovumas	

11. Jūsų nuomone, ar televizijos serialai padeda žmogui susivokti kokius lyčių vaidmenis jis turi atlikti šeimoje/visuomenėje, t.y. jo atliekami vaidmenys neprieštarautų visuomenėje nusistovėjusioms normoms?

- a) taip;
- b) ne;
- c) nežinau;

12. Kokių charakterio savybių, veiklų ar būdo bruožų išmokote iš televizijos seriale?

- 1) veiklumas;
- 2) vadovavimas;
- 3) naivumas;
- 4) rūpinimasis savo išvaizda;
- 5) rūpinimasis namais;
- 6) vaikų auklėjimas;
- 7) racionalumas;
- 8) savarankiškumas;
- 9) užguitumas;
- 10) noras padėti kitiems;
- 11) gudrumas;
- 12) grubumas;
- 13) šeimos išlaikytojas;
- 14) jautrumas;

- 15) emocionalumas;
- 17) ryžtingumas;
- 18) karjeros siekimas;
- 19) tikslo siekimas;
- 20) kruošumas;
- 21) namų biudžeto tvarkymas;
- 22) maisto ruošimas
- 23) globėjiškumas;
- 24) drovumas;
- 25) neišmokau nieko;

13. Kiek pasitaikė atvejų, kai Jūs, pamatęs kaip televizijos seriale elgiasi vienas iš jo veikėjų, atitinkamoje situacijoje pasiūgėte taip pat, nors iki seriale matyto poelgio būtumet elgėsis tokioje pačioje situacijoje visiškai priešingai?

- a) taip, daug;
- b) taip, keli;
- c) taip, vienetai;
- d) ne, nepasitaikė (jei pasirinkote šį atsakymo variantą, kitą klausimą praleiskite);

14. Situacija, kai Jūs pasiūgėte pagal seriale matytą epizodą, buvo susijusi su (pasirinkite visus Jums tinkamus atsakymus):

- a) santykiais su moterimis;
- b) santykiais su vyrais;
- c) vaikų auklėjimu;
- d) santykiais su darbdaviu;
- e) bendravimu su aplinkiniais;
- f) elgesiu su namiškiais;
- g) elgesiu viešumoje;
- h) kita (įrašykite);

15. Ar televizijos seriale išmokus dalykus, įgytą patirtį naudojate ir toliau?

- b) visada;
- c) dažnai;
- d) kartais;
- e) tai buvo vienkartinis poelgis;

16. Ar televizijos serialai formuoja Jūsų suvokimą apie lyčių vaidmenis?

- a) taip;
- b) ne;
- c) nežinau;

17. Jūs esate:

- a) vyras;
- b) moteris;

18. Jūsų amžius:

- a) 18 – 25 metai;
- b) 26 – 35 metai;
- c) 36 – 45 metai;
- d) 46 – 55 metai;
- e) Daugiau nei 55 metai;

19. Jūsų pagrindinė veikla:

- a) moksleivis;
- b) studentas;
- c) dirbantysis;
- d) bedarbis;
- e) vaiko auginimo atostogose;
- f) kita (įrašykite);

20. Jūsų išsilavinimas:

- a) pagrindinis;
- b) vidurinis;
- c) aukštasis neuniversitetinis;
- d) aukštasis universitetinis;